—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ЛіМ

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА
20
САКАВІКА
1992 г.
№ 12 (3630)
ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.
КОШТ — 50 кап.
(Па падпісцы — 10 кап.)

Магутны Божа! Уладар сусветаў,
Вялізных сонцаў і сэрц малых...
Зрабі свабоднай, зрабі шчаслівай
Краіну нашу і наш народ.

Наталля АРСЕННЕВА.

Фота Аляксея МАЦЮША.

Кола Дзён

12 САКАВІКА

Навіна, якая прыйшла з Кіева тыдзень назад, усё яшчэ застаецца, калі карыстацца даўнейшай лексікай, «у цэнтры ўвагі сусветнай грамадскасці». Прэзідэнт Украіны Л. Краўчук заявіў, што вывад тактычных ядзерных ракет з тэрыторыі рэспублікі трэба прыпыніць, паколькі няма гарантый, што яны будуць знішчаны ў Расіі. Украіна прапануе стварыць у сябе міжнародны атамны цэнтр, дзе можна будзе ліквідаваць ядзерную зброю.

Камандаванне аб'яднаных Узброеных Сіл адрэагавала рэзка негатыўна. Праўда пры гэтым было заяўлена, што рэальнага доступу да ядзернай зброі украінскія ўлады не маюць. Тым не менш, на Захадзе праяўляюць яўную нервовасць і заклапочанасць.

13 САКАВІКА

Да прыкладу, міністр замежных спраў ФРГ Геншэр у час візіту ў Мінск дыпламатычна, але ясна даў зразумець, што Германія няўхільна выступае за выкананне раней заключаных дамоўленасцей па скарачэнні ўзбраенняў у Еўропе.

Беларусь пакуль пацвярджае сваё імкненне стаць бяз'ядзернай дзяржавай. Але не выключана, што аднабаковае рашэнне Кіева можа паўплываць на сітуацыю ў будучым.

Многія назіральнікі лічаць, што гэтае рашэнне — усяго толькі спроба націснуць на Расію напярэдадні перамоў кіраўнікоў дзяржаў Садружнасці. Аднак на сустрэчы кіраўнікоў урадаў СНД у Маскве выявілася, што Украіна нечакана змякчыла сваю пазіцыю па многіх пытаннях — у прыватнасці, адносна выплаты знешняй пазыкі былога Саюза. Расійскі ж урад вядзе сябе ўпэўнена. Ва ўсякім выпадку, на слёзныя просьбы астатніх краін СНД не адпускаць у красавіку цэны на нафту Гайдар і яго каманда амаль не рэагуюць.

У Мінску тым часам паспяхова прайшла нарада міністраў унутраных спраў СНД. Пагадненне аб узаемадзеянні ў барацьбе са злачыннасцю пакуль не падпісала толькі Туркменія.

14 САКАВІКА

Беларусь не мае ні сваёй абароннай канцэпцыі, ні ўласных узброеных сіл. Магчыма, менавіта гэтыя абставіны і падштурхнулі да стварэння Антыкрызіснага камітэта ў рэспубліцы. (З ініцыятывай стварэння выступіла Беларускае згуртаванне вайскоўцаў). Праўда, камітэт, у які ўвайшлі прадстаўнікі розных арганізацый і партый, сам па сабе арганізацыяй не з'яўляецца і таму функцыі яго пакуль цьмяныя. На арганізацыйным пасяджэнні камітэта ў Мінску яго старшынёй абраны прэм'ер-міністр Беларусі В. Кебіч.

Сам ён не змог прысутнічаць пры гэтым, паколькі выехаў у Віскулі, на сустрэчу з прэм'ер-міністрам Польшчы Я. Альшэўскім.

15 САКАВІКА

На плошчы Незалежнасці ў Мінску свой мітынг правялі камуністы. У іх сёння ёсць шмат прычын выказваць незадаволенасць. І адна з іх, напрыклад,—у тым, што Мінюст Беларусі напярэдадні адмовіў у рэгістрацыі партыі камуністаў Беларусі...

16 САКАВІКА

Наступным днём тут жа прайшоў яшчэ адзін мітынг — у падтрымку маючага адбыцца шостага надзвычайнага з'езда народных дэпутатаў СССР.

17 САКАВІКА

Верныя канспіратыўным традыцыям бальшавікоў, арганізатары надзвычайнага з'езда настолькі заблыталі ўлады і прэсу адносна месца яго правядзення, што нават не ўсе народныя дэпутаты СССР змаглі знайсці дарогу. А яна вяла, аказваецца, у Дом культуры ў падмаскоўным саўгасе «Воранава». Некалькі сот чалавек правялі тут свой з'езд-сходку амаль у поўнай цемры і, як бы сказаў вядомы сатырык, «у антысанітарных умовах».

А ўвечары, на Манежнай плошчы ў Маскве С. Умалатава, толькі што выбраная на пасаду кіраўніка «аднойленага» Вярхоўнага Савета неіснуючай дзяржавы, заявіла, што Савецкі Саюз «быў, ёсць і будзе...»

Вярхоўны Савет Беларусі на сваёй сесіі займаўся руціннай справай — прымаў папраўкі да заканадаўчых актаў.

Выступіць прадстаўніку шахцёраў Салігорска, якія ўжо тыдзень бастуюць, на сесіі не далі. Відаць, палічылі, што ёсць справы больш важныя. Шахцёры, між тым, абяцаюць спыніць адгрузку гатовай прадукцыі...

18 САКАВІКА

У Мінск на афіцыйныя перамовы з кіраўніцтвам Беларусі прыбыла група банкіраў з ЗША. Яны прадстаўляюць такія сусветна вядомыя банкі, як «Морган Гаранты», «Чейз Манхэтэн» і іншыя. Ім будуць прадстаўлены для ацэнкі праекты інвестыцый у эканоміку Рэспублікі Беларусь.

АНТЫКРЫЗІСНЫ КАМІТЭТ ЁСЦЬ. ЦІ БУДЗЕ КРЫЗІС?

Як «ЛіМ» паведамляў ужо, Беларускае згуртаванне вайскоўцаў у мінулым месяцы выступіла з ініцыятывай падпісання антыкрызіснага пагаднення. Поўная назва дакумента — пагадненне «Аб сумесных дзеяннях пры ўзнікненні пагрозы суверэнітэту Рэспублікі Беларусь».

Трэба сказаць, сродкі масавай інфармацыі рэспублікі ў большасці сваёй спачатку не надалі ўвагі гэтай падзеі. І дарэмна.

Ужо сёння пад пагадненнем стаяць подпісы кіраўнікоў каля 30 органаў дзяржаўнай улады, грамадскіх арганізацый і партый Беларусі. У Антыкрызісны камітэт (цяпер гэта ўжо рэальнасць) (уваходзяць прадстаўнікі Вярхоўнага Савета, Савета Міністраў, ключавых міністэрстваў і ведамстваў, народнага фронту, сацыял-дэмакратычнай Грамады, сялянскай партыі, сялянскага саюза, навукова-прамысловай асацыяцыі, лігі жанчын, саюза кааператараў, саюза прадпрымальнікаў, згуртавання «Бацькаўшчына», аб'яднання яўрэйскіх арганізацый, саюза палякаў, аб'яднання татар-мусульман, іншых нацыянальна-культурных арганізацый, Саюза пісьменнікаў Беларусі і г. д.

На першым пасяджэнні Антыкрызіснага камітэта, якое адбылося ў Доме літаратара за «круглым сталом», выступіў Старшыня ВС Беларусі С. Шушкевіч. Перад тым, як падпісаць пагадненне, ён выступіў з кароткай прамовай. Сутнасць яе ў тым, што пагроза суверэнітэту рэспублікі ўзнікае амаль штодня. І зыходзіць яна ў першую чаргу ад тых, хто выступае за аднаўленне саюзных структур, у прыватнасці, з'езда народных дэпутатаў СССР. Тым не менш, сказаў С. Шушкевіч, трэба ісці па шляху кансалідацыі грамадства. І падпісанне антыкрызіснага пагаднення, на яго думку, — лагічны крок на гэтым шляху. Але пры ўмове, што камітэт не будзе нейкай паралельнай структурай улады...

«Служба бяспекі падтрымлівае камітэт цалкам», — сказаў у сваім выступленні на пасяджэнні старшыня КДБ Беларусі Э. Шыркоўскі. Антыкрызіснае пагадненне падтрымалі і Міністэрства ўнутраных спраў і Міністэрства абароны. Але яго пакуль адмаўляецца падпісваць камандаванне Беларускай вайсковай акругі. Што цалкам зразумела.

Бадай, самым нечаканым на пасяджэнні было выступлечне З. Пазняка. Лідэр апазіцыі заявіў, што БНФ па-ранейшаму выступае за роспуск Вярхоўнага Савета і адстаўку ўрада Кебіча. Але гэта не перашкаджае лідэрам урада і апазіцыі ў выпадку ваеннай пагрозы «разам стаць у абарону нашай дзяржавы». Старшыня БНФ прапанаваў выбраць старшынёй Антыкрызіснага камітэта В. Кебіча. Ен і быў выбраны прысутнымі аднагалосна (сам прэм'ер-міністр пры гэтым адсутнічаў).

У выканаўчую раду камітэта ўвайшлі прадстаўнікі Беларускага згуртавання вайскоўцаў, Свабоднага прафсаюза, БНФ (а таксама, асобна,— апазіцыі БНФ у Вярхоўным Савеце), Мінгарсавета, БСДГ, Міністэрства замежных спраў, Міністэрства ўнутраных спраў, КДБ, а таксама Міністэрства інфармацыі. Узначальваць выканаўчую раду даручана Старшыні БЗВ М. Статкевічу.

Федэрацыя прафсаюзаў і камуністычныя арганізацыі пакуль вывучаюць змест антыкрызіснага пагаднення.

Адразу пасля пасяджэння адбылася прэс-канферэнцыя. Адным з самых важных пытанняў, пастаўленых на ёй журналістамі, было пытанне аб крытэрыях пагрозы суверэнітэту. Гэта і невыпадкова, бо ў тэксце пагаднення пра знешнюю пагрозу суверэнітэту сказана даволі абстрактна. На пытанне карэспандэнта «ЛіМа», што падразумяваецца пад «знешнім крытэрыем крызісу», і чаму не ўлічваецца магчымасць крызісу ўнутранага, старшыня сойма БНФ З. Пазняк адказаў, што «крытэрыі ўнутранага крызісу не могуць несці сэнсу» (для пагаднення.— **«ЛіМ»**). На думку лідэра апазіцыі ў Вярхоўным Савеце стаўленне да ўнутраных падзей у рэспубліцы кожны ўдзельнік пагаднення будзе вызначаць самастойна, законы ўнутранай палітычнай барацьбы захоўваюцца і таму пагадненне на паводзіны партый і рухаў не паўплывае.

Старшыні Выканаўчай Рады Антыкрызіснага камітэта падпалкоўніку М. Статкевічу было зададзена пытанне, як жа ўтваральнікі камітэта пастаўяцца да таго саўдзельніка пагаднення, які выкліча пагрозу дзяржаўнаму суверэнітэту рэспублікі **знутры.** У адказ той прадубліраваў выказванне З. Пазняка аб знешняй пагрозе суверэнітэту, адзначыўшы, што «праблема знешняй пагрозы пастаўлена абстрактна».

Менавіта абстрактная пастаноўка пытання аб пагрозе суверэнітэту, на наш погляд, значна абясцэньвае само пагадненне, якое ў прынцыпе магло б стаць першаштуршком дзеля рэалізацыі ідэі нацыянальнай згоды. Адчувалася, што многія партыі, арганізацыі, установы падпісалі пагадненне, толькі каб не апынуцца «белымі варонамі» сярод іншых саўдзельнікаў палітычнага працэсу, хто ўвайшоў у камітэт. Дарэчы, у прамове С. Шушкевіча мацней прагучала занепакоенасць якраз унутраным крызісам у грамадстве. С. Шушкевіч успомніў, што «раней праводзілася палітычная і ідэалагічная работа», якая стабілізавала грамадства, а цяпер, маўляў, такой работы не праводзіцца, і грамадства «ідзе ўразнос», бо сродкі масавай інфармацыі «муцяць ваду».

Просіцца, зрэшты, пытанне: хіба не здольныя рэспубліканскія КДБ і МУС, а таксама часткі Узброеных Сіл СНД (падпарадкаваныя Вярхоўнаму Савету Беларусі) аберагчы суверэнітэт рэспублікі не толькі знутры, але і знешне? Мусіць, нелагічна ставіць пытанне аб **грамадскім** камітэце абароны суверэнітэту — больш слушнымі ўяўляюцца захады па стварэнні ўласных Узброеных Сіл.

Застаецца пранікнуцца ўзнёсласцю М. Статкевіча, які ў пагадненні бачыць магчымасці выхавання дзяржаўнага патрыятызму. Сумніцельна, праўда, ці задаволіць гэта палітычныя амбіцыі ўдзельнікаў пагаднення. Пачакаем, аднак, развіцця падзей.

Віталь ТАРАС,
Юрась ЗАЛОСКА,
спец. карэспандэнты «ЛіМа».

ВІЗІТ ВІЦЭ-КАНЦЛЕРА

Праз 70 год Беларусь і Германія аднавілі дыпламатычныя адносіны

Шмат што змянілася ў Германіі (цяпер ужо адзінай) і ва ўсім свеце на працягу апошніх дзесяцігоддзяў. Але нязменна, пачынаючы з 74-га года, знешнепалітычнае ведамства ФРГ пры розных урадах узначальвае Ганс-Дзітрых Геншэр — бадай, адзін з самых вядомых і папулярных палітыкаў Заходняй Еўропы.

Яго нядаўні візіт на Беларусь, якога чакалі даўно, без усялякай націяжкі можна назваць пачаткам новага этапу ва ўзаемаадносінах нашай рэспублікі з Германіяй. Падпісана пагадненне аб аднаўленні дыпламатычных адносін паміж дзяржавамі (раней гэтыя адносіны падтрымліваліся з 1919 па 1922 год). Што датычыцца гістарычных і культурных сувязей паміж беларускім і нямецкім народамі, дык яны, як падкрэсліў на сумеснай прэс-канферэнцыі міністраў замежных спраў Беларусі і Германіі П. Краўчанка, налічваюць стагоддзі.

Г.-Дз. Геншэр на прэс-канферэнцыі з задавальненнем адзначаў, што дзяржавы прыступілі да выпрацоўкі шырокага дагавора аб узаемаадносінах і што яшчэ сёлета мяркуецца стварыць германа-беларускі савет эканамічнага супрацоўніцтва.

Германія, сказаў віцэ-канцлер ФРГ, выступае за актывізацыю сувязей Беларусі з Еўрапейскім Супольніцтвам. Па ініцыятыве Германіі распрацаваны тэкст дагавора ЕС з дзяржавамі — правапераемніцамі СССР, і ў бліжэйшы час такі дагавор мяркуецца на ўвазе падпісаць з Беларуссю.

Як і трэба было чакаць, міністра замежных спраў ФРГ асабліва цікавілі на перамовах пытанні агульнаеўрапейскай бяспекі. Геншэр выказаў задавальненне тым, што Беларусь сёння выступае за выкананне раней заключанага дагавора па звычайных узбраеннях у Еўропе ў поўным аб'ёме і намерана прыядначацца да дагавора аб нераспаўсюджванні ядзернай зброі.

Што датычыцца тактычных ядзерных ракет, яны будуць выведзены з Беларусі яшчэ да канца чэрвеня. Ужо сёння яны зняты з баявога дзяжурства на тэрыторыі Беларускай вайсковай акругі. Падкрэсліўшы гэты факт, міністр замежных спраў П. Краўчанка звярнуў увагу на тое, што такі крок не з'яўляецца нейкай палітычнай гульнёй. Гэта, сказаў ён, усвядомлены выбар...

Візіт віцэ-канцлера быў кароткі — усяго некалькі гадзін. Але ў жорсткім графіку знаходжання Геншэра на Беларусі знайшлося месца для гуманнай акцыі. Падчас сустрэчы са Старшынёй ВС Беларусі С. Шушкевічам Геншэр перадаў для пацярпеўшых ад Чарнобыля медыкаменты ад Германскага Чырвонага Крыжа.

В. Т.

ПАМЯРКУЕМ

ЛЯМАНТ НА РАЗВАЛІНАХ ДЗЯРЖАВЫ

Што літаратары народ звышэмацыянальны, усім вядома. На пісьменніцкіх сходах я пачынаю лічыць байкай наяўнасць балцкага субстрату ў нашым этнасе. Ды Бог з ім, з субстратам, я пра іншае гаворку павяду. Пра эмацыянальныя перахлёсты ў расійскай, пэўнага кірунку, прэсе. Ні мору няма, ні вайны, ні землятрусу — усяго толькі змена грамадска-эканамічнай фармацыі, а там скразной тэмай праходзіць наступная: як ратаваць матухну Расію. Заўважым, што ніхто не браўся ратаваць яе тады, калі бязлюдзела, выраджалася руская вёска, калі праядала кіруючыя пласты ржа прадажнасці, калі многія з заводаў і фабрык працавалі на дарэвалюцыйным абсталяванні, затое набіраў моцы крывасмок ВПК.

Сусветна вядомы дысідэнт А. Салжаніцын на зары перабудовы прапаноўваў Расію «обустраивать», у чым, на мой погляд, цалкам меў рацыю. Наладзіць жыццё, упарадкаваць, прывесці да агульналюдской нормы — гэта і ёсць адзіна магчымае «ратаванне» на цяперашні перыяд.

Нацыянал - патрыятычная гісторыя дасягнула свайго піку падчас афіцыйнага распаду СССР. Вось характэрныя загалоўкі з той жа «ЛР»: «Фарс на развалинах державы», «Лукавство расчленителей (письмо на Украину)», «Гибель флота предвещает траур нации», «Развал СССР и русский вопрос»... Крах, катастрофа, гібель... Апакаліпсіс, адным словам, канец свету. К. Мяло ў апошнім з названых матэрыялаў нават параўноўвае свой народ са зведаўшым няўдзячнасць каралём Лірам — маўляў, той жа духоўны вопыт. І падсумоўвае: «завершилась эпоха русского самопожертвования».

Адышлі краіны Балтыі, аддаляюцца, адрываюцца ментальна Украіна, Малдова, Беларусь — і баліць, крывавіць душа выразніка дум рускага народа — інтэлігента. У адным з тэледыялогаў А. Разанава неяк прагучала: такі боль, быццам руку ці нагу па-жывому адцінаюць.

Задумаемся: адкуль гэты нутраны, ірацыянальны боль? Ці не лічыў ён, выразнік дум, усё дыпламатычна падгорнутае і сілай далучанае за апошнія трыста год уласна Расіяй? «Наша адбіраюць», як і «нашых б'юць», — рэч, мабыць, невыносная для рускага характару.

Як прызнае ўжо згаданая К. Мяло, «русские до 1917 г. действительно были главным субъектом империи». А што, пазней не былі? Хто ж тады быў — «савецкі народ»? Калі нацыянальныя інтарэсы не афішуюцца, гэта не значыць, што яны занядбаны. Невыпадкова ўспомнілі змізарнелыя продкі славянафілаў пра агульныя славянскія карані. «Па жывому рэжуць! Каравул!» — крычаць яны, забываючы, што трымаць **жывое** пад жалезнай пятой — не меншы грэх перад людской супольнасцю.

Дзіўная рэч! Адны «рвуць кіпці» ў жаданні стаць самастойнымі і самім ладзіць жыццё, а другія з лямантам кідаюцца ўслед: куды вы? Мы вас любім!.. Забі мяне гром, калі такая палкая любоў не мае пад сабой нейкага падсвядомага разліку. Быць з вамі — для чаго? Каб вы звыкла адчувалі сваю перавагу?

Народ, які сам сябе назваў вялікім, мог бы з большай годнасцю ўспрымаць разбяганне акраін і крушэнне сваіх гістарычных міфаў. Вялікі народ, у маім разуменні, не павінен мець крэўнай патрэбы ў падпітцы сваёй самапавагі за кошт іншых народаў. А паколькі за ўсё трэба плаціць, у тым ліку за прыемнае сэрцу пачуццё «звышсамасці», то Расія сапраўды, напэўна, раздавала, разбазарвала свае прыродныя багацці. Гэта і называецца сёння «самаахвярнасцю». А на самай справе звычайная няпісаная здзелка: вы нас слухайцеся, схіляйцеся перад намі, а мы вас у крыўдзе не пакінем, падкінем тое-сёе на пражыццё... І падкідалі — не толькі суседзям, аж на Кубу, у Афрыку, у Азію! Шчодра плацілі кампартыям усяго свету — за адданасць, і, заплаціўшы, заказвалі музыку.

Скажаце, што нацыянальная ідэя тут ні пры чым, што справа ў камуністычнай ідэалогіі? А як жа тады быць з месіянствам? Здаецца, яно ўласціва зусім нямногім народам...

Музыку-то заказалі, але ў адзіноце чамусьці не скачацца. Вось адкуль ярасць палітыкаў і кпіны задорнавых, вось адкуль галашэнні і праклёны ў прэсе. «Адчуванне крызісу»... Дакладна сказана. Гэта так няпроста і пакутліва для народа — усвядоміць, і на філасофскім, і на побытавым узроўнях, што пры ўсёй сваёй адметнасці ён толькі адзін з многіх народаў...

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ.

СКАРБЫ ЛІТАРАТУРЫ— ДЗЕЦЯМ

У выдавецтве «Юнацтва» здадзены ў вытворчасць апошні том унікальнай 16-томнай «Бібліятэкі дзіцячай літаратуры» народаў тых рэспублік, якія ўваходзілі ў СССР. Вядома, хоць Саюз распаўся і не ўсе рэспублікі, стаўшы незалежнымі дзяржавамі, аб'ядналіся ў СНД, літаратура ўсіх народаў, як мастацтва, не мае межаў. І ведаць духоўны набытак кожнага народа, значыць узбагаціць сябе, сваё мастацтва.

Пазнаёміць юных чытачоў Беларусі з узорамі дзіцячай літаратуры розных народаў — менавіта такая мэта згаданай бібліятэкі. Апошняя кніга прысвечана шматнацыянальнай расійскай літаратуры. А да гэтага чытачы атрымалі беларускі том «Вяснянка», украінскі — «Ад круч дняпроўскіх», літоўскі — «Бурштынавыя пацеркі», узбекскі — «Вясёлка над арыкам», грузінскі — «Дружная з сонцам», малдаўскі — «Гронкі радасці», латышскі «Песня Даўгавы», армянскі — «Зоры Севана», эстонскі — «Скарбы старога Томаса», казахскі — «Залаты каравай», таджыкскі — «Крыніца Паміра», туркменскі — «Кветкі Каракумаў», азербайджанскі — «Вышкі над морам», кіргізскі — «Вецер з гор».

Упершыню ў гісторыі беларускага кнігадрукавання «Юнацтва» распачало і выпуск 10-томнай «Бібліятэкі беларускай дзіцячай літаратуры».

Здадзены ў вытворчасць і першыя тры тамы (таксама унікальнай) «Бібліятэкі замежнай дзіцячай літаратуры», якая выйдзе ў 30-ці кнігах на беларускай мове.

Міхась ПАЗНЯКОЎ,
галоўны рэдактар выдавецтва «Юнацтва».

З ПОШТЫ ТЫДНЯ

Будуць вернікі— будзе і царква

Гады тры таму Украіна сустракала, таксама як і мы сёння, свайго аўтакефальнага мітрапаліта Мсціслава. У аэрапорце сабралася, паводле газет, амаль сто тысяч суайчыннікаў. Праз колькі дзён адбылася ўрачыстая багаслужба ў Сафійскім саборы, мітрапаліт Мсціслаў быў агалошаны патрыярхам Праваслаўнае Царквы Украіны...

Прыезд уладыкі Мікалая звонку выглядаў значна сціплей. Сустракаючых было каля 30 чалавек, багаслужбу ўладыка правіў у невялічкай дамовай царкве Усіх Беларускіх Святых Беларускага Экзархата.

Сёй-той, параўноўваючы візіты двух мітрапалітаў, пачне рабіць высновы, што, маўляў, усюды мы, беларусы, апошнія, нават тут, у адбудове сваёй нацыянальнай царквы. Але я рызыкнуў бы выказаць іншую думку: мы саміх сябе значна недаацэньваем. Візіт уладыкі Мікалая з усёй відавочнасцю адлюстраваў каштоўнейшыя рысы беларускае душы: талерантнасць, ураўнаважанасць, памяркоўнасць. З прэсы вядома, як завіравала рэлігійнае жыццё на Украіне пасля таго, як народ павялі ў розныя бакі два павадыры: Філарэт Кіеўскі і Галіцкі і мітрапаліт Мсціслаў. Брат паўстаў супраць брата, замест царкоўнага прымірэння ўзнік царкоўны антаганізм...

Жахліва ўявіць сабе, каб нешта падобнае ўзнікла ў нас. Нашыя два ўладыкі (мітрапаліт Філарэт і мітрапаліт Мікалай) паказалі ўсім нам, грэшным, як найскладанейшыя вузлы гісторыі можна разблытваць спакойна, без голасу і надрыву. Можна ўявіць сабе страшэнны ўціск цяперашняй палітычнай нервовасці і здагадацца, што кожны з мітрапалітаў адным неасцярожным слоўкам мог узвесці мур крыўды і недаверу паміж вернікамі беларускай эміграцыі і Бацькаўшчыны.

Наведаўшы нашае Праваслаўнае Брацтва трох Віленскіх Пакутнікаў пры Менскім Св. Петра-Паўлаўскім саборы, Уладыка Мікалай цешыўся, што трэцяя частка прысутных былі людзі маладога веку, студэнты і школьнікі. Вам, моладзі, казаў ён, трэба найперш ісці ў архівы і шукаць праўду пра беларускую гісторыю і беларускую Царкву. Вы можаце дапамагчы расплюшчыць вочы тым беларусам, хто не бачыў і не хацеў бачыць сваёй Веры і сваёй Бацькаўшчыны.

Пры кожнай сустрэчы з людзьмі Уладыка Мікалай падкрэсліваў: вера — гэта душа народа. Той, хто валодае вераю народа, той валодае і ягонай душою. Беларуская душа доўга не была вольнай, ёю вельмі доўгі час валодалі і карысталіся суседзі з Усходу і Захаду. Але прыйшоў нарэшце час вярнуцца ёй «да самой сябе», у свой дом, які трэба яшчэ выбудаваць.

Такім чынам, усё выказана: моладзь і інтэлігенцыя мусяць адчуць, што будучае нашага народа фармуецца сёння і цяпер. У Звароце да суайчыннікаў, які падпісалі ўладыка Мікалай і айцец Георгій Латушка, выразна акрэслена думка аб неабходнасці ўзнаўлення на Беларусі Брацтваў. Брацтвы цяпер могуць стаць тымі лапікамі, выспачкамі, дзе людзі пачнуць вяртацца да свайго нармальнага богапажаданага стану. Акрамя таго, Праваслаўныя Брацтвы маглі б аб'яднаць тых беларускамоўных вернікаў, хто не збіраецца выракацца сваёй веры і шчыра хацеў бы дапамагаць святарам засвойваць беларускую мову і гісторыю. Калі будуць беларускія вернікі, будзе, бясспрэчна, і Беларуская Царква.

Прыезд уладыкі Мікалая падштурхнуў нас, вернікаў, да стваральнае працы. Спадзяюся, што рэдакцыя «ЛіМа» не адмовіць нашаму брацтву інфармаваць чытачоў аб справах Брацтва. Усім, хто жадае наладзіць з намі сувязь, падаём свае каардынаты: **Праваслаўнае Брацтва трох Віленскіх Пакутнікаў, 220050 Менск-50 а/с 275, тэл.: 39-55-91, 55-56-16, 58-92-42.**

Мікола МАТРУНЧЫК,
старшыня Дзейснае Рады Брацтва.

АДГАЛОСКІ

АБРЭВІЯТУРА ПАМЯТНАЯ...

На інфармацыйным стэндзе каля польскага консульства звычайна можна пабачыць фотаздымкі, якія апавядаюць пра найбольш важныя падзеі ў жыцці суседняй краіны. Відаць, на думку супрацоўнікаў дыпламатычнага прадстаўніцтва Польшчы ў Мінску, і 50-годдзе ўтварэння Арміі Краёвай (АК) — важная падзея не толькі для польскай дзяржавы, але і вартая таго, каб з нагоды юбілею падзяліцца радасцю з суседзямі (у прыватнасці, з беларусамі), запрасіць іх адсвяткаваць угодкі АК разам з палякамі. Бо інакш дзеля чаго размяшчаць на стэндзе інфармацыю пра згаданы юбілей? Тую аналічнасць, што на Беларусі да Арміі Краёвай ставяцца інакш, чым у Польшчы, што ў беларусаў да акаўцаў свае адносіны, у Варшаве могуць і не ведаць. Але польскім дыпламатам у Мінску, чыя служба мае мэтай наладжванне добрых стасункаў паміж дзвюма краінамі, ведаць гэта трэба.

Вось на стэндзе — фотаздымкі кіраўнікоў Арміі Краевай, эпізоды вайсковага побыту і баявых дзеянняў. Некаторыя здымкі маюць «крэсавую» геаграфічную прывязку: Ковель, Віленшчына. З друкаванага тэксту можна даведацца, якія страты нанесла АК германскаму вермахту, што ў Польскай Народнай Рэспубліцы камуністычныя ўлады акаўцаў не шанавалі, ладзілі над імі суды, а сяго-таго нават прыгаворвалі да смяротнага пакарання.

Але калі ўжо пачынаць гаворку пра Армію Краёву, дык трэба гаварыць усю праўду, ці ўвогуле не кранаць гэтую тэму. Армія Краёва ўдзельнічала ў Варшаўскім паўстанні, знішчыла вялікую колькасць гітлераўцаў і іхняй баявой тэхнікі? Што ж, ніхто гэта не падвяргае сумненню. Ну, а колькі беларускіх вёсак, часам разам з жыхарамі, было спалена «жаўнерамі» з Арміі Краёвай? Колькі гэтыя «барацьбіты за незалежную Польшчу» нарабавалі дабра ў мірных жыхароў? Колькі знішчылі праваслаўных храмаў, расстралялі і пакалечылі ні ў чым невінаватых людзей толькі за тое, што яны гаварылі на беларускай мове і маліліся Богу ў царкве, а не ў касцёле?

Падабаецца гэта ці не нашым бліжэйшым суседзям на захадзе, але ў нас і ў іх рознае стаўленне да пэўных гістарычных падзей і з'яў: да Пілсудскага і пілсудчыны, да бальшавіцка-польскай змовы ў Рызе ў 1921 годзе, да 17 верасня 1939 года і да «ўдакладнення мяжы» ў 1944 годзе (калі да Польшчы адышла значная тэрыторыя Беларусі). А што датычыць АК, дык гэтая абрэвіятура выклікае ў свядомасці беларусаў, скажам проста, зусім не лепшыя ўспаміны.

Дык дзеля чаго гэтая фотавыстава? Гэта неабачлівая абраза беларусаў ці спроба маральна падтрымаць яшчэ жывых «ветэранаў» АК, якія, асеўшы пасля вайны на Беларусі, былі вымушаны (па зразумелых прычынах) не высоўвацца на святло з некаторымі фактамі сваёй біяграфіі? А можа, гэта своеасаблівая разведка: як зрэагуе мінская грамадскасць? Думаю, невыпадкова некалькі тыдняў назад на беларускай тэлевізіі ў праграме «НІКа» прагучала паведамленне, што нейкі грамадзянін Польшчы шукае свайго сваяка, былога афіцэра Арміі Краёвай, які, мабыць, зараз жыве ў Мінску. Гэта яшчэ адзін «пробны каменьчык»: пойдзе абвестка ў эфір ці не. Колькі год назад шукальнік не стаў бы афішаваць такое ваеннае мінулае сваяка. А зараз што, нехта працуе над стварэннем прывабнага вобраза Арміі Краёвай?

П. ВАСІЛЕЎСКІ.

З пошты «ЛіМа»

Падмурак яшчэ не збудаваны, а жыць дзесьці трэба ўжо сёння

З вялікай цікавасцю і задавальненнем прачытаў артыкул «Падмурак нашай будучыні» («ЛіМ», № 6 г.г.). Яго аўтары — Л. Сямешка і М. Яленскі — супрацоўнікі часовага навукова-даследчага калектыву «Нацыянальная школа Беларусі», і таму ў сваім артыкуле выказваюць прынцыповыя пазіцыі, на якія стаў гэты калектыў. Да такой высновы падводзіць мяне і некаторае знаёмства з кіраўніком гэтага калектыву філосафам М. Гусакоўскім, чалавекам, які вельмі глыбока адчувае нацыянальны боль беларусаў, хаця пакуль што маўленчай беларускай мовай і не валодае (гэта ўсё ж шкада, хаця й разумееш, што наяўнае валоданне мовай яшчэ не робіць чалавека нацыянальна свядомым).

Мне падаецца, што накірунак, у якім пачаў распрацоўкі калектыў М. Гусакоўскага, найбольш правільны, і хочацца ў сувязі з гэтым выказаць дзве трывожныя думкі.

Хутчэй за ўсё, праект канцэпцыі беларускай нацыянальнай школы, які ЧНДК пакладзе на стол Міністэрства адукацыі праз два (ці колькі там) гады, будзе вельмі значна адрозніваецца ад школы традыцыйнай. Ці хопіць у міністэрскіх кіраўнікоў рашучасці, каб прыняць такую канцэпцыю і пачаць рэфармаванне школы на яе аснове? Пытанне цікавае, але гэта пытанне не сённяшняга дня. А вось што трывожыць ужо цяпер.

З наступнага навучальнага года (г. зн. ужо праз паўгода) у Магілёве плануецца адкрыццё дзвюх беларускіх гімназій. Мабыць, адпаведныя планы ёсць і ў кіраўнікоў іншых гарадоў і пасёлкаў Беларусі. Справа патрэбная і добрая, калі неразумныя актывісты не ператвораць яе ў чарговую моду. Вось пытанне, з якога трэба пачаць: чым беларуская гімназія будзе адрозніваецца ад сучаснай беларускамоўнай школы? Задавальняючага адказу на гэтае пытанне я яшчэ не чуў. Больш высокай кваліфікацыяй нацыянальна свядомых настаўнікаў? Добра, але адкуль яны возьмуцца, хто іх падрыхтуе за паўгода? Знойдуцца сярод тых, хто ўжо ёсць? Так, знойдуцца. Але ж яны раскіданыя па розных школах, ВНУ. У Магілёве такіх можна было б сабраць у адну гімназію. На дзве ўжо не хопіць. Але ж некаму хочацца зноў быць наперадзе паравоза: «Даёшь освоение педагогической целины! Ура!» І прызначаць працаваць у беларускай гімназіі настаўнікаў, з якіх ніхто сёння не гаворыць на беларускай мове, і нават настаўнікі беларускай мовы і літаратуры на перапынках у школе чамусьці пераходзяць на расійскую мову.

І другое: па якіх праграмах будуць працаваць гімназіі? Па тых, дасланых з Масквы, па якіх працуюць сённяшнія школы, толькі перакладзеных на беларускую мову? Ха-ха! Тут трэба п р ы н ц ы п о в а новыя праграмы і планы. І хуткае вырашэнне гэтай праблемы рэальнае, калі ўспомніць, што гаворка пакуль што ідзе толькі пра пачатковыя класы (дакладней, нават пра першы-другі) і рэдка дзе пра пяты. Новыя праграмы маглі б распрацаваць асобныя настаўнікі будучых гімназій, а яшчэ лепш, калі нейкі прыблізны варыянт «для часовага карыстання» прапануе ЧНДК (трэба ж ім неяк правяраць свае высновы).

Але ж як успрымуць навізну мясцовыя ўлады і органы адукацыі? Скажам, такую: у першых двух пачатковых класах гімназій расійскую мову не вывучаць. Добра заўважана ў памянутым артыкуле супрацоўнікаў ЧНДК: вывучэнне расійскай і іншых замежных моў павінна грунтавацца на роднай мове, г. зн. уводзіць іх пасля таго, як вучні авалодаюць беларускай мовай. (Ад сябе дадам, што ў развітых краінах свету ўжо назапашаны вопыт навучання дзяцей 3—6 год некальнім мовам, але, па-першае, мовам не роднасным, якія значна адрозніваюцца адна ад другой, па-другое, на базе спецыяльных іграх методык і камп'ютэрных тэхналогій, на закупку якіх у нас проста няма сродкаў). Адна толькі гэтая прапанова — не вывучаць у першым-другім класах расійскай мовы — выкліча «крык беатыйцаў», які мне ўжо аднойчы давялося назіраць. Пра гэты выпадак трэба расказаць, бо ён вельмі ж выразны.

На адной з прэс-канферэнцый кіраўніцтва горада па пытаннях адукацыі я выказаў незадавальненне тым, што падрыхтоўка да адкрыцця гімназій у Магілёве вядзецца як бы ўпотайкі ад гарадской арганізацыі Таварыства беларускай мовы. На што старшыня гарсавета С. Габрусеў запрасіў мяне на чарговае пасяджэнне савета па рэфармаванні адукацыі ў горадзе. Здзіўлены наяўнасцю такога савета, я з цікаўнасцю прыйшоў на гэтае пасяджэнне.

З паўсотні самых розных прадстаўнікоў сістэмы адукацыі пад кіраўніцтвам таго ж С. Габрусева (які, праўда, мае тэхнічную спецыяльнасць і ніколі ў сістэме адукацыі не працаваў) гаварылі аб праблемах — кожны аб сваіх — і выказвалі прапановы. Насцярожыла мяне вось што: як толькі хто-небудзь закранаў праблемы беларускамоўя, старшыня рэагаваў адным і тым жа пытаннем, трагічным голасам засяроджваючы на ім увагу: «А не является ли это дискриминацией русскоязычного населения?» Рэктар пединстытута гаворыць аб увядзенні ўступнага экзамена па беларускай мове і чуе: «А не является ли это дискриминацией?..» Загадчык райана гаворыць аб плане адкрыцця беларускамоўных класаў, — а ў адказ зноў пытанне аб «дискриминации». Гэта гучала так часта, што стваралася ўражанне, быццам бы беларусы горада рыхтуюць нейкі нацыянальны пераварот. І вось старшыня гарсавета і гарвыканкома папярэджвае ўсіх рускамоўных жыхароў аб небяспецы. Я пачаў успамінаць, дзе і калі шаноўны Сяргей Арцёмавіч турбаваўся аб дыскрымінацыі беларускамоўнага насельніцтва (яму, члену сойма БНФ, гэта як бы і па статусе прызначана), але нічога такога не ўспомніў. Наадварот, памяць даносіла іншае. Напрыклад, тое, што ў Магілёве за апошнія два гады адкрыта шмат навучальных устаноў новага тыпу — гімназій, ліцэяў, каледжаў, — больш, чым па ўсёй астатняй Беларусі, але ўсе рускамоўныя. Альбо тое, што гарвыканком заснаваў газету «Вестник Могилева» чамусьці на рускай мове. І г. д. Адкуль гэткая трывога пра дыскрымінацыю рускамоўнага насельніцтва? Якія для яе падставы?

Здзіўлены, дачакаўся чаргі на сваё слова і прапанаваў стварыць пры гарсавеце ці гарана камісію па развіцці сістэмы нацыянальнай адукацыі ў горадзе, бо праблема такая паўстае і рашаць яе кожнаму ў сваім кутку недарэчна. Звычайна на прапановы стварыць нейкую камісію, савет, камітэт, аб'яднанне старшыня гарсавета рэагаваў адназначна: «Стварайце!» Маўляў, хочаце працаваць — працуйце, гарвыканком блаславіць. Гэткай жа рэакцыі чакаў я і тут. «Стварайце!» — гэта было б як індульгенцыя на дзейнасць такой камісіі. Але рэакцыя аказалася не такой. Спачатку старшыня паспрабаваў прапусціць міма вушэй маю прапанову, а калі я зноў вярнуўся да яе, адрэагаваў павучальнай сентэнцыяй: «Нет национального образования! Есть образование вообще, вот и давайте этим заниматься!» Тое ж падтакнуў і яго намеснік па культуры і адукацыі. Пасля чаго я зразумеў, што на тым савеце мне болей няма чаго рабіць і пайшоў, крыху нервова зачыніўшы дзверы (за што прыношу С. Габрусеву свае прабачэнні).

А цяпер вось думаю: прынясі гэтаму члену сойма БНФ праграму для першага класа, дзе не будзе расійскай мовы, ён жа зноў закрычыць аб дыскрымінацыі.

Але ж справу вырашаць трэба і трэба не ператварыць яе ў прафанацыю, у масавую моду. Таму я звяртаюся да шаноўнага Ніла Гілевіча з прапановай: дамовіцца ад імя ТБМ і адпаведнай камісіі Вярхоўнага Савета з Міністэрствам адукацыі прыняць пастанову, адпаведна якой пытанне аб адкрыцці беларускіх нацыянальных гімназій, ліцэяў і іншых навучальных устаноў высокага ўзроўню павінна вырашацца (пры наяўнасці неабходных умоў) аддзеламі (упраўленнямі) адукацыі сумесна з мясцовымі арганізацыямі ТБМ ці грамадскімі камісіямі па развіцці сістэмы нацыянальнай адукацыі ў рэгіёне, створанымі пад эгідай ТБМ ці ЧНДК «Нацыянальная школа». Такая пастанова крыху ўпарадкуе хаос, які вось-вось пачнецца.

Міхась БУЛАВАЦКІ,
выкладчык педагагічнага інстытута, старшыня адукацыйнай камісіі Магілёўскай гарадской арганізацыі ТБМ.

Не хапае веры ў Беларусь

«Круглы стол» («ЛіМ» № 5 г. г.) па пытанні беларусізацыі вышэйшай школы з'явіўся чарговай адметнай для мяне падзеяй на старонках штотыднёвіка. На мой погляд, гэтая праблема хвалюе па-ранейшаму вельмі моцна ўсіх, хто шчыра зацікаўлены справай нацыянальнага адраджэння Беларусі. Але чаму толькі размова ідзе пра вышэйшую школу? Я цалкам падзяляю пазіцыю лімаўцаў, якія свядома не робяць розніцы паміж вышэйшай і ніжэйшай школай. Пазнаёміўшыся з меркаваннямі ўдзельнікаў дыскусіі, я яшчэ больш пераканаўся, што за вырашэнне гэтага няпростага пытання трэба брацца разам, яго нельга ўзвальваць ні на кволыя дзіцячыя плечыкі, ні на дужыя плечы студэнтаў. Гэтую цяжкую ношу патрэбна валачы разам.

Сказаўшы, што ў справе беларусізацыі нябачна асаблівых зрухаў, вядома, несправядліва пакрыўдзіш тых людзей, для якіх адраджэнне нацыянальнай адукацыі Беларусі сапраўды стала сэнсам жыцця, і яны дамагліся пэўных вынікаў. Так, менавіта пра адраджэнне нацыянальнай адукацыі і асветы хацелася б казаць, а не пра выкананне розных законаў. Я ўвогуле скептычна стаўлюся пакуль што да ўсялякіх законаў, у тым ліку і да Закона аб мовах. Што гэта за закон, калі яго ніхто не выконвае?

Не ведаю, на шчасце ці на жаль, але падзеі ў беларускай дзяржаве часам абганяюць законы. Так атрымалася і з Законам аб мовах. І тут нельга не пагадзіцца з Яўгенам Цумаравым. Ён, як адзін са стваральнікаў гэтага закона, больш яскрава і рэальна ацэньвае становішча.

Як, напрыклад, мне змагацца з загадчыкам народнай адукацыі раёна І. Гірзой, які амаль 10 гадоў праслужыў інструктарам райкома партыі і ягоныя камуністычныя перакананні ніяк не стасуюцца з маімі нацыянал-патрыятычнымі? Больш таго, ён ніколі па-беларуску не размаўляў і нават не збіраецца, а пры нагодзе з гонарам заяўляе, што ён, бачыце, паляк. Хаця не, гэта ён рабіў тады, калі першым сакратаром райкома партыі быў Іосіф Янушкевіч, які таксама вельмі ганарыўся сваім шляхецкім паходжаннем. І, вядома ж, у плане беларусізацыі І. Гірза нават пальцам не паварухнуў. Я з вялікай павагай аднашуся да шаноўнага прафесара Шаранговіча, які прапануе «больш патрабаваць ад школы, бо там яшчэ — супрацiўленне», толькі ж як, парайце, пераадолець нам гэтае супраціўленне, гэты закасцянелы кансерватызм, абыякавае, проста варожае стаўленне ўсіх над намі начальнікаў да мовы і ўсяго нацыянальнага? А такіх жа вунь колькі на Беларусі! У мяне асабіста адно зелле: адлучаць іх ад нацыянальнай асветы, так, як яны адлучалі ад самага спракаветнага божага дару—мовы. Школа, паверце, таксама сутыкаецца з неймавернымі цяжкасцямі. У вышэйшай школе не хапае выкладчыкаў з веданнем мовы, затое, спадзяюся, яны больш адчуваюць павевы новага часу на Беларусі, а ў агульнаадукацыйных школах вельмі часта не хапае веры ў Беларусь. Камандна-адміністрацыйная сістэма парадзіла махровы кансерватызм і нацыянальны нігілізм сярод насельніцтва, напоўніла школу выпадковымі кадрамі. У рэшце рэшт, хіба гэта толькі наша віна, калі многія настаўнікі баяцца слова сказаць па-беларуску? Самае прыкрае чуць і бачыць, як нават настаўнікі роднай мовы ў афіцыйных, так бы мовіць, абставінах пераходзяць на рускую мову. Яны яе ці кепска ведаюць, ці саромеюцца, калі ўзнікае неабходнасць выказацца па-іншаму, не «абкатанаму» на ўроках пытанню.

Беларусізацыя сярэдніх навучальных устаноў куды больш складаны і балючы працэс, чымся яго ўяўляюць тыя, хто не ведае дух школы. Гарачым жалезам дзесяткамі год выпалялася нацыянальная самастойнасць. Многія сябры Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны, у тым ліку і я, на першым часе выказваліся супраць адміністрацыйных мер, аднак вопыт сведчыць, што адной асветніцкай дзейнасці мала, трэба рабіць іншыя, больш рашучыя захады. Ніякі закон, мне здаецца, не адродзіць мову, калі яна не стане жыццёвай неабходнасцю.

Настаўніцтва лёгка разбудзіць ад летаргічнага сну. Не трэба толькі гуляць з намі ў фінансава-прэміяльныя гульні. З інтэлігенцыі ў асобах настаўнікаў, лекараў і работнікаў культуры і так удосталь паздзекаваліся былыя нашы правадыры, давёўшы нас ледзь не да жабрацкай торбы. Навыдумлялі нейкіх катэгорый і муцяць ваду. Асноўная катэгорыя для настаўніка і выкладчыка— ягонае прафесійнае званне. І ацэньваць гэтае званне павінны не фінансісты сваімі рублямі, а вучні і студэнты. Калі цунамі русіфікацыі абрушыліся на беларускія вясковыя школкі, як ад гэтага мы пакутавалі! Навязалі вучыцца на мове, якой дзеці ніколі не чулі ад сваіх матак і бабуль. Я ніколі не забудуся, як я, палескі хлопец, паехаў у Маскву паступаць на вучобу з беларускімі падручнікамі і як там на мяне глядзелі сябры-абітурыенты. Я ўсёй душой падтрымліваю адну вопытную настаўніцу пачатковых класаў, якая ў «Настаўніцкай газеце» прапанавала вывучэнне рускай мовы пачынаць з 5-га класа. Каму, як не такім людзям, павінна верыць Міністэрства народнай адукацыі? Працэс беларусізацыі школы так і будзе таптацца на месцы, калі кіраўнікі народнай асветы не перастануць пісаць загады і інструкцыі і не збяруць на параду вопытных настаўнікаў з усяе Беларусі і не параяцца з імі, што рабіць далей. Ад студэнтаў у рэшце рэшт можна патрабаваць, а школьнікаў трэба пераконваць. Таму я ўпэўнены, што беларусізацыю народнай адукацыі патрэбна ажыццяўляць разам. І рабіць гэта наступальна, свядома ідучы на пэўныя маральныя і матэрыяльныя страты і ахвяры, калі мы сапраўды збіраемся будаваць суверэнную дзяржаву.

Мова — гэта любоў да зямлі. Калі ёсць яна, дык будзе і перакананасць у валоданні мовай гэтай зямлі. Калі ж няма той любові, дык нават валоданне мовай ператворыцца ў службовую неабходнасць. Мова — гэта воблік нацыі, а нашай беларускай нацыі ў пытанні адносін да мовы трэба яшчэ перайсці са стадыі «гома саветыкус» у стадыю «гома сапіенс». І калі мы гадамі будзем разважаць над тым, трэба ці не трэба, як ды што, то пераход гэты зацягнецца на цэлыя дзесяцігоддзі.

Мікола ЛЯШЧУН,
настаўнік, старшыня Лагойскай рады ТМБ імя Ф. Скарыны.

МУЗЕЙ НА ВУЛІЦУ?

Культурнае жыццё Жлобіна адзначана прыкметнай падзеяй — адчыніў свае дзверы для наведвальнікаў гарадскі гісторыка-краязнаўчы музей. Дзякуючы намаганням яго супрацоўнікаў (дырэктар Я. Карцаў), тут можна азнаёміцца са шматлікімі дакументамі, фотаматэрыяламі, якія датычацца гісторыі Жлобіншчыны часоў грамадзянскай і Вялікай Айчыннай войнаў, мірнага будаўніцтва, паглядзець на прадстаўленыя экспанаты сялянскага побыту XIX — пачатку XX стагоддзяў, даўнія праваслаўныя іконы. Адкрыццё музея стала сапраўдным падарункам для гараджан, якія збіраюцца адзначыць сёлета 500-гадовы юбілей Жлобіна.

У той жа час гэтая, здавалася, прыемная падзея абвастрыла даволі набалелую праблему. Справа ў тым, што на будынак, у якім размясціліся выставачныя залы музея, прэтэндуе мясцовая абшчына хрысціян-католікаў. Касцёл тут быў касцёл, які ў 30-х гадах закрылі. Сам будынак у асноўным захаваўся да нашых дзён, на яго рэканструкцыю гарвыканком у апошнія гады выдаткаваў значныя сродкі — у выніку чаго з'явіўся музей. Тым не менш, жлобінскія католікі лічаць свае патрабаванні справядлівымі і законнымі. Яны хочуць вярнуць сваю гвалтоўна канфіскаваную Савецкай уладай маёмасць.

Пакуль вырашэнне канфлікту зайшло ў тупік. Менавіта па гэтай прычыне вернікі плануюць у бліжэйшы час перайсці ад «папяровай вайны» да практычнай дзейнасці — выставіць перад музеем пікеты. Людзі чакаюць цёплага надвор'я, каб размясціцца там, як кажуць, грунтоўна.

Мікалай ШУКАНАЎ.
г. Жлобін.

АДДЗЕЛ ПІСЬМАЎ І ГРАМАДСКАЙ ДУМКІ.

Акт, скіраваны ў будучыню

У 74-ыя ўгодкі абвяшчэння незалежнасці БНР

9 САКАВІКА 1918 года Выканаўчы Камітэт Рады Усебеларускага З'езда выдаў другую Устаўную Грамату да народаў Беларусі.

Так і хочацца сказаць: запознены акт. Як на маё разуменне, яго трэба было выдаць адразу пасля ўцёкаў бальшавіцкіх заваадатараў з Менска ў Смаленск — 20 лютага. Тады, нагадаю, была выдадзена першая Устаўная Грамата і створаны першы Урад Беларусі — Народны Сакратарыят. Урад быў створаны, але Беларусь не была абвешчана дзяржавай. Немцы, уварваўшыся 21 лютага ў Менск, маглі сарваць бел-чырвона-белы сцяг, разагнаць службоўцаў Народнага Сакратарыята, забраць яго касу. Зноў, засеўшы з бальшавікамі ў Берасці, яны маглі кроіць Беларусь як захочацца.

Бальшавікам патрэбен быў мір. За любую цану. Кантрыбуцыя? Калі ласка. Германіі трэба збожжа? Калі ласка. Вось чым тлумачыцца харчовая праблема ў Расіі 1918 года. Гэтым тлумачыцца і ўвядзенне харчовае развёрсткі, стварэнне камбедаў і харчовых атрадаў. Але сёе-тое бальшавікі выгадалі. Юрыдычна страціўшы правы на Летуву ды Украіну, якія абвясцілі сябе самастойнымі дзяржавамі да Берасцейскага міру, яны захавалі «беларускі калідор». Разлічваючы на аслабленне Нямеччыны, на рэвалюцыю ў Германіі, яны меліся эфектыўна выкарыстаць гэты калідор для экспарту рэвалюцыі, а пакуль што пакідалі нашу краіну ў якасці закладу пад кантрыбуцыю. Немцы ж абавязаліся не прызнаваць ніякіх новых дзяржаў, абвешчаных пасля Берасцейскага трактату.

Вось і думаю: што было б, калі б Беларусь была абвешчана дзяржавай 20 лютага 1918 года — да падпісання Берасцейскага міру?

Берасцейскі трактат прымусіў Выканаўчы Камітэт Рады Усебеларускага З'езда абвясціць нарэшце Беларусь Народнаю Рэспублікаю.

Акт 9 сакавіка мае гістарычнае значэнне і таму, што айцы БНР — а гэта пераважна беларускія сацыялісты — сфармулявалі ў другой Устаўнай Грамаце ідэал беларускай дзяржаўнасці. Беларусь бачылася ім дэмакратычнаю, прававою, сацыяльнаю Рэспублікаю — з усеагульным, роўным, прамым і прапарцыянальным выбарчым правам, са свабодаю слова, друку, сходаў, забастовак, хаўрусаў, з безумоўнаю свабодаю сумлення, недатыкальнасцю асобы і памяшкання, з роўнасцю ўсіх народаў, з забеспячэннем права на зямлю тым, хто на ёй працуе, з нацыяналізаванымі лясамі, азёрамі і нетрамі зямлі.

І ўсё ж другая Устаўная Грамата была кампрамісным дакументам. Беларусь абвешчана Народнаю Рэспублікаю, але нічога не сказана пра яе дачыненні з Расіяю, з іншымі дзяржавамі. Гэтаму факту ёсць простае тлумачэнне: у стане беларускіх сацыялістаў былі моцныя аўтанамісцкія настроі. Да таго ж многія сябры Выканаўчага Камітэта Рады Усебеларускага З'езда і Народнага Сакратарыята паказалі сябе законнікамі. Як вядома, Усебеларускі З'езд выказаўся за аўтаномію Беларусі ў складзе Расіі. Дык ці меў права Выканкам Рады Усебеларускага З'езда парушыць яго волю, абвясціць краіну незалежнаю дзяржавай?

Аўтанамісцкія настроі былі моцныя. Але былі й іншыя настроі.

Пасля таго, як старшыня ЦК Беларускай Сацыялістычнай Грамады Язэп Дыла перакінуўся на бок нацыянал-бальшавікоў Алеся Чарвякова ды Зміцера Жылуновіча, кіраўніцтва партыі ўзначалілі два ягоныя таварышы (намеснікі) — Алесь Гарун ды Аркадзь Смоліч. У гэтым тандэме галоўную ролю іграў А. Смоліч, народны сакратар асветы, аграном, эканаміст, географ, тэарэтык сацыял-дэмакратыі (пазней ён напіша праект праграмы Беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі). Незалежніку А. Смолічу ды ягоным аднадумцам патрэбная была падтрымка. І Смоліч звярнуўся да тых, хто быў яго настаўнікамі, хто яго, васемнаццацігадовага юнака, прыняў у 1909 годзе ў падпольную Беларускую Сацыялістычную Грамаду, — да Івана й Антона Луцкевічаў.

У той самы дзень, калі была прынятая другая Устаўная Грамата, Аркадзь Смоліч напісаў ліст да Івана Луцкевіча. Ён паведамляў, што ў Менску, у Выканкаме Рады Усебеларускага З'езда і Народным Сакратарыяце, «людзей наогул шмат, кіраўнікоў палітычных, але добра сьвядомых няма».

«Добра сьвядомых», паводле А. Смоліча, — тыя, хто стаіць за дзяржаўную незалежнасць Беларусі.

Смоліч надта змрочна маляваў сітуацыю. Незалежнікі ў Выканкаме Рады Усебеларускага З'езда і ў Народным Сакратарыяце былі. 9 сакавіка яны складалі пакуль што меншасць. Але сам ход гісторыі ўмацоўваў іх пазіцыі. Усё больш і больш беларускіх дзеячаў пераконваліся ў цынічнасці ўрада Расіі, у якім дамінавалі бальшавікі (левыя эсэры выступалі супраць Берасцейскага міру).

9 сакавіка вышэйшым заканадаўчым органам Рэспублікі да склікання Устаноўчага Сойма Рэспублікі была абвешчана Рада Усебеларускага З'езда, дапоўненая прадстаўнікамі нацыянальных меншасцяў. На пасяджэнні Рады 18 сакавіка незалежнікі дамагліся, каб у яе склад былі кааптаваныя прадстаўнікі Віленскай Беларускай Рады — Іван ды Антон Луцкевічы, Вацлаў Ластоўскі... Ці было гэта вынікам перапіскі паміж А. Смолічам ды І. Луцкевічам? Думаю, пытанне рытарычнае. Дый хто мог запярэчыць ідэі збірання беларускіх сіл? Хто мог запярэчыць кааптацыі ў Раду Рэспублікі фактычных лідэраў БСГ? Хіба што адзінкі.

Смоліч ведаў, у каго шукаць падтрымкі. Віленскія дзеячы ў цяжкіх і пакутлівых пошуках беларускага шляху, у спрэчках і нават канфліктах паміж сабою прыйшлі ў студзені 1918 года да згоды, што Беларусь павінна стаць незалежнаю дзяржаваю, якая ахоплівала б усе землі, дзе беларусы складаюць бальшыню. І Антон Луцкевіч, і Вацлаў Ластоўскі даўно выпрацавалі цвярозы погляд на Польшчу і Расію: і заходні, і ўсходні суседзі перш за ўсё рупіліся, каб асіміляваць беларусаў. У Луцкевіча было спадзяванне, што ўдасца стварыць беларуска-летувіскую дзяржаву з дзвюма аўтаномнымі тэрыторыямі. Але гэтая надзея знікла пасля таго, як Летувіская Тарыба на пачатку 1917 года заявіла аб жаданні далучыць да будучай дзяржавы «гістарычную Літву» з Беластокам, Бельскам, Шчучынам, Мастамі, Маладзечнам, Мядзелам, Паставамі ды Браславам. З гэтымі сваімі дамаганнямі летувіскія дзеячы кідаліся то да Часовага ўрада Расіі, то да ўрада Нямеччыны. Не апраўдаліся й спадзяванні Вацлава Ластоўскага на беларуска-украінскі саюз: кіеўская Рада хацела распаўсюдзіць свой уплыў на беларускія тэрыторыі. Антон Луцкевіч не верыць і немцам. За гады акупацыі ён меў магчымасць пераканацца ў двудушнасці кайзераўскага ўрада. (Потым, у сваім дзённіку, ён назаве нямецкую палітыку ў дачыненні да беларусаў подлаю.) Яго погляд на немцаў і суседзяў быў цалкам рэалістычны: пройдзе няшмат часу, і Германія перадасць значную частку беларускіх абшараў пад кантроль Украіны й Летувы. Цалкам быў рэалістычны погляд і на Польшчу з Расіяй. У той час, як бальшавікі таргаваліся з Нямеччынай, Луцкевіч сачыў за польскімі манеўрамі. З польскіх газет ён перапісаў у свой блакнот такую сентэнцыю: бальшавіцкі ўрад Расіі з'яўляецца якраз такім урадам, з якім найлепшым чынам можна дамовіцца аб далучэнні хоць часткі Беларусі да Польшчы. Як у ваду глядзелі палякі!

Рада Беларускай Народнай Рэспублікі кааптавала ў свой склад братоў Луцкевічаў ды Вацлава Ластоўскага 18 сакавіка 1918 года. Ужо 21 сакавіка былі гатовыя дакументы на паездку ў Менск. Ах, як шкада, што няма падрабязных успамінаў, падрабязнай хронікі тых дзён! Хто сустрэў віленскіх дзеячаў на вакзале? Не сумняваюся, што Аркадзь Смоліч. Хто прывёў іх на пасяджэнне Народнага Сакратарыята? Ці не народны сакратар Смоліч?

На гэтым пасяджэнні браты Луцкевічы ўбачылі новых людзей. Вось схільны да кампрамісаў Язэп Варонка, вось падцягнуты, энергічны Кастусь Езавітаў (потым свае лісты да А. Луцкевіча ён будзе падпісваць коратка: Костусь). Вось пажылы, дабрадушны, але й паслядоўны Васіль Захарка, вось барадаты Пётра Крачэўскі, вось худы і ўжо лысы дацэнт Янка Серада, вось малады, з тоненькімі вусікамі Лявон Заяц, які будзе неадменным дзяржаўным кантралёрам і ва ўрадзе Луцкевіча, і ва ўрадзе Ластоўскага, вось энергічная, напорыстая Палута Бадунова (так і хочацца параўнаць яе з Марыяй Спірыдонавай), вось разумны, шчыры, але слабавольны Антон Аўсянік... Усе — сацыялісты. Хто левы, хто правы, хто цэнтрыст. Потым яны падзеляцца на тры партыі — сацыял-дэмакратаў, сацыялістаў-федэралістаў і сацыялістаў-рэвалюцыянераў, — але цяпер яны ўсе ў БСГ, у партыі, якую на пачатку стагоддзя заснавалі і браты Луцкевічы.

Мяне ўсё цікавіць: а ці прысутнічалі на тым пасяджэнні Народнага Сакратарыята Язэп Лёсік ды Алесь Гарун? З імі, ссыльнымі, Луцкевічы былі знаёмыя завочна, ліставна. Асабіста ж пазнаёміліся менавіта ў гэтыя дні.

Віленскія дзеячы прыехалі ў Менск 23 сакавіка. Якраз у гэты дзень Народны Сакратарыят атрымаў тэлеграму з Берліна. Нехта зрабіў копію дэпешы, педантычны Антон Луцкевіч сваёю рукою пазначыў, што тэлеграму атрымалі 23-га, і паклаў копію ў свой асабісты архіў. Вестку з Берліна чакалі. Справа ў тым, што 9 сакавіка, адразу пасля абвяшчэння Рэспублікі, Народны Сакратарыят адбіў тэлеграму з адпаведнаю заяваю рэйхсканцлеру Нямеччыны. Уяўляю, з якою цікавасцю бралі ў рукі адказ народныя сакратары. Тых, хто спадзяваўся на лепшае, чакала расчараванне. Нейкі чыноўнік паведамляў з Берліна, што пан імперскі канцлер не можа прыняць заяву Беларускага Народнага Сакратарыята, бо гэта было б умяшаннем у вялікарускія справы. Інакш кажучы, Нямеччына лічыла Беларусь акупаванаю расійскаю тэрыторыяй і не хацела прызнаваць БНР, псаваць адносіны з урадам Леніна.

Гісторыю робяць людзі. Людзі, якія сядзелі ва ўрадавых кабінетах у Берліне і Маскве, штурхалі беларускіх дзеячаў на шлях незалежнасці. Аўтанамісты апынуліся 23 сакавіка ў меншасці.

У сваіх успамінах Антон Луцкевіч не згадвае пра тэлеграму з Берліна. Ён успамінае, што мова на пасяджэнні Народнага Сакратарыята йшла пра пазыку. Бальшавікі і немцы пакінулі ўрад БНР без грошай. Трэба было даставаць пазыку на Украіне. Але каму меўся пазычаць грошы ўрад Украіны? Беларускай дзяржаве ці акупаванай частцы Расіі? Урад самастойнай дзяржавы можа даць крэдыт толькі ўраду самастойнай дзяржавы. Вось адзін матыў, паводле якога БНР павінна абвясціць сваю незалежнасць. Ёсць і другі. Абвяшчэнне незалежнасці будзе пратэстам супраць Берасцейскага міру, супраць падзелу Беларусі.

Так аргументаваў сваё выступленне на карысць незалежнасці Антон Луцкевіч. І Народны Сакратарыят без спрэчак выслухаў яго.

Аўтанамісты апынуліся 23 сакавіка ў меншасці, але яны яшчэ спрабавалі давесці сваю рацыю. У адпаведнасці з прынятаю працэдураю пытанне аб незалежнасці трэба было разгледзець у сацыялістычнай фракцыі Рады БНР. Тут рэй вёў Аркадзь Смоліч — кіраўнік фракцыі, фактычны старшыня БСГ. Насуперак яму, насуперак аўтарытэту Луцкевічаў ды Ластоўскага выступіла група на чале з Макарам Косцевічам — паэтам і перакладчыкам Макарам Краўцовым. Не будзем строга судзіць Макара Краўцова. Хоць бы таму, што ў рэшце рэшт ён згадзіцца з меркаваннем большасці. А яшчэ таму, што ён напіша нацыянальны гімн «Мы выйдзем шчыльнымі радамі...», што ён будзе бараніць БНР у Слуцкім паўстанні 1920 года, што ён за беларускую справу сядзецьме ў польскім астрозе і загіне ў бальшавіцкім.

Дасягнуўшы згоды, беларускія сацыялісты змаглі цяпер паставіць пытанне аб незалежнасці ў Радзе Рэспублікі, дзе яны складалі большасць. Даклад ад імя фракцыі даручылі зрабіць Аркадзю Смолічу.

24 сакавіка а 8-ай гадзіне вечара сабралася пленарнае пасяджэнне Рады Беларускай Народнай Рэспублікі. Спрэчкі йшлі вакол самой ідэі незалежнасці (супраць яе выступілі некаторыя прадстаўнікі нацыянальных меншасцяў), вакол фармулёвак. Працавалі, спрачаліся 12 гадзін. А 8-ай гадзіне раніцы 25 сакавіка тэкст трэцяй Устаўнай Граматы быў прыняты.

Як успамінае пляменніца Івана й Антона Луцкевічаў, Марыя Шабуня, у той дзень іх дом на Хрышчэнскай (прыблізна там, дзе цяпер Купалаў музей) быў поўны людзей. Дзень быў святочны. Католікі адзначалі Звеставанне (Дабравешчанне). Паводле Евангелля, у гэты дзень архангел Гаўрыіл сказаў Дзеве Марыі, што яна народзіць Збавіцеля. Ці згадалі пра гэта католікі, праваслаўныя ды атэісты, якія сабраліся ў доме Луцкевічаў, каб парадавацца, яшчэ раз павіншаваць адзін аднаго? Іван Луцкевіч кашляў. Хвароба брала сваё. Але гэты дзень быў для яго, мабыць, самы радасны, самы шчаслівы.

...Незалежнасць Беларусі была абвешчана пазнавата. Калі б да Берасцейскага міру...

Гісторыя не прызнае ўмоўнага ладу. Усё рабілася так, як рабілася, і тады, калі рабілася. Можна толькі гадаць, што здарылася б, калі б Акт аб незалежнасці быў абвешчаны 20 лютага. Але ва ўсякім разе можна сцвярджаць, што БНР была, паводле гісторыка Юрыя Туронка, нежаданаю Рэспублікаю. Яе не жадалі ні Расія, ні Польшча, ні Германія, ні

(Працяг на стар. 12).

Старшыня першага ўрада Беларускай Народнай Рэспублікі Язэп ВАРОНКА.

Антон ЛУЦКЕВІЧ.

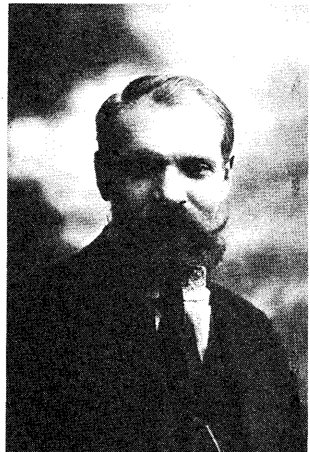

Народны сакратар у першым урадзе БНР, Старшыня Рады БНР у 1919—1923 гг. Пётра КРАЧЭЎСКІ. На адваротным баку фотаздымка дарчы надпіс: «На добрую памяць Антону Луцкевічу аб супольнай працы па пабудове беларускай дзяржаўнасці ў 1918 годзе. Як мала пражыта і як многа перажыта. Пятрук Крэчэўскі».

З НАСТАЛЬГІЯЙ ПА ТЭОРЫІ

Алег ЛОЙКА

З БОЯЗЗЮ, ці не праслыну кансерватарам, пачынае гэты артыкул у пераканані, што «чыстае» літаратуразнаўства, як паветра, сёння нам патрэбна, што праблемна - тэарэтычныя артыкулы, якія сталі ў нас рарытэтам, даўно пара ўжо адраджаць. Наперад ведаю, што і мне не ўцячы ад запалітызаванасці, тым не менш... Спярша — праблемна-тэарэтычнае, а ўсё астатняе — пасля.

Не ўцячы ж ад палітызацыі таму, што наша літаратуразнаўства больш як паўвека было ідэалагізаваным, і пагэтаму сёння, як ні круці, нікому не пазбегнуць задзёру антыідэалагізацыі нават у гаворцы аб самых, здавалася б, суха акадэмічных, уласнаэстэтычных праблемах. Ды і таму не пазбегнуць палітызацыі літаратуры, што ніяк нельга адмежавацца ж і ад гісторыі, ад перыпетый барацьбы народа за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне.

Дэмагогія і міфы, міфы і дэмагогія, колькі ж гадоў яны заглушалі галасы ісціны, пошук даследчай думкі, свабоду яе, каверкаючы да непазнання нашую гісторыю, рэальную праўду падзей, з'яў, духоўнае жыццё народа, у тым абсягу і літаратуру, і навуку аб ёй — літаратуразнаўства!

Сапраўды ж, развіццё літаратуразнаўства ў Беларусі зазнала ўрон не толькі ад рэпрэсій, але і ад таго, што ўвогуле — у рамках усяго савецкага літаратуразнаўства — эвалюцыянавала ў бок вульгарызацыі і спрашчэнства, у цэлым аказалася адключаным ад развіцця літаратуразнаўства еўрапейскага, у цэлым было нарматыўна сплецена з эстэтыкай рэалізму і народнасці рускай літаратуры XIX стагоддзя як з фактарам устарэлым, зжыўшым сябе, рарытэтным. Думаецца, што мы дасюль яшчэ цалкам не ўсвядомілі, якімі мы былі і застаёмся адсталымі, у які тупік трапілі, як шмат гублялі і як шмат цяпер трэба наганяць, каб выйсці з крызісу, каб заняць адпаведны еўрапейскі ўзровень. Наша літаратуразнаўства цяпер стаіць, па сутнасці, на месцы: яно замерла, яно нібы без перспектывы. У яго ёсць усведамленне неабходнасці канцэптуальна пераасэнсаваць развіццё беларускай літаратуры ў XX стагоддзі, ёсць новае ўсведамленне сваёй нацыянальнай літаратуры ў свеце ў сувязі з адкрыццём для сябе літаратуры эміграцыі, ёсць новае пачуванне сябе — сённяшняга дня літаратуры — у сувязі з днём мінулым — гісторыяй больш блізкай і больш далёкай. Але ўсё ж, як на наш погляд, на пульсе самага неабходнага, самага бо̀левага, крызіснага нашае літаратуразнаўства сёння рукі не трымае. Відаць, няма самога адчування крызіснасці, адсталасці, непершаразраднасці. Відаць, нялёгкія вы, шляхі новага канцэптуальнага асэнсавання, пераадолення старых догмаў!..

Што наша літаратура пачатку XX стагоддзя — з падложжа рэвалюцыі, з канфліктаў сацыяльных, з нацыянальна-вызваленчага руху — гэта неабвержна. Клічучы ў рэвалюцыю, і Янка Купала, і Якуб Колас, і Максім Багдановіч як паэты сацыяльныя і нацыянальна-адраджэнскія нібыта цалкам лагічна аказваліся для іх даследчыкаў савецкага часу заклікальнікамі і Кастрычніка — асабліва для даследчыкаў пасляваеннага перыяду, калі нападкі за «памылкі», «хістанні» на Янку Купалу і Якуба Коласа з боку вульгарных сацыёлагаў 20—30-х гадоў як бы расталі за дымам пажараў Вялікай Айчыннай вайны. Але праз увесь пасляваенны час наша беларускае літаратуразнаўства толькі тое і рабіла, каб узвысіць, каб адбяліць ад чарнаты народных паэтаў нібыта як паслядоўна верных барацьбітоў за ідэалы рэвалюцыі і той рэчаіснасці, што запанавала ва ўмовах перамогі кастрычніцкіх падзей. Ніхто ж, як цяпер, не гаварыў колісь пра гэтыя падзеі як аб перавароце, бо на языку ў кожнага быў міф аб горкім, бяздольным жыцці беларускага народа перад Кастрычнікам і аб радасным жыцці, што прынёс беларускаму народу Кастрычнік. Асноўным у міфе аб рэвалюцыйнасці народных паэтаў была менавіта апалагетызацыя іх сацыяльнай вастрыні, рэвалюцыйнай актыўнасці. Увогуле рэвалюцыйна - пралетарскае, рэвалюцыйна - дэмакратычнае ўкаранялася як першасны, галоўны крытэрый пры ацэнцы нашай дарэвалюцыйнай літаратуры, — пісьменнік агульнадэмакратычнай платформы ўвогуле адсоўваўся на другі план, а яшчэ далей запраторвалася ўсё, што звязвалася з «мастацтвам для мастацтва», мадэрнізмам, дэкадансам і г. д. Такім чынам, першае, што зараз патрабуе перагляду і тэрміновай пераацэнкі — гэта якраз вызначэнне меры праўды ў крытэрыі рэвалюцыйнасці, пошук аб'ектыўных пазіцый стаўлення да таго, што было, але што было ў нашай навуцы, літаратуры неправамерна патрактавана і ўкаранёна ў нашу свядомасць. Апалагетызму Кастрычніка як натхняючай сілы, як пачатку пачаткаў, як крытэрыю вялікасці, праведнасці, асялку, на якім вымяралася мастацкасць, вартасць, ідэйнасць, беспамылковасць, — гэтаму апалагетызму няма ўжо на сёння месца і не можа быць. Бо апалагетызм у дадзеным выпадку — па-за рэальнай праўдай гісторыі. Бо сама наша беларуская літаратура пачатку XX стагоддзя ў яе арыентацыі на сацыяльную рэвалюцыю — не толькі гераіня гісторыі, але і ахвяра ілюзій, утопіі. У чым бачылася яе моц, у тым жа мы павінны ўбачыць зараз і яе без віны вінаватасць — слепату, аберацыю зроку, самападман і падман народа, чалавека.

ВЯДОМА Ж, і Янка Купала і Якуб Колас былі паэтамі рэвалюцыйна настроенымі — супраць царызму, за сацыяльныя пераўтварэнні грамадства, за нацыянальнае разняволенне. Але не ў меншай ступені і ў Янкі Купалы і ў Якуба Коласа былі дамінантнымі і іншыя моманты ў змястоўнасці іх паэзіі пачатку XX стагоддзя — моманты агульначалавечага, агульнафіласофскага, рэфлексійна-духоўнага зместу. Ды не ў тым, урэшце, вялікая бяда, што мы выпячвалі і пераўвялічвалі без рэальных на тое падстаў сацыяльна-рэвалюцыйны пафас абодвух нашых паэтаў. На сёння наша літаратуразнаўства дастаткова паказала ўсю шматграннасць і Купалы-лірыка і Коласа-паэта. Тым не менш і на сёння мы не вырваліся з апалагетычнага стану ў адносінах да купалаўскіх ці коласаўскіх дарэвалюцыйных песняў рэвалюцыйнай прапаганды і патэтыкі, толькі са знакам плюс іх бачачы і не засяроджваючы ўвагі на тым, што яны сапраўды вялі ж і да таго перавароту, што адбыўся 7 лістапада 1917 года, і што падтасаваць іх пад гэты пераварот было вельмі лёгка, зрабіўшы нашых народных паэтаў не ўвогуле песнярамі Рэвалюцыі, а менавіта рэвалюцыйным прадспевам самога Кастрычніка. Тое ж, як у 1918—1926 гадах рэагавалі на Кастрычнік, грамадзянскую вайну і новую савецкую рэчаіснасць Янка Купала і Якуб Колас — хоць бы будучы аўтарамі вершаў «Крыўда», «Звон шыбаў», «Цені-страхі», «І прыйдзе...», — з памяці пасляваенных чытачоў Беларусі выкасоўвалася, і, такім чынам, бардамі Кастрычніцкага перавароту, ці то Кастрычніцкай рэвалюцыі, падаваліся абодва нашыя першыя Народныя паэты і сваёй дарэвалюцыйнай творчасцю і сваімі культавымі вершамі, святочнымі панегірыкамі 20—30-х гадоў. Прычым, менавіта паэтамі-рэвалюцыянерамі, паэтамі-барацьбітамі праклямаваліся Купала і Колас і як аўтары вершаў панегірычных, культавых.

Дэмагогія правіла свой баль — дэмагогія, звязаная з зацвярджэннем культу народных паэтаў як рэвалюцыянераў, прычым рэвалюцыянераў і ў новых, савецкіх умовах, творчасць якіх не інакш, як толькі ўквечвала самы дэмакратычны ў свеце савецкі дэмакратызм і была нібыта нічым іншым, як толькі рэальным, праўдзівым водгаласам жыцця — радаснага! — народных мас. Бо сапраўды ж: праўдзівыя застаюцца праўдзівымі, — хто ў гэта не паверыць? Калі народныя паэты былі голасам народа ў дарэвалюцыйны час, то не магло ж іх слова быць якім-небудзь іншым, а не праўдзівым і зараз — у час савецкі. Ужо на ўсю моц у савецкай шматнацыянальнай літаратуры запанавалі, усталяваныя культам, рэпрэсіямі, ідэалагічным прэсам, нарматыўнасць, лакіроўка, псеўдарамантыка, ідэалізацыя, псеўдагераізацыя, ды ўсё гэта выдавалася за праўду жыцця і мастацтва, за літаратуру найлепшую ў свеце — літаратуру сацыялістычнага рэалізму.

Дык ці былі песнярамі Кастрычніка Янка Купала і Якуб Колас? Ці былі яны рэвалюцыянерамі? Ці прынялі Кастрычнік і савецкую ўладу, і чым жа яны сталі ў сваіх панегірычных вершах 30-х гадоў?

Прафесійнымі рэвалюцыянерамі яны не былі, хоць за палітычныя справы сядзеў Якуб Колас у Мінскім астрозе.

Песнярамі Кастрычніка іх сёння называць больш чым рызыкоўна, бо Кастрычніцкі пераварот яны не віталі, бо клічучы свой народ у рэвалюцыю, не таго ж яны ад яе чакалі, што даў таталітарны лад, зацверджаны бальшавікамі. Бальшавізм зламаў рэвалюцыйны, адраджэнскі дух і Купалы і Коласа, ператварыўшы іх у служак таталітарызму. Ахвяры таталітарызму, трагічныя фігуры нацыянальнай літаратуры,— вось хто такія Янка Купала, Якуб Колас 30-х гадоў. Ім нічога не заставалася, як між дэмагогаў быць дэмагогамі і чорнае выдаваць за белае, белае за чорнае.

А што яны не прынялі ідэй бальшавізму з іх дэфарміраваннем маралі, дэмагогіяй, тэрорам, крывавасцю, то пра гэта сёння, нарэшце, можна сказаць на ўвесь голас. І то былі не памылкі, не «неразуменне» Кастрычніка. Разуменне падзей было поўным і пры агульным асуджэнні абодвума паэтамі Рыжскага дагавору, і ў лірыцы Купалы смаленскага перыяду ці 1926 года, і ў апавяданні Якуба Коласа «У крывавым віры», і ў многіх коласаўскіх «казках жыцця». І ні Купала, ні Колас не вінаватыя, што перамог сталінізм, што ва ўмовах яго разгортвання даводзілася ўсім, кажучы словамі Янкі Купалы, таптаць «сляды магчымасці магчымай», сябе таптаць. Патаптанне бальшавізмам рэвалюцыйна-дэмакратычных, гуманістычных ідэалаў асудзілі ўсю нашу літаратуру на горкае крывадушша. З рэвалюцыйнай, з дэмакратычнай, з гуманістычнай яна ва ўмовах таталітарызму стала перабэрсанай, анамальнай — часам да звыроднасці.

Якія ж урокі можна ўзяць ад мінулых трактовак адносін да рэвалюцыі Янкі Купалы і Якуба Коласа? Што ў іх асуджаць, што прымаць? Так ці інакш, калі вульгарныя сацыёлагі гаварылі аб непрыняцці, памылках ці варожасці Народных паэтаў Кастрычніку, то яны былі недалёкія ад ісціны: дыму без агню не было. Але справа ў тым, што ў вульгарных сацыёлагаў пісаніна аб непрыняцці Кастрычніка была палітычным даносам, крыміналам, такім сведчаннем, якое ставіла паэтаў да сценкі. Сёння без асуджэння гаворым мы пра тое, што было, — без асуджэння па адрасу народных паэтаў. Без асуджэння ж мы не можам гаварыць аб ваяўнічай пазіцыі, знішчальным прыцэле крытыкі вульгарызатараў. Тыя, хто ў пасляваенныя гады выводзілі Купалу і Коласа з сектара татальнага вульгарнага абстрэлу, гаворачы аб лаяльнасці і аж пра поўную спачатку і да канца купалаўскую ці коласаўскую падтрымку Кастрычніка, няхай яны і закрывалі вочы на рэальныя факты, але ўсё ж рабілі справу высакародную — не без патрыятызму, бо пры гэтым ішло адпаведнае ўзвышэнне роднай літаратуры, адпаведнае сцвярджэнне яе аўтарытэту.

Найбліжэй да ісціны аказаліся тыя з акадэмічнай, прафесійнай і пісьменніцкай крытыкі, хто, як Уладзімір Калеснік, гаварыў пра рух да зразумення Кастрычніка Купалы і пра зрухі дзеячаў Кастрычніка ў бок разумення самога Купалы. Сапраўды, як Купала мог прымаць пазіцыі Мяснікяна ці Кнорына, якія не прызнавалі беларусаў за нацыю, а наш нацыянальна-вызваленчы рух кваліфікавалі як буржуазны, контррэвалюцыйны? Такія дзеячы, як Мяснікян і Кнорын, толькі адштурхоўвалі народных паэтаў ад Кастрычніка. Ды дарма Янка Купала запэўніваў у сваёй публікацыі 1920 года, што на фарбаваных лісах ён ужо спазнаўся. У 1918 годзе Кнорын гаварыў адкрыта аб сваіх антыбеларускіх пазіцыях, а з 1919 года ўсе мясніковы і кнорыны такой шчырасці не выяўлялі: баль дэмагогіі ўчыніўся надоўга. У атмасферы дэмагогіі аб нармальным развіцці ў літаратуры чаго-небудзь і каго-небудзь гаварыць ужо няма падстаў.

ДЫ, ПЭЎНА, самых найбольшых сваіх маштабаў дэмагогія дасягнула ў высвятленні генеалогіі эстэтыкі сацрэалізму, яго гістарычных каранёў, «састаўных частак». Вось дзе сапраўды «да асноў» былі зрушаны падваліны, эстэтычныя крытэрыі праўды і мастацкасці ў літаратуры! Зрушаны настолькі, што дасюль нашай літаратуры цяжка ўсталёўвацца пры нармальным, эстэтычным угрунтаванні. Так, тэарэтыкі сацрэалізму сваёй гістарычнай прадцечай аб'явілі эстэтыку рэвалюцыйных дэмакратаў 60-х гадоў XIX стагоддзя М. Чарнышэўскага і М. Дабралюбава з яе крытэрыямі рэалізму, народнасці. Сацрэалізм быў аб'яўлены вянцом развіцця мастацтва пры звужэнні яго разумення да «паказу жыцця ў формах жыцця», пры нарматыўнай устаноўцы «Пішыце проста!» — у формах праўдападабенства, якія давалі ў выніку звычайнае бытапісальніцтва — і толькі. Прынцып партыйнасці быў аб'яўлены вышэйшай формай народнасці, і, такім чынам, дэмагагічна творы кан'юнктурныя, ідэалагізаваныя трактаваліся як народныя, рэвалюцыйныя (бо жыццё ж, паводле статута СП БССР, адлюстроўвалася «ў рэвалюцыйным развіцці»). Сацыяльнай праўды, праўды народнага жыцця, крытычна-рэвалюцыйнага пафасу, як правіла, і ў паміне не было ў літаратуры, вышкаленай сацрэалізмам, але, не міргаючы вокам, яго тэарэтыкі на ўсю губу вяшчалі аб савецкай літаратуры як аб найпраўдзівейшай і найрэвалюцыйнейшай.

Апагей дэмагогіі быў у апалагетызацыі крытычнага рэалізму рускай ці беларускай літаратуры XIX стагоддзя і ў перакідцы мастоў да мастацтва абяскроўленага, абездухоўленага, дэмаралізаванага, культава-панегірычнага, кан'юнктурна-ілюстрацыйнага, якое, аднак, лічылася мастацтвам вышэйшага вітка развіцця рэалізму. Аўтарытэтам літаратуры крытычнага рэалізму камуфляваліся сурагат, падробка, імітацыя. Але да мастацкага абяскроўлівання нашай літаратуры вяло не толькі апалагетычнае ўзнясенне вылучаных рэвалюцыйна-дэмакратычнымі крытыкамі 60-х гадоў мінулага стагоддзя прынцыпаў крытычнага рэалізму і народнасці. Не менш адмоўную ролю пры гэтым іграла раздзьмухванне вульгарна-сацыялагічных кадзілаў, дым якіх завалокваў усё, што знаходзілася па-за рэалістычнасцю і народнасцю, па-за тым, што пазітыўным сцвярджалі М. Чарнышэўскі і М. Дабралюбаў. А ў гэтым плане яны перш за ўсё адмаўлялі «мастацтва для мастацтва», аб'яўляючы яго ненародным, адлучаючы яго ад літаратуры і на ўсе лады беручы пад знішчальны крытычны агонь. Жданаўская пастанова пра часопісы «Звязда» і «Ленінград» 1946 года была ў гэтай сувязі вяршыняй разносных адносін да элітарнага, інтэлектуальнага, інтымнага, якое ахайвалася як нібы мяшчанскае, будуарнае, гнілаінтэлігенцкае, антынароднае. Спрашчэнства, нарматыўнасць жданаўшчыны, прадаўжаючы дабралюбаўскі падзел літаратуры на народную і ненародную, ненародным аб'яўляючы ўсе здабыткі, што складваліся ў рэчышчы рускага сімвалізму, а затым акмеізму, імажынізму, фармалістычных пошукаў футурыстаў, канструктывістаў і г. д., гэтым надоўга звужалі рэчышча развіцця і нашай беларускай літаратуры першай паловы XX стагоддзя — аж да 60—70-х гадоў. Бой супраць фармалізму, які запачаткаваўся ў 20-я гады, быў увогуле адмаўленнем літаратуры як прыгожага пісьменства, супраць формы як красы. Усё, што звязвалася з іх панаццямі, аб'яўлялася эстэцтвуючым, крамольным. Ідэалагічна-кан'юнктурны прэс суправаджаўся праклёнамі дэкадансу як прытулку ўсіх антынародных «ізмаў», у тым ліку і фармалізму. У нас у гэтай сувязі доўга ў эстэтах хадзіў Максім Багдановіч, супрацьпастаўлены рэвалюцыйным дэмакратам Янку Купалу і Якубу Коласу. Выраўніванне Максіма Багдановіча на адным узроўні з Купалам і Коласам адбылося

цераз узвышэнне першага да рангу рэвалюцыйнага інтэлігента-дэмакрата.

Увогуле спрэс аб'яўляючы фармалізм як заганны, тэарэтыкі сацрэалізму не маглі, аднак, цалкам быць безуважнымі да формы як красы, як самакаштоўнасці ў мастацтве. Зноў жа дэмагогія выручала: лаючы фармалізм, дазвалялі фармалізм у плане барацьбы за паэтычнае майстэрства, так сказаць, малы, прыватны фармалізм. Усведамляючы сёння гэта, мы, аднак, павінны стаць да канца паслядоўнымі, і менавіта паслядоўнасць патрабуе ад нас сёння цалкам рэабілітаваць форму як мастацкую самакаштоўнасць, цалкам адступіць ад вульгарна-сацыялагізатарскага дзялення літаратуры на перадавую, дэмакратычную, рэвалюцыйную і народную і нібыта ненародную элітарную, звязаную з так званым мастацтвам для мастацтва. Сапраўднае мастацтва — адзінае, сутнасць яго — адзіная, мэты і сродкі — адзіныя. Сапраўднае мастацтва — у раўненні на ідэал, на прыгожае, вечнае. У мастацтве ўсё народнае, калі яно сапраўднае, калі пры красе і дабры. І ў цэлым мастацтва — штука элітарная, вынік высокага духу, інтэлекту, формы, красы. Не ў апусканні яно да «шырспажыву», да поп-арту, а ва ўзвышэнні. І гэта зразумелі ўжо ў 20-х гадах у нас заснавальнікі «Узвышша», вылучаючы сябе з масавасці, сцвярджаючы самацэннасць творчай асобы, індывідуальнасці.

КАЛІ НА САМЫМ пачатку гэтага артыкула выказвалася прэтэнзія на напісанне яго як «чыста» акадэмічнага, тэарэтычна-літаратуразнаўчага, то пры гэтым, вядома, не мелася ніякіх прэтэнзій і спакус аказацца нейкім чынам і ў рэчышчы таго сучаснага еўрапейскага і амерыканскага літаратуразнаўства, стан якога заходнія літаратуразнаўцы вызначаюць як трыумф тэорыі. Якраз пра гэты стан гады два таму назад пісалася ў часопісе «Вопросы литературы» (1990, № 5). У нас, вядома, рэха пра тое не пайшло: дзе ўжо нам, запалітызаваным, да тэорыі!

Перачытаем жа адну з мясцін артыкула Дж. Хіліс Мілера з ягоным разуменнем «трыумфа тэорыі» як «развіцця вялікай колькасці супернічных між сабой магутных тэарэтычных вучэнняў, такіх, як герменеўтыка, фемінізм, марксізм, дэканструкцыянізм, новы гістарызм, тэорыя чытацкага ўспрымання, канцэпцыі Лакана, Фуко і г. д.». «Гэтая перамога тэорыі, — піша далей амерыканскі літаратуразнаўца, — змяніла літаратуразнаўства ў параўнанні з тым, якім яно было (на Захадзе. — **А. Л.**) сорак гадоў таму назад, калі... большай часткай вывучалі асноўныя творы ў іх гісторыка-літаратурным кантэксце, адкрыта апіраючыся... на фундаментальныя перадпасылкі так званай «новай крытыкі»: прымат метафары, універсальнасць адзінства і г. д.». Другі раз у крытыка гэта «і г. д.», а што дзе калі мы чулі, пісалі з вельмі шматлікага і перад гэтым «і г. д.»? Марксізм, структуралізм то чулі, а ўсё астатняе, сярод якога яшчэ крытыка свядомасці Жоржа Пуле і Жэнеўская школа, неапрагматыкі і адэпты рэцэптыўнай эстэтыкі, палітычнай крытыкі, постструктуралізму — чытанне твора па лексіях, нанізваючы асацыяцыі ў любым кірунку, улоўліванне культурных падтэкстаў тэксту, чытанне пазарамкавага тэксту, — усё гэта існуе па-за нашай свядомасцю.

Кірункі, метады, спосабы даследавання, іх сапраўды даволі набралася ў пасляваеннай Еўропе і Амерыцы. Мы сёння перад набыткамі іх і канцэпцыямі — як неафіты, як непрыадзетыя. І пагэтаму давайма зноў брацца за гуж, за які мы аднойчы ўжо ў XX стагоддзі браліся, калі на яго пачатку, кажучы словамі Максіма Багдановіча, прайшлі «кароткі паўтарыцельны курс» еўрапейскіх пісьменніцкіх напрамкаў апошняга веку». М. Багдановіч падкрэсліваў: «Сентыменталізм, рамантызм, рэалізм і натуралізм, урэсьце, мадэрнізм — усё гэтае, іншы раз нават у іх розных кірунках, адбіла наша паэзія, праўда, найчасцей бегла, няпоўна, але ўсё ж такі адбіла». У нас гаворка тут не пра паэзію, але якраз сказанае М. Багдановічам пра паўторнасць, пра закон «паўтарыцельнага курсу», які заўсёды ходзіць напару з літаратурамі паскораных тэмпаў развіцця, угрунтоўвае нас у аналогіі, якую мы допускаем: закон паўторнасці абавязвае нас і сёння — пры канцы XX стагоддзя — успомніць і яго, і фактар паскоранасці. Не так нашая паэзія і не так нашая проза стаяць перад неабходнасцю паскоранага засваення ўпушчанага, неагоранага нашай нацыянальнай літаратурай з эстэтычнага вопыту сусветнай літаратуры перыяду пасля І і II імперыялістычных войнаў, як непасрэдна перад гэтай задачай стаіць менавіта нацыянальнае літаратуразнаўства. Вядома, і сённяшнія беларускія паэзія і проза не могуць не дабіраць з зарубежнага вопыту, імі ў сувязі з нарматыўным сацрэалізмам і жалезнай заслонай больш за 70 гадоў не дабіранага. Але маштаб таго, што выпадае зараз на долю нашаму нацыянальнаму літаратуразнаўству па выроўніванню сябе ў сусветным кантэксце, па дагонцы, — не параўнаць. Не да параўнання аб'ём, як і характар выраўнівання: нацыянальныя ці паэзія, ці проза, свой базісны субстрат — самы шырокі — маюць і іх інтэграцыя ў сучасны сусветны літаратурны кантэкст будзе ісці з успрыманнем імі ўплываў, як і з выпраменьваннем іх, з пэўнай мадэрнізацыяй, як і з умацаваннем, кансервацыяй свайго адметнага, непаўторнага нацыянальнага мастацкага воблiку. Прагназіраванне далейшага развіцця сучаснага беларускага літаратуразнаўства, на наш погляд, якраз у зацвярджэнні самага новага, самага шырокага свайго базісу цераз «паўтарыцельны курс» школ і кірункаў Еўропы і Амерыкі XX стагоддзя. Інтэграцыі ў сусветны кантэкст літаратуразнаўства ў нас не адбудзецца без праходжання выўучкі, без нацыянальнага засваення і інтэрпрэтацыі канцэпцый, без правядзення матэрыялу роднай літаратуры цераз галоўныя літаратуразнаўчыя школы, спосабы і прыёмы даследавання. Іншымі словамі, мы стаімо перад напрацоўкамі, якія б далі і школу беларускага структуралізму і нацыянальнага постструктуралізму, і школу беларускай герменеўтыкі і нацыянальнага фемінізму, і школу беларускага неапрагматызму і нацыянальнай, рэцэптыўнай эстэтыкі і г. д. Калі мы змаглі прайсці паскорана «паўтарыцельны курс», пра які пісаў Максім Багдановіч, то няўжо мы не адолеем гэтага новага «паўтарыцельнага курсу», які нашай нацыянальнай навуцы аб літаратуры канец XX стагоддзя прыўрочыў?

ПРАВІНЦЫЯ

У рэдакцыйным партфелі адначасна аказаліся два матэрыялы на адну тэму. Іх аўтараў турбуе адно і тое ж — стан сучаснага беларускага літаратуразнаўства, яго інтэграцыя ў сусветны літаратурны кантэкст. Аднак ёсць істотная розніца як у падыходах, так і ў навуковай, грамадскай пазіцыях вядомага пісьменніка, прафесара А. Лойкі і невядомага Ю. Лявончыка. Справа ў тым, што аўтар дасланага ў рэдакцыю артыкула «Правінцыя» выступае пад псеўданімам: ён не пажадаў (пабаяўся!) адкрыць нам сваё сапраўднае імя.

Увогуле мы не змяшчаем ананімак, тым больш па аддзелу крытыкі, і толькі важнасць і своечасовасць паднятага пытання вымушае нас зрабіць выключэнне...

Адбылося: мы — незалежная самастойная Рэспубліка Беларусь. Свае межы, свая літаратура, свая дзяржава, свая навука. І тым не менш (няхай выбачае патрыёт), мы — правінцыя. Не расейская, не польская — правінцыя свету.

Не пагаджаецеся? Дарма. Вазьміце нашу мастацкую літаратуру і ўбачыце, што самыя лепшыя неардынарныя (для нас) творы — перапевы старога Хэма ці Іанэска. Што ж, гэта зразумела: мы зноў павінны прайсці за невялікі тэрмін шлях, які прайшлі іншыя краіны за гады-дзесяцігоддзі. (Памятаеце словы М. Багдановіча?) Шлях пакутлівы — шлях пераймання. Але патрэбны. Толькі трэба шчыра сказаць самім сабе: у нас пакуль што няма мастацка і філасофска значных твораў у сучаснай літаратуры — на ўзроўні сусветнай.

Аднак і наша літаратуразнаўства, і наша бягучая крытыка таксама правінцыйныя. А гэта непараўнальна горш: калі ў мастацкіх творах чытач можа самастойна вылучыць зерне таленту, у навуцы справа складаней—трэба быць асвечаным навукай чалавекам, каб зразумець, што перад табой эрзац.

Мы практычна не маем сур'ёзных манаграфій, прысвечаных сапраўдным праблемам. Напрыклад, такая значная (ва ўсім свеце) праблема міфу. Існуе пакуль што толькі кніга В. Каваленкі, якая выйшла больш за дзесяць год таму. Праблема была пастаўлена, а развіцця не ўбачыла. Мы гаворым толькі пра выкарыстанне міфалагічных сюжэтаў у творах беларускіх пісьменнікаў і цалкам забываемся пры гэтым на больш важкія рэчы: міфалагічнае светаўспрыманне, калектыўная самасвядомасць, цыклічнасць гісторыі — усяго таго, што і складае міф у творах. Хіба без гэтых рэчаў можа быць зразумела творчасць Ластоўскага ці Дылы, Баршчэўскага ці асобных твораў Гарэцкага, Гаруна?

Міф — толькі адна, няхай і істотная праблема філалогіі, якую абыходзіць наша літаратуразнаўства. Чым жа яно займаецца, спытае наш патрыёт? Адказваю: канстатацыяй. Асабліва калі гэта датычыцца сучаснай літаратуры: ёсць тое і тое, няма таго і гэтага. Працы, прысвечаныя старажытнай літаратуры, творам XIX, пачатку XX ст., увогуле дакладней называць крыніцазнаўствам. Што я маю на ўвазе? Сёння, калі вяртаюцца ў літаратуру творы, артыкулы будуюцца так: друкаванне ці пераказ тэксту, дадаецца жыццяпіс, невялікі публіцыстычны каментар з уздыхам (забаранялі і г. д.) — і друкуецца, і называецца літаратуразнаўствам.

Навукоўцы подбегам кінуліся: хто хутчэй адшукае ці проста перадрукуе (што часцей) нешта з архіваў, замежнага ці айчыннага дарэвалюцыйнага, дарэпрэсійнага друку. І мы кажам: адкрыў нам пісьменніка. (Хоць уся яго заслуга ў наяўнасці дазволу карыстацца матэрыялам). І пры гэтым вельмі любім павучаць: малайчына быў, але не ўсё разумеў, не дацягваў. Як раней казалі пра Скарыну: людскі чалавек, багата зрабіў, аднак быў абмежаваны — друкаваў Біблію. Так і сёння: нішто быў Жылуновіч, але...

Натуральна, патрэбна выяўляць творы нашай літаратуры. Толькі ж гэта справа супрацоўнікаў бібліятэк, архіварысаў — на што ж у іх хлеб адбіваць. А вось напісаць што сур'ёзнае, вартае непасрэдна пра творы — гэта справа філолагаў. Хто напісаў, прынамсі, пра тыпалогію твораў Арцыбашава і «Голага звера» М. Зарэцкага? Хто сказаў пра «Лабірынты» ў кантэксце сусветнай фантастычнай і міфалагічнай літаратуры? Вельмі па-сучаснаму пісаць пра Гаруна як апазіцыянера. Але хіба гэта стасуецца з літаратуразнаўствам? А вось напісаць пра катэгорыю часу ў яго творах ці пра «П'еро і Каламбіну» — у еднасці з мастацкімі пошукамі Л. Андрэева...

Так, каб філолаг быў творцам, роўным свайму герою, ён павінен ведаць, што такое параўнальнае літаратуразнаўства, што, акрамя ўласных класікаў навукі, ёсць яшчэ Весялоўскі і Пропп, Галасоўкер і Леві-Строс, Бахцін і Р. Барт, М. Эліадэ. Паспрабаваць для пачатку накласці іх ідэі на нашу літаратуру і паглядзець, што з гэтага атрымаецца. Трэба нарэшце выйсці за межы павярхоўнага погляду, уяўлення, быццам, акрамя нас, нікога няма, перастаць канстатаваць наяўнасць ці адсутнасць нейкай з'явы, трэба аналізаваць і — можа, у будучым — прагназіраваць.

Сённяшняе літаратуразнаўства (жудасна сказаць) не патрэбна. І дарма аб'ядноўвацца ў секцыі крытыкаў, як нядаўна суцяшальна паведаміў «ЛіМ». Не еднасць усіх выратуе, а індывідуалізм, шырыня пошукаў, прафесіяналізм. Сусветнае (і ў тым ліку расейскае) літаратуразнаўства, як і ўвогуле навука, сёння знаходзіць адкрыцці на сумежжы — навук, моў, краін. Узгадайце Л. Гумілёва, А. Сулейменава, іншых. Тая ж самая кліеметрыя (ці не пра яе марыў герой Пушкіна — «алгебрай гармонію праверыць»?) — што, у беларускай літаратуры не дала б плёну?

Самае галоўнае — тыя праблемы, якія закранаюцца ў артыкулах. Пра што, уласна кажучы, ідзе гаворка, з-за чаго ламаюцца дзіды, дзеля чаго напісана тая ці іншая старонка? Вось да прыкладу, у «ЛіМе» шэраг артыкулаў быў прысвечаны пытанню: Еўропа мы ці Азія. Што гэта значыць, калі мы — Беларусь, мы — гэта мы! І дастаткова. А вось якія мы — пытанне больш складанае, тут наскокам не возьмеш.

Адзін з апошніх артыкулаў на гэту тэму — «Мы дойдзем. Юрка Віцьбіч» Л. Юрэвіча. Што й казаць, наспеў час вяртання самабытнага таленавітага пісьменніка. Але зноў чарговы пісьменнік прыходзіць неяк дзіўна: не сам па сабе — абавязкова трэба надаць яму актуальнасць. (Ён — еўрапеец). Вы зразумелі, які ён пісьменнік? Я — не. Да таго ж тая гонка, пра якую казаў: амаль што аднačасова «ЛіМ» падаў артыкулы Б. Сачанкі і Л. Юрэвіча з вялікай колькасцю адных фактаў і вытрымак, а Б. Сачанка паспеў яшчэ і ў «Спадчыну» цісnуць колькі слоў пра яго. Віцьбіч паўстае і як беларус-культурнік у замежжы, і як ахвяра, і як дзеяч выдаўніцтва, але не як пісьменнік. Праўда, Л. Юрэвіч дае зразумець, што Ю. Віцьбіч — адзін з пачынальнікаў беларускай гістарычнай прозы. У чым гэта першынство? У часе друкавання ці распрацоўцы тэмы? Што канкрэтна «еўрапейскага» (калі так можна сказаць) ёсць у яго творчасці? Погляд на гісторыю? Калі так, то чаму не развіць думку: якога погляду пісьменнік прытрымліваўся — Тойнбі ці Шпеглера, Ясперса ці Хайдэгера, Абдзіраловіча ці Р. Максімовіча, ці нейкага свайго? І, можа, варта даць не ўрыўкі з прац Л. Акіншэвіча і Р. Максімовіча, а самі працы (добра было б «Спадчыне» ўзяцца за гэта, а не вышукваць «кампрамат» на Жылуновіча. І Л. Юрэвіч, напэўна, мог бы падрыхтаваць публікацыю).

Можна пагадзіцца з думкамі аўтара наконт адрознення беларускай і расейскай гістарычнай прозы. Аднак навошта супрацьстаўляць Захад — Усход? Хочацца прывесці словы з кнігі А. Бярозы «Расейска-польскі баль і беларускае пахмелье (куды ідзець беларускі шлях)» (Пінск, 1921 г.) «...Беларускае «пахмелье» не павінна прамінуць бязследна. Няхай ведае і памятае многапакутны беларускі народ,.. што яго шлях ідзе ні да Расеі, якая балявала над ім, прыдушаным разам з польскім народам, ні да Польшчы, якая толькі што выкараскаўшыся з расейскіх лап, стала ўжо душыць беларусаў і старацца атруціць нацыянальны дух і загубіць веру ў адраджэнне сваёй Бацькаўшчыны». Даруйце за вялікую цытату, але, напэўна, патрэбны хоць нейкі аўтарытэт, каб самому схавацца за ім і крыкнуць: «Беларусь — гэта Беларусь»!

Ёсць у артыкуле (не толькі ў згаданым, а і ў шэрагу іншых, нават не толькі філалагічных — хутчэй адраджэнскіх) праблема, якая ўяўляецца ці не самай балючай з адзначаных вышэй: нацыянальная талерантнасць.

Вось Л. Юрэвіч прыводзіць словы Р. Максімовіча, што забойства Язафата «мае ў сваёй аснове чужыя, небеларускія прычыны». У арыгінале працы чытаем далей: «Гарачы прапагандзр вуніі япіскап Язафат — украінец і з свайго паходжання (валыняк), і сваёй псыхікай, і тэмпераментам. У сваёй вунійнай акцыі ён выступаў з тыповай для ўкраінца, а не беларуса, нястрыманай пачуццёвасцю». Няма горш за абвінавачванне нацыі Імярэк у сваіх бедах і праблемах. Калі пачынаюцца падобныя размовы — любую, нават самую высакародную справу можна лічыць нікчэмнай.

І ў стаўленні беларускага народа да яўрэяў аўтары не ва ўсім маюць рацыю. Ухваляючы вяртанне Ю. Віцьбіча, Н. Арсеньевай, К. Езавітава, Ф. Кушаля ў нашу гісторыю, гісторыю нашай літаратуры, мы не дагаворваем, што ў свой час імі было багата напісана антысеміцкіх артыкулаў. Сёння мы павінны гаварыць і пра гэта, не шукаць апраўдання ў ваенным ліхалецці. Бо і ў ранейшыя часы ёсць у беларускай літаратуры прыклады — вершы Ф. Багушэвіча (зараз, праўда, яны не друкуюцца). Так што і наш народ не пазбаўлены недаравальнага. Праўда, поўная, горкая, нават у дачыненні да сваіх герояў, творцаў — вось яшчэ адна ўмова, пры якой не будзе правінцыялізму ў душах, у літаратуры, у навуцы.

Я не хацеў ва ўсіх бедах абвінаваціць аднаго Л. Юрэвіча, не хацеў, тым больш адмовіць літаратуразнаўству ў праве на існаванне, не. Аднак я хацеў, каб усе мы зразумелі, што такое сапраўдная навука, і сталі Творцамі. Як казаў Юрка Віцьбіч, «і гэтак, толькі гэтак урэшце станецца».

Юрка ЛЯВОНЧЫК.

ШТО ЗАСТАЕЦЦА Ў ПАМЯЦІ

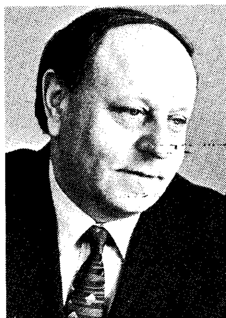

Эскізы

Дзённіка я ніколі не вёў: ні ў студэнцкія гады, ні пазней. Баяўся па-дурному трапіць туды, куды баяліся трапіць усе.

Як кажуць палякі: старосць сень збліжа, і хцонц — не хцонц, а тшэба юж складаць бронь...

Хаця, успамінаць былое ніколі не рана, успамінаць часам бывае толькі позна. Пішу цяпер без дзённіка, фрагментарна, стараючыся асэнсаваць які-небудзь эпізод з мінулага, што часта ўспамінаецца; пішу хаатычна: памяць ніколі не бывае сістэмнай.

Так рабіў, мне здаецца, Барыс Сачанка і, відаць, не толькі ён.

Яшчэ раз пра дзённік і канспірацыю...

Гляджу цяпер на адзін запіс у сіняй алфавітнай кніжачцы трыццацігадовай даўнасці. У ёй сярод іншых запісаны нумар аднаго тэлефона (цяпер ён змяніўся) і далей пазначана: прыёмная архі... Апошнія літары ў гэтым слове на «архі» так замазаны чарнілам, што «епіскапа» не прачытаеш.

Якая наіўнасць!

Нібыта па нумары тэлефона нельга было адразу дазнацца, хто сядзіць на тым канцы провада...

Але хаваліся... Хоць так...

У 1951-м годзе пасля заканчэння Плешчаніцкай беларускай сярэдняй школы (у той час яна называлася яшчэ беларускай, пасля — № 1) я паступаў у Беларускі тэатральны інстытут на акцёра. І паступіў. Здаецца, на курс Барыса Аркадзьевіча Мардвінава. Тады, вядомы рускі рэжысёр і педагог, ён (як казалі, выгнаны Сталіным з Масквы) быў галоўным рэжысёрам нашага Беларускага тэатра оперы і балета і вёў кафедру акцёрскага майстэрства ў тэатральным інстытуце.

Паявіўся я ў оперным тэатры — там тады быў тэатральны інстытут — у самай звычайнай блакітнай майцы, можа, нават не новай, зверху чорны расхрыстаны пінжак — прыйшоў у прыёмную камісію па выкліку. Смела, горда — мора было маладому па калені, а кумір — славуты акцёр Васіль Качалаў — наш зямляк Шверубовіч. Яго трагічным басам я тады толькі і гаварыў.

Сустрэў мяне сам Барыс Аркадзьевіч Мардвінаў, не помню чаму. Устаў з-за стала — велічны, магутны, імпазантны — выслухаў; агледзеўшы, падышоў блізенька так да мяне, падняў сваю прыгожую руку, шырокай далонёй паляпаў мяне па голых грудзях і сказаў голасам усё таго ж Качалава:

— А грудь все-таки придется прикрыть!..

І на душы ў мяне адразу стала ціха.

І верш і ўрывак з прозы я лёгка прачытаў на сцэне і эцюд на зададзеную тэму здаў. Прайшоў і медкамісію: доктарка, адышоўшыся ад цябе далёка, шэпча: трынаццаць, чатырнаццаць, правярае на колькі ты глухі, а табе з усіх бакоў у некалькі вуснаў шэпчуць хлопцы, з якімі паспеў ужо абзнаёміцца: трынаццаць, чатырнаццаць... Толькі паўтарай за імі ўголас.

Дыктант быў на рускай мове, тэкст кручаны, і я адхапіў двойку — рускія дыктанты тады для вясковых хлопцаў пры паступленні ў ВНУ былі магілай. Вядома, што пасля гэтага — правал.

А мяне пачалі ўгаворваць застацца — угаворваў, помню, сакратар прыёмнай камісіі: і стыпендыю дадзім, і інтэрнат... Гаворыць, і Мардвінаў і Галіна (з прыёмнай камісіі) заўважылі. Падыходзіць фактура. Я ў той час не ведаў, што гэта слова азначае.

Можа б, я і астаўся, але...

У дні нашых прыёмных экзаменаў на сцэне опернага тэатра ішлі гастролі Ленінградскага драматычнага тэатра імя Ленінскага камсамола. Помню, рэпеціравалі ў той дзень папулярную на той час п'есу М. Дзьяканава «Вяселле з пасагам».

Я, родам з вясковай вуліцы, з лесу, з поля, трапіў першы раз за кулісы на сцэну. Першы раз...

І мне па вачах і па душы сцебанула дэкарацыя — сухім голлем і сухім, пафарбаваным у зялёнае лісцем... Свет здаўся шэрым і вузкім.

І другі раз у мяне на душы стала ціха...

Я вярнуўся дамоў.

Так што, дзякуючы сухой дэкарацыі на сцэне, я не стаў акцёрам...

Пра гэта я ніколі нікому не расказваў, хаваў.

Летам, у 1973-м годзе, рэжысёр Віктар Карпілаў здымаў тэлефільм «Тартак» па маім сцэнарыі. Помню эпізод у павільёне: артыстка Мая Булгакава — Наста за швейнай машынай: шые зімой белыя халаты партызанам, а яны, партызаны, валам валяць да яе ў хату, грэцца. Сярод іх у нашай ваеннай форме — Сухаў — артыст Паша Дубашынскі.

Ён мяне і апазнаў: разам здавалі эцюды на ўступных экзаменах Мардзінаву і Галіне. Апазнаў і выдаў. Акружылі нас усе, разгаварыліся.

Я, кажу яму, стаў пісьменнікам, а каб...

— Хто ведае, як склаўся б лёс... Цяжка сказаць. З такой фактурай акцёра ў нас няма.. — адказаў мне Паша.

Хто ведае, як яно было б...

●

Я быў тады з сям'ёй у «Іслачы» — нашым Доме творчасці. Летам, у ліпені-жніўні 1987-га. Сярод атрыбутаў гумару — калі можна так сказаць, — якіх там было даволі многа, у дзяжурнай на бар'ерчыку ляжала кніга пажаданняў ці ўражанняў (цяжка зразумець), больш за ўсё спісаная падзякамі powarам і афіцыянткам уперамешку з вершамі і паэтаў і не паэтаў.

Адпачываў са мною і артыст Раман Філіпаў, шыракаплечы, магутны, чырванатвары і сімпатычны, з магутным басам. Быў ён некалі артыстам нашага Купалаўскага тэатра, а на той час ён ужо жыў і працаваў у Маскве.

Відаць, паддаўшыся спакусе, і ён пакінуў у чырвоным тоўстым альбоме свой верш. Дакладна я яго не помню, але сэнс такі: надакучыла, сумна, паеду адсюль, бо тут няма натхнення. Ля слова «натхненне» зверху стаяла маленькая зорачка, а пад вершам, як і трэба, пад рыскай — расшыфроўка: «натхненне» — гарэлка.

У той дзень, ці што, я чытаў М. Забалоцкага. У галаве засела страфа:

Не позволяй душе лениться!
Чтоб в ступе воду не толочь,
Душа обязана трудиться
И день и ночь, и день и ночь!

Страфа адразу ж пераклалася на беларускую мову:

Не дазваляй душы ляніцца!
Каб воду ў ступе не таўчы,
Душа павінна пахмяліцца
Не толькі ўдзень, а і ўначы!

●

У той жа «Іслачы» я напісаў сваіх «Львоў» (апавяданне).

Але пачаць іх мне было цяжка. Ніяк сабе месца не знайду ў нумары: ні ў першым пакоі, ні ў другім. Не сяду — і ўсё...

Выйшаў на двор і пайшоў куды вочы глядзяць, — асфальтавай дарожкай да лазні. Падыходжу да яе, якраз на рагу лавачка зялёная пафарбаваная нядаўна стаіць, як на паяўку. Саджуся, гляджу — з-пад лазні, з-пад асфальту, вылез вялізны зялёны куст лебяды.

Блакноцік у мяне быў з сабой — насіў у кішэні пінжака. І я напісаў адразу першы сказ: «Д'жукі блажыла...» Пасля і ўсю старонку ў блакноціку...

Пазней, калі я другі раз быў у «Іслачы», я зноў пайшоў асфальтавай дарожкай да лазні.

І лаўка стаяла на ранейшым месцы, і блакноцік ляжаў у кішэні, але... не было пад вуглом лазні куста зялёнай лебяды...

●

Арсень Ліс быў першым і слухачом і крытыкам маіх ранніх празаічных опусаў. Нават чытаў і слухаў такія, якія я пасля, не шкадуючы, знішчаў.

Мы здружыліся з ім яшчэ ў выдавецтве у Матузава (так называлі Дзяржаўнае выдавецтва БССР, дзе той быў дырэктарам). Ліс — зямляк славутага Агінскага, прыгожы, шчыры, нацыянальны да нітні, — таксама пісаў вершы. Не шмат, а пісаў і друкаваў. Найбольш пра каханне.

Аднойчы, прачытаўшы ягоныя вершы, я ўсміхнуўся з яго эпіграмай:

І, прачнуўшыся, ад рання
Ліс, звяруга баравы,
Усё піша пра каханне,
Закахаўшы рукавы...

Але недзе тады напісалася і сваё:

Я чакаю вясны, каб з крыніцы сцюдзёнай
З-пад апошняга лёду напіцца вады...
Хто не зведаў шчэ болю душы улюбёнай,
Хай са мною спяшыць ён сустрэцца тады.

Вось такі-вось донжуанаўскі кліч. А можа, эпіграма на сябе?

Да чаго можна дапісацца...

●

Мяне заўсёды запрашалі на прыёмы: пасля пісьменніцкіх з'ездаў і на юбілейныя застоллі па Янку Купалу і па Якубу Коласу. Ды і жывыя шаноўныя юбіляры не цураліся мяне.

І я кожны раз трымаў у памяці юбілейнае слова — тост, — нават на Нарачы на семінары творчых работнікаў, які праводзіў ЦК.

Я ніколі не піў і таму на застоллях сядзеў увесь вечар спакутаваны — баяўся, што вось-вось падымуць: тамада ў любы час мог даць слова «ад маладых», асабліва калі тамадзіў Андрэй Макаёнак. А чаго, спытайце, баяўся? І сам не ведаю.

Але слова мне не давалі — падымалі заўсёды Барыса Сачанку, мы амаль кожны раз сядзелі побач — і тосты мае, тыя, нясказаныя, прападалі — забываліся. А шкода.

Цяпер можна было б выдаць маленькую кніжачку тых маіх нясказаных тостаў.

Цікава і смешна.

●

На адным такім юбілеі — Максіма Танка ў «Журавінцы» — абвясцілі раптам тут жа за сталамі, што ў сувязі з юбілеем прысвоена званне Героя Сацыялістычнай Працы з уручэннем Залатой зоркі і г. д... — Петрусю Броўку...

Памылкі не было.

У зале стала мёртва ад цішыні.

Адразу пабеглі радкі:

На душы паганка,
На душы нялоўка:
К юбілею Танка —
Ды Героя Броўку...

Але я тады нічога не сказаў. А трэба было б узяць слова. Для смеху.

●

Пасля аднаго чарговага з'езда пісьменнікаў БССР на банкет на Вайсковы завулак вёў ужо не Пятрусь Броўка, як бывала раней, а Максім Танк. Ішлі ўсе дружна, у каго не было запрашэння — беглі наперад, стаялі на праходзе ля міліцыянера і прасілі, каб іх правялі.

Склалася:

Танк пасля Броўкі кліча на каву,
Многім нялоўка, ды крочаць рухава...
Тут і «старыя» і «маладыя» —
Аве Марыя...

Ну і гэтак далей...

Мне карцела, і я пазней, набраўшыся смеласці, прачытаў гэта Максіму Танку. Танк выслухаў і ніяк не зрэагаваў...

●

З Міколам Аўрамчыкам мы чатыры гады, з 1958-га па 1962-і, сядзелі ў рэдакцыі часопіса «Маладосць» у адным пакоі. Яго стол — паэзіі — ля акна, мой стол — прозы — ля дзвярэй. Насупраць — канапа для аўтараў.

Самыя светлыя гады ў маім жыцці; самы светлы і шчыры чалавек побач...

На яго шасцідзесяцігадовы юбілей у 1980-м годзе мы сабраліся ў рэстаране гасцініцы «Юбілейная»; сядзелі там на «ўзвышшы», адгароджаныя аксамітнай шырмай ад вялікай, задымленай горкім тытунём залы.

П'юць, гамоняць, а мне слова не даюць. Баючыся, што могуць і не даць, я паказваю тамадзе, што хачу выступіць. Праз двух-трох прамоўцаў тамада падымае і мяне.

Усе тыя чатыры гады, у якія мы сядзелі ў пакоі разам, за акном расла яблыня...

Устаю, у мяне ў руках лісток з блакноціка, і чытаю:

ЯБЛЫНЯ ЗА АКНОМ АДДЗЕЛА ПАЭЗІІ

Міколу АЎРАМЧЫКУ

Яблыня за акном аддзела паэзіі,
Дзе з табой мы сядзелі перш...
Расквітнела яблыня, голле вясной развесіла —
Бярэш і пішаш верш.

Лета... Ад працы рука натамілася...
На сонцы знямоглы заснеш...
А яблыкі спеюць, да шыб прыхіліўшыся,
І спее ў душы верш.

Позняя восень — пара адбалелая,
Дзе ад скрухі збавенне цяпер?
А яблыкі ў шыбіны грукаюць спелыя...:
І грукае ў сэрца верш!

Зіма... Галава ўжо даўно пасівелая:
Не ў дарогу, з дарогі ідзеш...
Яблыня за акном ад марозу з'інелая...
Хочаш не хочаш — сам пішацца верш!

Апладысменты, смех, ну — як звычайна. Вылезлі хутка з-за сталоў. Зайграў аркестр. Пачаліся танцы. Мне хацелася танцаваць. Але падышлі Максім Танк і Пімен Панчанка і ўсе танцы гаварылі са мной пра паэзію. Ды яшчэ як... і пра якую...

Так мне праз мой верш і не ўдалося тады патанцаваць.

Пазней Мікола Якаўлевіч хацеў запісаць верш на магнітафон. А ў мяне была прывычка: і лісты і запіскі класці ў кнігі. Укінеш у якую-небудзь і забудзеш. Так здарылася і з вершам.

Усе гэтыя гады я перабіраў сваю бібліятэку, а верша так і не знайшоў: недзе ж ляжыць.

Давялося ўзнавіць па памяці. Можа, дзе якое слова і разыходзіцца з ранейшым...

●

Пімен Панчанка ў хрушчоўскую адлігу напісаў усім вядомы цяпер, а на тыя часы смелы і рэзкі верш, дзе былі радкі:

І ў бой хадзілі,
І гразь мясілі,
І ўладнай сіле
Радком кадзілі...

Можна было дабавіць:

За гэты верш
Яго асудзілі...

Асудзілі на ўзроўні ЦК. У нашым галоўліце, відаць, пасля таго ён, як і многія іншыя, быў занесены ў «спісак» — узяты, як тады модна было гаварыць, — «на кантроль». Чыталі яго праз лупу і прыдзіраліся.

Працаваў я тады ўжо ў «Полымі». У той раз, калі пазванілі з літа, я быў дзяжурным па нумару.

Прыязджаю. «Полымя» тады чытала ў галоўліце Галіна Ярашэўская, сімпатычная і даволі разумная жанчына. Гартае перад сабой на стале карэктуру — вялікую падборку вершаў Пімена Панчанкі. Знаходзіць пакрэсленую старонку, чытае ўголас і гаворыць:

— Зняць два вершы — гэты і гэты... — і разводзіць рукамі.

Я тады і кажу:

— А чаму толькі два? Трэба зняць і яшчэ два... — і паказваю якія: — Гэты і гэты... Яны яшчэ больш вострыя...

Яна глядзіць на мяне, зноў чытае ўголас, цяпер ужо чатыры вершы запар, пасля смяецца:

— Хай ідуць усе. Пад вашу адказнасць.

Пімен і дагэтуль не ведае, як я аднойчы ўратаваў яго два вершы. Яму я не расказваў.

●

Гэта было ў верасні 1959 года, у той час, калі Мікіта Сяргеевіч Хрушчоў паехаў першы раз у Злучаныя Штаты Амерыкі. Усе газеты давалі тады розныя здымкі, быў сярод іх і той, дзе Мікіта Сяргеевіч наведвае кафетэрый — стаіць з падносам у руках: самаабслугоўванне.

Самаабслугоўвання тады ў нас яшчэ не было, можа, дзе зачыналася, і па Мінску пайшлі гуляць гэтыя два словы: «самаабслугоўванне» і «кафетэрый».

З Рыгорам Барадуліным на той час мы былі знаёмы здалёку — прыглядаліся адзін да аднаго.

Дождж загнаў нас аднойчы ў кафэ. Не помню, што мы там пілі і елі, але добра помню, як, выйшаўшы пасля дажджу на вуліцу — усюды было свежа, настрой цудоўны, — Барадулін загаварыў вершам:

Цяпер мода новая,
Гэткая манерыя:
Не завуць сталовая —
Кажуць кафетэрыя...

І яшчэ:

Адбарабаніў дахам град,
Вісяць сухія венікі...
Навокала разумных шмат,
А я люблю пісьменніка...

У той час паявіўся кінафільм з шырока вядомай цяпер песняй...

Я гэтыя вершы помню, а Барадулін, відаць, — не.

●

У верасні 1964 года ў мяне нарадзіўся сын.

З Валодзем Караткевічам на той час мы жылі на вуліцы Чарнышэўскага ў доме № 7 у аднапакаёвых кватэрах у адным пад'ездзе: я на чацвёртым паверсе, ён — нада мной, на пятым.

Дазнаўшыся, што ў мяне з'явіўся на свет божы сын — гэтага я ні ад кога не хаваў, — ён спусціўся да мяне з пятага паверха на чацвёрты. Зайшоў з ладнай жоўтай кніжкай у руках, павіншаваў, пацалаваліся па-мужчынску... Сеў ён за стол, кнігу паклаў перад сабой: К. Паустовский. Золотой линь. «Советская Россия», 1962. Дастаў аўтаручку, адгарнуўшы вокладку, пачаў пісаць і расказваць.

Ён вельмі даўно хацеў сустрэцца з Канстанцінам Георгіевічам Паустоўскім. Быў у Маскве. Даведаўшыся, што Паустоўскі ў Тарусе, ён адразу рвануў туды. Нічога ладнага з сабой не аказалася, і ён купіў, што трапіла пад рукі: «Золотого линя» — апавяданні для дзяцей з малюнкамі... Хацеў узяць аўтограф... Так і паехаў з адной кніжкай у руках.

Двое сутак у Тарусе чакаў Паустоўскага; так, не дачакаўшыся, і прыехаў дадому.

Іван ПТАШНІКАЎ

Цяпер тую кніжку, на якой ён хацеў мець аўтограф Паустоўскага, ён дарыў майму сыну:

«Спадчыннніку Яна Пташніка, яшчэ Чалавечыне без імя, але з будучыняй, пэўна лепшай, чым наша. Салюта з гармат даць не магу, але адсалютую коркам, — першы з чужых, хто зведаў.

Ул. Караткевіч 6 верасня, 64 г. нядзеля. Мінск».

І ў мяне нічога асаблівага дома тады пад рукамі не было, апрача двух упаковак каньяку, заграначнага, з наборам прыгожых, розных па росту бутэлечак. (Не буду называць, колькі іх было. Спецыяльна). І вялікая, як паднос, белая талерка з гарой нашых спелых беларускіх груш, купленых на Камароўцы.

Неўзабаве ўсе бутэлечкі з дзвюх упаковак былі пустыя. І талерка з-пад груш апусцела...

У той вечар я і даведаўся ад Валодзі Караткевіча, што Паустоўскі не чытае газет ужо дванаццаць гадоў...

●

Ля дзвярэй сваёй кватэры ён, Валодзя Караткевіч, выняў з электрычнага званка чорную пластмасавую кнопку, замест яе падагнаў корак ад бутэлькі і на ім фіялетавым чарнілам ці, можа, масцікай са стрыжня намаляваў маленькую «Пагоню» — конніка з паднятым мячом...

Прыходзіш да яго — націскаеш на «Пагоню»...

Тады гэтага не дароўвалі. Тым больш яму: за ім больш, чым за кім іншым, хадзілі па пятах і віселі на хвасце.

Я гавару яму:

— Знімі...

А ён рагоча...

●

Валодзя Караткевіч — перадаю ягоны расказ, як запомніў — вучыўся тады ў Кіеўскім універсітэце. Ехаў ён аднойчы з яго са сваімі «сябрамі» — іх было трое. Недзе на «кальцы» ім трэба было выходзіць з трамвая і рабіць перасадку.

Выйшлі, аўтобуса доўга не было, і яны сталі чакаць. Да іх пачала прыглядацца шпана — чалавек пяць ці шэсць. Прыглядзелася, наблізілася, задзёрлася і пачала калашмаціць...

Трое яго «сяброў» адразу разбегліся, а яму, беднаму, не пашэнціла. Прыхінуўшыся спіной да сцяны, ён адбіваўся ад шпаны кулакамі (баксёр ён быў неблагі, ягоны ўдар я аднойчы адчуў на сваім сэрцы), пасля нагамі. Як на тую бяду ён стаяў на чыгуннай рашотцы ля сцяны, і адна нага раптам правалілася між рашоткі...

Шпана цэдзіць яго — а тут і ўцячы няма як: прывязаны за нагу...

А тыя, «сябры», бегаюць воддаль і крычаць яму:

— Вовка, не ввязывайся!..

Ён ніколі так не абураўся сваімі крытыкамі, як тымі сваімі «сябрамі»...

І цяпер мы, хто гэта ведае, калі што якое, гаворым часта адзін аднаму:

— Воўка, не ўвязвайся!

●

Ва універсітэце я любіў пець. Спяваў басам — больш за ўсё арыі з вядомых опер — у пакоі ў інтэрнаце, у кубавой, у туалеце, на перапынках у калідоры ля аўдыторыі і менш за ўсё на сцэне: на гэта былі свае прычыны. Мяне ганяў піярэктар па гаспадарчай частцы Бярэзін і пра мяне пісалі ў насценнай газеце і ў шматтыражцы «За сталінскія кадры».

Аднойчы — мы жылі тады ў інтэрнаце па вуліцы Бабруйскай, ля самага вакзала — прыводзіць да нас у пакой наш чацвёрты жыхар Анатоль Г. — з галавой быў, з гумарам, прыгожы вастраносы бландзін, любіў выпіць, пісаў вершы і кульгаў: лазіў да чужых жонак і яго скінулі з балкона — прыводзіць пятага жыхара. Стрыжанага пад бокс, рослага, спартсменістага, сімпатычнага, недзе нашага равесніка. Хто ён — мы не пыталіся. Нават імя не ведалі.

Я пеў пры кожным, не зважаў, рэжу каму вуха, ці не.

Пяты жыхар жыве ў нас, у цеснаце, дзень, другі, трэці. Пасля тыдзень, другі... Насцярожваюся больш за ўсіх я. Але ён тады пачынае мяне хваліць: «Добры бас, як у Пірагова».

І так кожны дзень па некалькі разоў: Пірагоў ды Пірагоў.

Я раней хацеў быць акцёрам; ва універсітэце захацелася стаць спеваком, — хадзіў нават у студыю пры Доме афіцэраў.

Ён мяне хваліць, а я расту і маўчу.

Праз некалькі тыдняў яго арыштавалі: узялі на паштамце ля акенца «до востребования».

На адным вечары ён згвалціў студэнтку тэатральнага інстытута. Адседжваўся, хаваючыся ў нас, але кончыліся грошы і ў Г. і ў яго і ён папрасіў іх з дому. Пераводам на паштамт.

Вось табе і Пірагоў...

●

Калі я паступіў у 1952 годзе ва універсітэт, знаёмствы з новымі людзьмі мяне дзівілі. Было іх шмат; і былі яны цікавыя і розныя.

Прыбягае ў пакой Іван Чыгрынаў:

— Дай пятнаццаць капеек пазваніць у «ЛіМ». Пойдзем да Куляшова...

Пятнаццаці капеек я не даваў: не меў. Да Куляшова не ішоў — баяўся. Не ведаю, ці хадзіў ён сам тады да Куляшова ці не, можа, і хадзіў: яны былі землякамі, — іх ядналі Саматэвічы.

Альбо Іна Мягкова, аднакурсніца (не ведаю яе лёсу):

— Хацела стаць актрысай, але рашыла, што пісьменніцай быць лепш, і паступіла на журналістыку...

Ці Муза Заслонава, дачка Героя, таксама з першага курса:

— Хачу напісаць кнігу пра бацьку.

Але больш за ўсіх мяне змусіў задумацца Сямён Тарасевіч. Паступаючы, ён не ведаў, як пісаць сачыненне: у вершах ці ў прозе. Хадзіў і пытаўся амаль у кожнага.

І я падумаў тады, што, будучы сярод такіх, і я чаму-небудзь ды навучуся...

Цікава, што ніхто з цяперашніх пісьменнікаў — былых маіх аднакурснікаў, ці тых, хто быў курсам вышэй ці ніжэй — ні Чыгрынаў, ні Сачанка, ні Адамчык, ні Сіпакоў, — ніхто нічога не напісаў пра універсітэт. А гэтулькі было ўсяго цікавага: і змрочнага і вясёлага.

Не напісаў і я. І, відаць, не напішу.

І невядома чаму.

●

22 студзеня 1959 года мяне на пасяджэнні прэзідыума прынялі ў Саюз пісьменнікаў. Разам з Васілём Быкавым і Аркадзем Марціновічам.

Рэкамендацыі мне далі: Янка Брыль, Іван Грамовіч і Іван Навуменка.

Пачуўшы такое, Максім Танк (дагэтуль ён у «Полымі», будучы галоўным рэдактарам, надрукаваў ужо маю аповесць «Чачык», я яшчэ быў студэнтам) загаманіў на ўвесь голас:

— Тры Іваны — аднаго! Ва ўсю Іванаўскую! Галасую абедзвюма фалангамі! — І падняў дзве рукі.

Пятро Глебка: Паглядзець бы...

Сцяпан Майхровіч: З Пташнікава пісьменнік будзе...

Янка Брыль: Я творчасць Пташнікава люблю.

Іван Грамовіч: Прырода, мова, характар... Работа над сабой...

Барыс Бур'ян адзначыў гуманізм твораў Пташнікава.

Іван Кудраўцаў: Во, будзе табе сёння, будзе. Дапісаўся. Каленькі дрыжаць... — гэта ён перад пачаткам прэзідыума.

Янка Брыль: Ну і выбраў ты месца для прыёму віншаванняў. — Гэта пасля прэзідыума, калі я ў калідоры чамусьці стаў насупраць туалета. І далей: — Вось Ваня, дрэнна, што ты не жанаты. А так бы жонка на грудзях слязу радасці праліла...

Традыцыйнага калектыўнага банкета не было. Быкаў паехаў адразу ў Гродна, Марціновіча ў грумадзе я не знайшоў, а сам тады не піў, як і цяпер, і не ведаў, як робяцца банкеты.

Усё гэта ў памяці.

●

Напісаў я «Чачыка». Гісторыя гэта даўняя, яшчэ студэнцкая, і не такая ўжо простая. Наогул, лёс усіх маіх твораў у рэдакцыях і выдавецтвах быў складаны, нават вельмі. Я толькі пра гэта ніколі і нідзе не плакаў.

Аднёс «Чачыка» ў «Полымя». Літаратурным супрацоўнікам у аддзеле прозы тады быў Эдуард Валасевіч — паэт-байкапісец.

Прачытаў ён і напісаў на першай старонцы майго «агульнага сшытка», накасую, як усё роўна паставіў рэзалюцыю: «Таленавітая рэч».

Але ў мяне шмат «плешчанізмаў» (родам я з былога Плешчаніцкага раёна), права на жыццё маюць і магілёўскія словы (сам ён з Магілёўшчыны), і ён панаўпісваў мне ў аповесць магілёўскіх слоў колькі хацеў.

Забягу наперад. Калі «Чачык» выходзіў у Дзяржаўным выдавецтве БССР у маёй першай кнізе «Зерне падае не на камень», рэдактар Уладзімір Дамашэвіч, помню, сказаў:

— Бульбу, якая падгарэла зверху ў гаршку, ты называеш «прыгаркамі», а ў нас яе завуць «гарэлкі»...

І паправіў «прыгаркі» на «гарэлкі».

І пайшоў мой «Чачык» да чытача з валасевічаўскімі магілёўскімі словамі і дамашэвічаўскімі «гарэлкамі». Іх я назад не адпраўляў.

Але гэта было пасля... А пакуль што загадчыкам аддзела прозы ў «Полымі» быў Уладзімір Карпаў. Прачытаўшы «Чачыка» пасля Валасевіча, ён хацеў паслаць мяне на семінар «маладых» у Каралішчавічы. Я не паехаў. Але ж ён даў слова ў «саюзе», што будзе даваць у часопісе «маладых», а я і трапіў пад рукі.

Рэдагаваў ён «Чачыка» пры мне, па некалькі старонак у дзень.

Час быў «адліжны», але пачынала патрохі падмарозіць. Тады якраз у часопісе «Новый мир» быў надрукаваны раман Уладзіміра Дудзінцава «Не хлебам адзіным».

Дудзінцава хвалілі, хваліў і Карпаў. Пасля крытыка пачала гаварыць пра Дудзінцава другое, і Карпаў прапанаваў мне зняць раздзел з аповесці, дзе старшыня сельсавета, заставшы ў калгасе п'янага старшыню пад плотам, садзіць яго ў вазок, адвозіць у лес і там яму — рукаяткай ад нагана па галаве. (Факт з жыцця). Бег той старшыня з лесу не агледаючыся, хмель як рукой зняло...

Я — на дыбы. Карпаў хавае мой рукапіс у шуфляду стала і замыкае на ключ:

— Падумай...

Я думаў двое сутак і згадзіўся.

Пасля, калі Дудзінцава пачалі граміць хто як мог і дзе толькі можна, Карпаў сказаў мне:

— Цяпер ты ведаеш, ад чаго я цябе спас...

Выкінутую з аповесці сцэну я так і не аднаўляў.

(Працяг на стар. 14—15).

Іван РУБІН

●

Споведзі таемнасць і малітву
Вечар захіне у шэры змрок.
Свечка будзе ціха ўсхліпваць,
Пакаяння мераючы крок.
Цені ад агню, нібы Анёлы,
Сцерагуць твой грэх, тваю душу.
Цепліцца надзея хоць і квола —
Супраць веры больш не саграшу.
Не прадам за голас палымяны
Ісціну і слова ад пакут,
Горкі хлеб і хлеб духмяны,
Родную магілу, родны кут.

●

Божа мой, апошні сорам
Не патраціць за рублёўку.
Свеціць шчасце, плача гора, —
Руж цяпло, мазоль рыдлёўкі.
Дрэва садзяць, дол капаюць,
Выжываюць і ў скляпеннях.
І калі душа канае,
Не сканала б хоць сумленне.
Хоць бы крышачку спагады,
Што гаіла нас адвеку.
Хоць бы зрэдку зведаць радасць
І застацца чалавекам.

●

Былая сіла аджыла свой век,
Паздзекавалася ўдосталь і паўсюль.
І я стаю, —
ні звер, ні чалавек, —
Пусты, разгублены,
спалоханы пакуль.
Пакуль на языку:
«Ці можна!» і
«Дазвольце!»
Пакуль жыву яшчэ ў загадным ладзе.
І ў нашым аднаяблыневым садзе
Крычу я ціха дзецям:
«Не свавольце!..»
Крый Божа, яшчэ вернуцца яны,
Клыкастыя усмешкі,
помста і вярыгі.
Плывуць, трашчаць былога крыгі
Пад грудай хмар свінцовых да вясны.
Інстынкту голас, як шалёны вецер,
Ірве, крамсае душу на шматкі.
Як радасна і як трывожна жыць, браткі,
У гэтым новым, невядомым свеце.

З цемры

З цемры моўчкі выплыла царква,
Асвяціла ціха далі болем.
Родны адпусціў шкаляр буквар
Пералётнай птушкаю на волю.

Зыбка апусцела, як гняздо.
Матчынаму ў цемры слову
Вусцішна. Стаміўся родны дом
Клікаць на сваю сябрыну мову.

З цемры далятае гул званоў —
Беларусь мая — набат у сэрцы.
Б'ецца пульсам з глыбіні вякоў
Праўда, што цямнілі ў паняверцы.

З цемры зноўку выплыла царква.
Светла навакол, як на далоні.
І заняў пачэсны свой пасад буквар
З бел-чырвона-белым сцягам і Пагоняй.

●

Вар'яцкі пафас мае сілу.
Дадатак плацяць грабавы,
А колькі кольцаў гадавых
Налічыць беларус у жылах.

Яму не трэба горкай славы.
Зноў перапёлка кліча жаць.
Дзяцей ці варта нараджаць
Для новай ядзернай аблавы!

Стол памінальны пад абрусам.
Застаўся ў хаце толькі дзед.
У Канадзе моліцца сусед:
— Ратуй жа, Божа, беларусаў!..

Акром цябе, іх хто ўратуе!
Хто абароніць мой народ!
Зязюля шэрая кукуе
На шосты год... На колькі год!

Вяртанне

Родны парог... Побач вербы... Сула...
Толькі падмурак адзін і застаўся.
Памяць гаркавая зноў паплыла
Выраем позні́м над ціхай заставай

Сцежкаю плыткай за лёс на клады
Хутар знямелы даўно адышоў,
Выцекла колькі бяды і вады,
Снегу нападала, выйшла дажджоў!

Што ж ты глядзіш з памутнелай слязой!
З сэрцам халодным, душой апусцелай!
Мала сцябалі вось гэтай лазой,
Рана на волю цябе адпусцілі.

Вось і вярнуўся... Ды пуста вакол.
Ледзьве душа твая цепліцца ў целе.
Падае ціха лістота на дол.
Буры прайшлі, і гады праляцелі.

Блудны твой след не Айчына змяла,
Сам уцякаў, нібы заяц ў кусты,
Сад адзічэў, і попел астыў...
Родны парог... Побач вербы... Сула...

Фота А. МАЦЮША.

«ЛіМ» неаднойчы ўзнімаў на сваіх старонках праблемы музычнай педагогікі. Гэта і зразумела: менавіта ў нетрах гэтай ёмістай галіны крыюцца многія беды нашага музычнага жыцця, культуры беларускага народа, эстэтычнага выхавання ды развіцця.

Курсы вышэйшага выканаўчага майстэрства па класе трамбона, не без цяжкасцяў арганізаваныя аб'яднанымі намаганнямі Саюза музычных дзеячаў Беларусі ды кансерваторыі па ініцыятыве дацэнта кафедры медных духавых інструментаў БДК Р. Лагонды, яшчэ раз пацвердзілі: праблем багата, іх неабходна вырашаць. Для правядзення курсаў быў запрошаны прафесар С.-Пецярбургскай кансерваторыі па трамбоне Віктар Сумеркін — заслужаны артыст Расіі, лаўрэат Міжнароднага конкурсу, член Міжнароднай асацыяцыі трамбаністаў.

Бліскучых вынікаў В. Сумеркін дабіваўся сам, сфарміраваўшы ўсе свае веды, вопыт у стройную СІСТЭМУ, па-сапраўднаму педагагічную, — на карысць і сваім студэнтам, і музычнаму мастацтву ўвогуле. Беларускім музыкантам будзе цікава пазнаёміцца з меркаваннямі нашага госця.

НАШЫ ГОСЦІ

ДУХАВІКІ «ТАМ» І «ТУТ»

— Віктар Васільевіч, вы з'яўляецеся прадстаўніком таго пакалення вядучых выканаўцаў-трамбаністаў, якія вучыліся ў педагогаў, чые творчыя прынцыпы сфарміраваліся да рэвалюцыі 17-га года. І сёння, на мой погляд, вы адзін з самых прагрэсіўных дзеячаў сучаснай педагогікі, пазнакай чаго з'яўляецца і ваша прафесійная цікавасць да замежных выканаўчых школ, прызнанне іх дасягненняў.

— Нягледзячы на тое, што ў нас у Піцеры быў адладжаны механізм пераемнасці, да многіх выканаўчых тонкасцяў даводзілася дакопвацца самому. Перыяд «жалезнай заслоны» даваў свае вынікі: унутрана, інтуітыўна мы адчувалі, што ёсць рэзервы, што можна граць лепш, але як гэта ажыццявіць на практыцы, было не зусім зразумела. Ужо на Сусветным фестывалі моладзі і студэнтаў, які адбыўся ў Маскве ў 1957 г., мы прыкмецілі, што і інструменты, і муштукі ў нас вельмі дрэнныя ў параўнанні з замежнымі. Там жа я зрабіў яшчэ некалькі назіранняў — мы розніліся з замежнымі музыкантамі і самой ігрой, манерай. У нейкім сэнсе гэта была «аб'ектыўная» акалічнасць, бо нас вучылі педагогі, чые творчыя прынцыпы былі цесна звязаны з традыцыямі вайскова-палкавой духавой музыкі... Праўда, не ўсе: тыя, хто прайшоў школу Марыінскага тэатра, былі педагогамі іншага складу (М. Буяноўскі, напрыклад). Словам, фарміраванне школы савецкай ішло, складаючыся з розных пластоў: прыйшлі людзі з рабфака, ваенных аркестраў, самадзейных калектываў... Інтэлектуальны ўзровень тых, хто прыйшоў вучыцца, значна адрозніваўся ад прыроды інтэлекту прафесароў, якія выкладалі ў той час у кансерваторыі. Я на сваёй вучобе адчуў вынікі гэтага прагалу...

— Віктар Васільевіч, слухаючы вашы лекцыі ды развагі, я задаўся, можа, не зусім карэктным пытаннем: хто з абітурыентаў не паступае ў ваш клас? Бо я прысутнічаў на канцэрце вашых студэнтаў і адзначыў для сябе, што яны ж не без недахопаў і ім трэба яшчэ многаму навучыцца, у той жа час у ігры студэнтаў можна заўважыць ступені іх росту...

— Я займаюся педагагічнай дзейнасцю ўжо 36 гадоў, праз мае рукі прайшло шмат хлапчукоў. Я ўпэўнены, што правільная паслядоўная метода навучання вельмі хутка можа даць добрыя вынікі. Многія схільныя думаць, што вось, маўляў, у Піцер едуць лепшыя абітурыенты адусюль. Нічога падобнага! Я працую і ў нашым філіяле — Петразаводскай кансерваторыі: двое з трох тамтэйшых маіх студэнтаў іграюць не горш, чым іх аднакурснікі ў Піцеры... Праўда, важная сама атмасфера, у якой «варацца» будучыя выканаўцы: стараемся, каб і яны прыязджалі ў Пецярбург на канцэрты... Важны таксама інтэлект. Я не маю на ўвазе інтэлект агульны, хутчэй — «прафесійна скіраваны». Самі ведаеце; адзін, як кажуць, хапае ўсё на ляту, а другому хоць штодня паўтарай — нуль. Вось да нас прыехала амерыканка вучыцца іграць на трубе. Я цікавіўся ў калегі, як яна? Прафесар адказаў: яна зусім інакш мысліць. Гэта не значыць, што яна вышэй па інтэлекце. Яна проста не можа быць безалабернай. Між іншым, ёй гэта каштуе 3000 долараў у год.

— Паняцце «школа» накольні абстрактнае, настольні ж і канкрэтнае: амаль усе ведаюць што гэта такое, але авалодаць ёю могуць толькі тыя, хто непасрэдна вучыўся ў Пецярбурзе або ў Маскве — іншых «школ» на абшары былога Саюза пакуль няма! «Школай» немагчыма авалодаць тэарэтычна. Між тым для многіх гэтае паняцце не выходзіць за рамкі «правільнай ігры на інструменце»...

— Калі мы зазірнём у заходнія метадычныя выданні, то першае, што кінецца ў вочы,— стыль. Не так яны напісаны — не па-нашаму...

— Прасцей?

— Дакладней. Яны не льюць столькі «вады». Вазьміце наш метадычны зборнік: чытаеш, чытаеш, а як адарваўся — і ўсё, так і не разумееш, што аўтар хацеў сказаць?.. Наогул характэрна для Захаду — у іх практыцызм на першым месцы, а ў нашых умовах усё больш «кругом да около», цягнемся да абстракцый. А наша ж спецыяльнасць дасканала канкрэтная! Практыка — першааснова. Тэорыя павінна несці дапаможныя функцыі, а не зацямняць мазгі студэнту... Самая лепшая парада і практычная, і тэарэтычная — не нашкодзіць. Прафесія наша настолькі тонкая, далікатная, што можна ў адну хвіліну зрабіць з выканаўцы інваліда. Уся спецыфіка музыканта-духавіка грунтуецца на безумоўных і ўмоўных рэфлексах, і калі іх парушыць — бяда, потым практычна немагчыма наладзіць іх дзейнасць. Таму я і на сустрэчах з выкладчыкамі вучылішчаў, музшкол звяртаю ўвагу на гэта. Калі правільна ўсё паставіць на першых уроках, справа пойдзе, як па масле! А перастройваць потым вельмі цяжка.

— Мне здаецца, што ў атмасферы Санкт-Пецярбурга змаганне з праблемамі прыносіць толькі карысць, дапамагаючы зберагчы традыцыі, трымаць высокі выканаўчы ўзровень. На Беларусі ж, відаць, неабходна дасягнуць новага якаснага ўзроўню, каб прарваць замкнёнае кола праблем. Ваша думка?

— Я лічу, што гэта праблема найперш чалавечая. Многае залежыць менавіта ад чалавечых якасцяў педагога, яго стаўлення да сваёй работы. Нам уласціва часцяком спасылацца на аб'ектыўныя ўмовы, шмат гаварыць, жаліцца. Не прывыклі мы і «выкладвацца» да канца на працы. Ну, само сабой, прафесіяналізм патрэбны. І яшчэ вельмі важна — вырашэнне спецыфічных праблем у комплексе агульных пытанняў развіцця музычнай культуры. На жаль, стэрэатыпам зрабіўся погляд на духавікоў як на прафесіяналаў больш нізкага гатунку. Відаць, не ад высокай гэта культуры. На Захадзе, дарэчы, музыканты-духавікі карыстаюцца вялікай павагай. Я прывозіў у Мінск на семінар відэакасету, і вы ж бачылі, як у Францыі адзначалі 60-годдзе знакамітага трубача Марыса Андрэ — гэта ператварылася ў нацыянальнае свята Францыі! А ў нас жа кожны можа прыкмеціць на першы погляд бясспрыўдныя дэталі, паводле якіх ужо можна адрозніць вучняў дзіцячых музычных школ: вось гэты хлопчык ці дзяўчынка — будучы піяніст або скрыпач, а вось гэты, па ўсім відаць,—духавік... Праблема, як бачыце, датычыць і агульнай атмасферы сям'і, школы і г. д.

Ёсць праблемы і ў вышэйшай педагогіцы. Звярну ўвагу на іх этычныя аспекты. Дух спаборніцтва, прычым накшталт «сацыялістычнага», аднойчы пранікнуў і ў педагогіку, у практыку ўсесаюзных конкурсаў... Ці ж гэта нармальна, калі, напрыклад, рыхтуецца праграма будучага конкурсу, а нашы прафесары не могуць распрацаваць нейкія агульныя крытэрыі аб'ектыўнай ацэнкі выканання?

— Кажуць, на Захадзе існуе паняцце эталону спявацкага голасу, дасягнуць якога імкнуцца спевакі-прафесіяналы. Ці можна гаварыць пра нешта падобнае ў нашай спецыяльнасці? Не сакрэт, што большасць нашых духавікоў вяртаецца з міжнародных конкурсаў ні з чым. Вось і мой студэнт-тубіст быў на конкурсе ў Жэневе, і двое маскоўскіх студэнтаў, — вынік той самы. Як правіла, ім робяцца заўвагі наконт культуры гучання, тэмбравай эстэтыкі, стылёвых асаблівасцяў...

— Што датычыць эталонаў, у духавікоў з гэтым складана. Кожная школа мае асаблівасці. Тое, што ў французаў лічыцца абавязковым, у немцаў, напрыклад, не знойдзеце зусім. Ёсць і некалькі ўзроўняў: еўрапейскі, сусветны (напрыклад, той жа Марыс Андрэ). Браць прыклад з выканаўцаў такога ўзроўню — гэта нават абавязкова. Вядома, мы павінны захаваць і развіваць лепшыя якасці нашых айчынных школ, але ж, я лічу, не трэба быць і такімі ўжо цвёрдалобымі, пераносячы ў гэтую сферу адгалоскі старых ідэалагічных аспектаў. Трэба калі-нікалі прыслухацца да людзей з іншых культур, дзе духавыя інструменты пачалі сваю гісторыю, дзе захаваны спрадвечныя традыцыі. Многія музыканты маюць шмат добрых запісаў замежных выканаўцаў — трэба іх слухаць і самім, і разам са студэнтамі. І — паўтаруся — усё трэба пачынаць з педагогаў: такія высновы я зрабіў пасля нашага мінскага семінару. Ніхто гэта за вас не зробіць. Ёсць шмат таленавітых хлапчукоў на Беларусі — трэба іх знаходзіць і займацца з імі.

Я лічу, ва ўсім вінаватая традыцыйная інертнасць, абыякавасць у стаўленні да ўсяго, што адбываецца вакол нас. Хоць бы вось наш семінар: студэнтаў БДК я амаль не бачыў. А пастараўся ж зрабіць усё магчымае, каб было цікава: прывёз многа запісаў, у тым ліку і відэа, можна было атрымаць адказы практычна на ўсе пытанні і г. д.

— Відаць, многія палічылі, што курсы выключна для трамбаністаў...

— Дарэмна. Сам я імкнуўся не прапускаць цікавыя мерапрыемствы. Вось былі ў нас саксафаністы з ЗША, прафесар са сваімі студэнтамі. Для мяне

ІНТЭРВ'Ю Ў НУМАР

«ЗАХАВАЦЬ ТЭАТР—СПРАВА ГОНАРУ...»

Жорсткія законы рынкавых адносін паставілі на першы план у мастацтве камерцыю; сцэнічныя і канцэртныя пляцоўкі запаўняюцца відовішчамі досыць нізкага мастацкага ўзроўню, якія быццам бы толькі і могуць задаволіць крайне непераборлівыя густы цяперашняй публікі. Пры гэтым кажуць, што такі працэс заканамерны для нашага часу — часу ўсеагульнага распаду, рэзкай змены каштоўнасцей і ідэалаў. Але як тады растлумачыць тое, што менавіта цяпер, нібы да глытка жывой вады, людзі цягнуцца да класікі, да высокага мастацтва! Як, напрыклад, зразумець прычыны нязменнай любові публікі і поспеху, што спадарожнічае выступленням беларускага балета, спектаклі якога зусім нельга параўноўваць з прадстаўленнямі «на патрэбу дня»!... Мы гутарым з галоўным балетмайстрам ДАВТа Беларусі, народным артыстам СССР Валянцінам ЕЛІЗАР'ЕВЫМ.

— Валянцін Мікалаевіч, мінула ўжо амаль 20 гадоў з таго дня, як вы ўзначалілі беларускі балет. Вашы спектаклі, пастаўленыя па творах сучасных аўтараў, вызначылі творчае аблічча трупы. Якую тэму можна назваць сучаснай цяпер?

— Гэта тыя тэмы, якія хвалююць усіх. Яны актуальныя для любой эпохі: жыццё і смерць, любоў і нянавісць, злачынства і пакаранне, вернасць і здрада...

— Апошнім часам вы часта звяртаецеся да класічнага рэпертуару. Як суадносяцца ў вашай творчасці традыцыі харэаграфіі і сучаснасць?

— Незалежна ад таго, да твора якой эпохі звяртаюся, я заўсёды пакідаю за сабой права на мастацкую інтэрпрэтацыю. Я магу ўзяць для пастаноўкі музыку XIX стагоддзя, але я чалавек сённяшні, і таму ў яе будуць укладзены сённяшнія думкі і пачуцці. Мінулае можна ацаніць толькі праз прызму сучаснасці. Цяпер рыхтуецца да пастаноўкі канцэртная праграма, у якой будуць выкарыстаны творы кампазітараў розных эпох: Вівальдзі, Барбера, Альбіоні, Свірыдава, Пракоф'ева. У гэтым канцэрце музыка будзе раскрыта як сімфанічны танец. Я хачу прасачыць ніці, якія звязваюць класіку і сучаснасць, культуры розных эпох. Сімвалічна абагульненая пластыка сучаснай харэаграфіі вельмі блізка класічнаму танцу, хоць на першы погляд гэтыя паняцці здаюцца несумяшчальнымі. Аднак успомніце «Цені» з балета «Баядэрка» — гэта абстрактны танец і абсалютна сучасны!

— Валянцін Мікалаевіч, вядома, што добры спектакль атрымліваецца ў тым выпадку, калі ёсць ансамбль пастаноўшчыкаў: балетмайстра, дырыжора, сцэнографа. Ужо класічным прыкладам такой творчай садружнасці сталася ваша праца з Яўгенам Лысыкам... Каму цяпер давярае тэатр сцэнаграфію балетных спектакляў?

— Яўген Лысык, вялікі майстар, пайшоў з жыцця. Эрнст Гейдэбрэхт, таксама яркі мастак, з'ехаў да сваякоў у Германію. Так што тэатр часова існуе без галоўнага мастака. Я вяду актыўны пошук. А пакуль для пастановак запрашаюцца Вячаслаў Окунеў і Тэймураз Мурванідзе з Кіраўскага тэатра ў С.-Пецярбургу. Аднак трэба выхоўваць свае нацыянальныя кадры.

— Так, гэта праблема... А як вы вызначылі б цяпер уласную творчую праграму?

— Я стараюся развіваць наш тэатр у трох якасцях. Па-першае, гэта стварэнне нацыянальнага балета з арыгінальным рэпертуарам, заснаваным на творах беларускіх кампазітараў. Па-другое, апора на класічныя традыцыі. Гэтыя спектаклі карысныя для артыстаў і іх любіць публіка. Гарманічнасць і прыгажосць класічнага танца дае гледачам вялікую эстэтычную асалоду. І, нарэшце, трэцяе: засваенне сучаснай харэаграфіі. У тэатры павінна быць прадстаўлена заходнееўрапейскае мастацтва, у якога высокі прафесійны і мастацкі ўзровень. Хочаце прыклады? Калі ласка. Нядаўна мы выпусцілі «Карсара». Гэта класіка. Наступны спектакль, які рыхтуецца да пастаноўкі, — «Анафема» («Рагнеда») А. Мдзівані. Сучасны рэпертуар будзе прадстаўлены балетам «Ундзіна» на музыку нямецкага кампазітара Хейнца. Яго паставіць швейцарскі балетмайстар Ален Бернар.

— А публіка — як вы лічыце, ці змянілася яна?

— Мне вельмі радасна, што наш балет з'яўляецца любімым мастацтвам у Мінску; з нашай творчасцю знаёміцца публіка і ў час паездак па рэспубліцы. За доўгія гады існавання тэатра змянілася некалькі пакаленняў артыстаў, склаліся свае традыцыі. Нам удалося выхаваць пакаленне гледачоў, якія любяць балет.

— Валянцін Мікалаевіч, апошнім часам ваша глядацкая аўдыторыя значна пашырылася: калектыў часта выязджае за мяжу на гастролі. Што гэта дае артыстам?

— Не сакрэт, што выезды за мяжу дазваляюць атрымліваць ганарары, якія адпавядаюць майстэрству артыстаў і высокаму сусветнаму прэстыжу балетнага мастацтва. Салісты атрымліваюць магчымасць пазнаць сабе сапраўдную цану, а значыць, адкрываюцца новыя магчымасці для прафесійнага росту. Але важна і іншае: наша трупа прадстаўляе за мяжой беларускую культуру, шчыра кажучы, мала вядомую там.

— Якая ж публіка на Захадзе?

— Гэта высокаадукаваныя і інтэлігентныя людзі, якія ўмеюць па вартасці ацаніць сапраўднае мастацтва. Напрыклад, у Лондане на працягу года выступаюць каля 20—30-ці першакласных балетных труп з усяго свету, ідзе пастаянны творчы абмен. Мы ж знаходзімся ў сапраўднай ізаляцыі. Тым больш, што і гастролі замежных тэатраў у рэспубліцы — вялікая рэдкасць.

— Ці не «садзейнічае» гэтаму працэс узвядзення мытных бар'ераў і дзяржаўных межаў, які актыўна ідзе паміж незалежнымі рэспублікамі на тэрыторыі былога Саюза?

— Мне гэтая дзяльба ў дачыненні да мастацтва наогул незразумелая. Мастацтва, як вядома, не можа існаваць толькі ў вузканацыянальных рамках, без пастаяннага ўзбагачэння і ўзаемнага абмену з культурамі іншых народаў. Напрыклад, раней я мог сесці ў машыну і з'ездзіць у Вільнюс, каб паглядзець выступленні трупы Бежара. Цяпер жа, з магчымым увядзеннем візаў, творчыя кантакты робяцца вялізнай праблемай. А між тым мы не павінны забываць у сваім імкненні да нацыянальнага самавызначэння, што ўсе суверэнныя дзяржавы ў галіне харэаграфіі выраслі з рускай класічнай школы балета. Гэтыя карані і сувязі не павінны губляцца ў міжнацыянальным падзеле.

— Валянцін Мікалаевіч, у мяне пытанне, якога ў цяперашні час пазбегнуць немагчыма. Якія праблемы ўзніклі ў калектыве з пераходам эканомікі на рынкавыя «рэйкі»? Ці ўплываюць яны на творчасць?

— З творчымі праблемамі мы справімся самі, на тое мы і прафесіяналы. Аднак новая эканоміка вымагае і новага

ён нічога новага не паведаміў, але... Няма розных паняццяў у музыкантаў, хоць яны жывуць у Амерыцы ці ў былым Саюзе. І цяжкасці прафесійныя — тыя самыя. Мы знайшлі пра што пагаварыць, падыскутаваць з прафесарам...

У нас асноўная праблема сёння — сапраўдныя педагогі, а не намінал-прафесар. Патрэбен і добры «матэрыял», але ж мы практычна не аналізуем сітуацыі, калі студэнт чагосьці дасягае толькі за кошт таго, што прафесар затрачвае на яго больш, чым трэба было б пры адпаведнай зацікаўленасці студэнта...

— Здаецца, замкнёнае кола?

— Згодны. Увесь Захад ужо даўно перайшоў на сістэму семінараў, падобных наладжанаму ў Мінску, і не шкадуе на гэта грошай. Чаму? Таму што семінарская сістэма дае хуткія вынікі, канечны прадукт. «Там» няма такіх конкурсаў, як нашы ўсесаюзны, усерасійскі, якія, я лічу, сябе вычарпалі. Вядома, трэба цягнуцца да міжнароднага ўзроўню, уключаць навінкі «іхняга» рэпертуару, але асноўныя творы павінны прыносіць карысць студэнту ў працэсе падрыхтоўкі да конкурсу, а не шкоду.

І яшчэ: пакуль не будзе наладжаны абмен інфармацыяй, няма чаго чакаць добрых вынікаў. Сістэма семінараў, даўно прызнаная ва ўсім свеце, прыносіць вялікую карысць, таму не трэба прыдумваць веласіпед — трэба прыстасаваць яе да нашых умоў. Наконт гэтага і адбылася ў нас гаворка з дырэктарам Беларускага інстытута праблем культуры Уладзімірам Паўлавічам Скараходавым. І ён сказаў, што інстытут сур'ёзна ставіцца да праблем выканальніцтва на духавых інструментах, педагогікі ў гэтай галіне, ёсць і пэўныя сродкі для арганізацыі курсаў вышэйшага майстэрства на належным узроўні. Я вітаю такую пазіцыю і выказваю сваю згоду на далейшае супрацоўніцтва з Беларуссю.

— Мне ад імя ўсіх прадстаўнікоў «духавенства» Беларусі застаецца шчыра падзякаваць вам, Віктар Васільевіч, за ўдзел у першым семінары за цікавыя лекцыі, інфармацыю а таксама за інтэрв'ю.

Пятро ДУДАРЭНКА,
артыст аркестра ДАВТа Беларусі.

стаўлення да мастацтва. Неабходны беларускія прафесійныя менеджэры і імпрэсарыю, неабходны спонсары, якія прапагандавалі б балет і ўкладалі б у яго грошы. Пакуль жа нашы паездкі за мяжу фінансуюцца замежнымі фірмамі і банкамі. Перш за ўсё, банк «American Express», германская фірма «BMW», выдавецтва «Media Transasia Ltd», «Thompson Press Ltd». На жаль, я магу з поўнай адказнасцю сказаць, што грошы цяпер вырашаюць усё. Страшна падаражэлі пастаноўкі, практычна немагчыма дастаць тканіны на касцюмы. Мы вымушаны купляць іх за валюту. І гэта толькі відавочныя праблемы. Калі ўрад не знойдзе дастатковыя сумы на фінансаванне тэатра, то будзе згублена ўсё, што стваралася доўгімі гадамі творчай працы.

Ва ўсім свеце музычныя тэатры знаходзяцца на датацыі дзяржавы. Пра цывілізаванасць любой краіны мяркуюць па яе оперы і балеце — тэатры, дзе ажыццяўляецца небывалы сінтэз мастацтваў, кожнае з якіх уяўляе сабой самастойную мастацкую каштоўнасць. Такі тэатр — гэта нацыянальны здабытак, і ўтрымліваць яго на належным узроўні — справа гонару для рэспублікі.

— Заканчваючы нашу гаворку, я хачу закрануць праблему захавання беларускай культуры. У рэспубліцы ствараецца музей тэатра і музыкі...

— Я вітаю гэты факт; гэта добрая ідэя, якую даўно трэба было ажыццявіць. Буду памагаць музею матэрыяламі.

— Дзякую вам за інтэрв'ю і зычу вялікіх творчых поспехаў.

Таццяна ВАЛАЧКОВІЧ.

Мы жывём, каб заўтра?..

Адкрыўся тэатр-лабараторыя нацыянальнай драматургіі

Аднойчы па расійскім канале тэлебачання выступаў свяшчэннік, які вельмі пранікнёна гаварыў пра духоўнае і вечнае. А літаральна праз некалькі хвілін на экране з'явілася модная рок-група і ў эфір выбухнула песня, рэфрэнам якой былі словы: «Мы жывём для таго, каб заўтра здохнуць». Уразіла парадаксальная кантрастнасць дзвюх тэлеперадач. Міжволі падумалася: колькі гучных слоў прагучала апошнім часам пра занепад духоўнасці і неабходнасць яе адраджэння. І, разам з тым, колькі атруты штодзённа абрушвае на чалавека радыё і тэлебачанне, кінематограф і тэатр! Здаецца, можна было б толькі радавацца таму, што дэідэалагізацыя ўсіх сфер нашага жыцця раскрыла перад творцамі неабсяжныя магчымасці звярнуцца нарэшце да спрадвечнай мэты мастацтва— чалавека і яго душы. Аднак практыка нашых тэатраў, на жаль, сведчыць — праблемы маральнасці і духоўнасці па-ранейшаму тонуць у гразкай плыні палітыканства і адкрытай камерцыялізацыі.

Можа, таму мяне так прывабіў спектакль «Ку-ку», якім распачаў свой першы тэатральны сезон Тэатр-лабараторыя нацыянальнай драматургіі «Вольная сцэна», што прымусіў зазірнуць у глыбінныя таямніцы чалавечай душы?..

Я даўно сачу за творчасцю М. Арахоўскага, і яго п'есы падаюцца мне з'явай цікавай і неардынарнай у беларускай драматургіі. Калі паспрабаваць намацаць ланцужок пераемнасці, то жанрава і сутнасна яна выяўляецца не столькі ў працягу нацыянальнай драматургічнай традыцыі, колькі ў блізкасці да народнай творчасці, якая заўсёды жывілася буйной фантазіяй і мудрымі законамі хрысціянскай маралі. Што ж датычыцца структуры яго п'ес, іх формы, то яны ў нечым набліжаюцца да еўрапейскага тэатра абсурду, у прыватнасці, да твораў польскіх аўтараў С. Віткевіча, Т. Ружэвіча, С. Мрожака.

М. Арахоўскі свядома разбурае сюжэтную канву п'ес. Іх дзеянне гранічна сімвалізавана, пазбаўлена канкрэтыкі, вылучана ў надпобытавую прасторавую плоскасць. Дынаміку яго драматургічных твораў вызначае не рух канфлікту, а зменлівасць унутранага стану чалавека, які знаходзіцца ў пастаянным канфлікце з самім сабою. Заўважаецца і запазычанасць такога аўтарскага прыёму, калі матэрыялізуецца сама хада думак герояў, іх падсвядомасць.

Разам з тым існуе і значная розніца, абумоўленая самастойнасцю творчых пошукаў М. Арахоўскага. Так, у п'есе «Белы шлюб» Т. Ружэвіча фантасмагарычныя сны Біянкі высвятляюць ідэю ўнутранай раздвоенасці кожнай чалавечай асобы, дзе шчыльна пераплецены дабро і зло, нізкія страсці і ўзвышанае імкненне да гармоніі і чысціні. Персанажы С. Мрожака Пан I і Пан II («Стрып-тыз»), А. А. і Х. Х. («Эмігранты»), пазбаўленыя нават прозвішчаў, наадварот, уяўляюць сабой нібы дзве іпастасі адной чалавечай асобы ў яе добрых і благіх праяўленнях. Пры гэтым благое і добрае існуе ў кожным з іх не ў чыстым выглядзе, а хутчэй у ледзь прыкметных хістаннях да сваёй супрацьлегласці.

У п'есе «Ку-ку» М. Арахоўскі прапануе свой варыянт раздваення чалавечай асобы на ўзроўні падсвядомасці, калі матэрыялізацыя думак галоўнага героя Вадзіма нараджае пачварнага двайніка Супермэна (ён самы Падушкападобны), які выходзіць з-пад кантролю таго, хто яго спарадзіў. Наогул Вадзім у спектаклі адвольна рэжысіруе ўсё, што адбываецца на сцэне. Па яго прыхамаці з'яўляюцца і знікаюць персанажы, якія, як акцёры на рэпетыцыі, па некалькі разоў праігрываюць адзін і той жа эпізод, мяняючы тэкст і сэнсавыя акцэнты.

Сцэна са спектакля «Ку-ку». Фота Ул. КРУКА.

Такі драматургічны ход дакладна рэалізуецца ў сцэнаграфіі мастака У. Осіна і рэжысуры А. Гузія. На сцэне — звычайны пакой, які сваім інтэр'ерам нагадвае хутчэй закулісную частку тэатра, чым кватэру жылога дома. Нібы тэатральныя фіранкі апускаюцца са столі шматкі белай тканіны, драпіраваныя адмысловымі складкамі. Бутафорскай прыладай выглядае вялікі гадзіннік са спыненымі стрэламі і пераблытанымі знакамі на лічбоўніку. Раз-пораз высвятляецца празрыстая задняя сценка, і тады, як у булгакаўскай кватэры № 50, прастора пакоя нечакана пашыраецца, утвараючы імправізацыйную сцэну.

Вадзім (І. Дзянісаў) і яго жонка Ларыса (Т. Пузіноўская) у рэальным плане ўяўляюць сабой банальны прыклад сучаснай сям'і. Ён — закамплексаваны, не хапае зорак з неба, адным словам, няўдаліца. Яна — прыгожая, упэўненая ў сабе, раскутая, пазбаўленая сентыментаў. Вадзім апантаны рэўнасцю, бо лічыць, што Ларыса здраджвае яму. Не здольны змяніць абразлівую і двухсэнсоўную сітуацыю, ён шукае выйсця... у трызненні.

Так уваходзяць у дзеянне персанажы-прывіды: чыстая, цнатлівая Алена (А. Забара), крыху абмежаваны, затое надзейны Косця (А. Гарцуеў), недарэчна камічны Яўген Мікалаевіч (В. Кастальцаў), усюдыісны памаўза Супермэн, ён жа Падушкападобны, ён жа Ку-ку (У. Кін—Камінскі).

Вадзім—Дзянісаў, ствараючы новыя і новыя жыццёвыя калізіі, імкнецца набыць страчаную раўнавагу, самасцвердзіцца, пагуляць у высакародства. Але ён не здольны змяніць сваю сапраўдную натуру, перайначыць ходу сваіх думак. Там, дзе герой спыняецца напаўшляху, яму «дапамагае» двайнік Супермэн. І спраўджаныя фантазіі раскрываюць глыбінную існасць яго патаемных памкненняў.

Вось Вадзім—Дзянісаў, быццам Пігмаліён, удыхае жыццё ў Алену. Яго ўяўленне стварае ідылічную карціну — у водбліску свечкі пяшчотна, замілавана прыхінаецца да яго каханая. Аднак чароўную казку парушае Косця — Гарцуеў. Ён пагражае і патрабуе пакінуць дзяўчыну ў спакоі, не перашкаджаць яе шчасцю. Вадзім робіць выгляд, што згаджаецца, і ў тую ж хвіліну пачынае абразліва здзекавацца з саперніка. Калі ж набліжаецца Алена, ён ужывае самы подлы прыём — прыкідваецца параненым, абуджаючы ў дзяўчыне спачуванне да сябе і пачуццё нянавісці да свайго крыўдзіцеля.

Каб кампенсаваць сваё мужчынскае чалавечае банкруцтва, Вадзім прымушае Супермэна паўтарыць гэту сцэну. З веданнем справы герой У. Кін-Камінскага спачатку збівае Косцю, а потым і забівае яго. Вадзім з жахам назірае, як дзеецца злачынства, і нават імкнецца спыніць двайніка. Але ў яго нічога не атрымліваецца, таму што Супермэн выконвае яго волю, рэалізуе яго патаемныя жаданні. Вадзім па-ранейшаму чапляецца за Алену, як за адзіны ў жыцці паратунак. Калі ж ён разумее, што ідэал выслізгвае з рук, ён ганьбіць яго, забруджвае і ў рэшце рэшт знішчае. Абыякава назірае Вадзім—Дзянісаў за тым, як Супермэн — яго другое «я» — пажадліва і цынічна гвалціць дзяўчынку, зневажае яе чалавечую годнасць. Так, Вадзім, у думках сваіх пераступіўшы апошнюю мяжу, ператвараецца ў здрадніка і забойцу.

Рэжысёр А. Гузій адчуў адметнасць аўтарскага мыслення М. Арахоўскага і знайшоў адпаведны сцэнічны эквівалент ускладнёнай стылістыцы драматургічнага твора. Пры плённай дапамозе В. Разладава ў спектаклі вынаходліва вырашана пластычная характарыстыка персанажаў, рытміка асобных сцэн. Так, Алена (А. Забара) спачатку нагадвае застылую ў нерухомасці ляльку-прынцэсу, якая раптам прачынаецца ад чарадзейнага сну. А. Гарцуеў (Косця) і В. Кастальцаў (Яўген Мікалаевіч) пераважна абыгрываюць фактуру сваіх герояў, разумеючы іх функцыянальнасць. Непадобнай, шматпланавай паўстае Ларыса Т. Пузіноўскай. Яна то рэзкая, калючая ў сварках з Вадзімам, то гнуткая, вытанчана - спакуслівая ў сцэнах з Яўгенам Мікалаевічам, то прасветленая, адухоўленая ў марах аб дзіцяці, то адчужанавідушчая ў вобліку Клеапатры.

З бляскам вядзе сваю ролю У. Кін-Камінскі. Яго герой віртуозна балансуе на мяжы рэальнага, верагоднага і ірэальнага, містычнага. Выканаўца знаходзіць шмат адценняў у выяўленні адметнасці Падушкападобнага і Супермэна. Ён то здзекуецца, іранізуе са свайго другога «я», то ператвараецца ў жорсткую, агрэсіўную істоту, здольную без ваганняў выканаць самы цьмяны імпульс-пажаданне двайніка.

А вось галоўны персанаж Вадзім, на маю думку, не да канца рэалізаваны ў выкананні І. Дзянісава. Часам акцёр залішне мітусіцца, фарсіруе голас, пераходзіць на крык, што ў сваю чаргу здрабняе вобраз, пазбаўляе яго драматызму. Можа, таму не зусім лагічна выглядае і фінал спектакля. Вадзім — Дзянісаў раптам адчуўшы ўсю бездань свайго падзення, курчыцца на падлозе, укленчыўшы, моліць Бога дапамагчы зразумець, у чым яго віна, і дараваць яму. Аднак такое шчырае пакаянне героя не падрыхтавана ўсім папярэднім развіццём характару і таму выглядае ў пэўнай ступені штучным.

Голас Ларысы, якая прыспешвае мужа хутчэй збірацца на юбілей Яўгена Мікалаевіча (дарэчы, гэтай жа сцэнай пачынаўся спектакль), вяртае Вадзіма ў звыклую будзённасць. Ён марудна ўзнімаецца, нібы пазбаўляючыся прывідаў жудаснага сну. А з-за празрыстай заслоны з ім моўчкі развітваюцца героі, створаныя яго фантазіяй.

Якім будзе далейшы лёс Вадзіма? Зрушыцца што-небудзь у яго свядомасці, абудзіцца яго сумленне? Ці і надалей будзе ён гібець у граху, марнуючы сваё жыццё? Фінал спектакля застаецца адкрытым. Аднак надзею даюць словы Вадзіма: «Не саграшы нават у думках сваіх». Бо не толькі дрэнныя справы, брудная лаянка, а нават маланкай прамільгнуўшая цьмяная думка альбо нядобры позірк здольны пагасіць святло душы, прывесці да самаразбурэння асобы. Невыпадкова эпіграфам на праграмцы спектакля стаяць словы Евангелля паводле Мацвея.

Тамара ГАРОБЧАНКА.

ДУМКА ЧЫТАЧА

НА АПОШНІМ МЕСЦЫ...

Лічу тэлебачанне найпершым сродкам не толькі інфармавання, але і «акультурвання», «ідэалагізацыі», пэўнай асветы і да т. п. Па моцы ўздзеяння адначасова на дзесяткі мільёнаў людзей з ім не можа параўнацца нішто іншае. І вось узнікае пытанне: чаму такі моцны сродак інфармацыі знаходзіцца на апошнім месцы ў Адраджэнні Беларусі? Чытаць кніжкі, хадзіць на выстаўкі, займацца музыкай не могуць і не хочуць многія людзі, а глядзяць тэлевізар амаль усе. Чаму ж не выкарыстаць гэта ў мэтах Адраджэння?

Вы скажаце, што вопыт ёсць ужо і ёсць нейкія дасягненні. І я буду з вамі нязгодны. Усё вызнаецца ў параўнанні. А параўноўваць БТ мы можам толькі з былым цэнтральным тэлебачаннем ды з цяперашнім расейскім. Але ж якія там параўнанні... Усе высілкі тутэйшых тэлевізійнікаў зрабіць нейкія «збіткі» з маскоўскіх праграм (накшталт «Взгляда») варты жалю... Маскоўскае тэлебачанне тым часам на месцы не стаіць, і калі цяпер яно вышэй за БТ на галаву, дык і заўтра большыню беларускіх тэлегледачоў нічым не адцягнеш ні ад «Поля чудес», ні ад АТВ (чым, дарэчы, — кіслымі расповядамі вакол Максіма Багдановіча ці саладжавым рэдзівам кашы з фільмаў сталінскай часіны?). Думаю, БТ мусіць пачаць са стварэння ўласнай Беларускай інфармацыйнай тэлевізійнай службы, якая б давала дакладную і тэрміновую інфармацыю пра падзеі ў рэспубліцы і свеце, ды падавала б яе з пункту гледжання насельнікаў Беларусі (ці з пунктаў — як каму падабаецца). Стварэнне забаўляльных і мастацкіх праграм не будзе танным, але менавіта праз гэтыя праграмы можна чакаць вялікага плёну. Не трэба ісці па адбітках расейскага тэлебачання, калькаваць папулярныя маскоўскія ды пецярбургскія перадачы. Калі рокеры і тэнэйджэры, бойскаўты ды меламаны, бізнесмены і эстэты, хрысціяне і крышнаіты, не кажучы ўжо пра ўсіх іншых людзей, маладых і не дужа, мецьмуць свае беларускія перадачы, дайце веры, мы іншымі словамі ды з іншымі інтанацыямі загаворым пра Адраджэнне...

В. АЎРАМЕНКА.

г. Магілёў.

З дня выступлення П. Краўчанкі прайшло нямала часу. Больш таго, яно было не так даўно надрукавана ў «Звяздзе». Тым не менш, лічым мэтазгодным адрасаваць яго і лімаўскім чытачам. Як прыклад: пакуль што, на жаль, вельмі нямногія з нашых міністраў выступаюць гэтак патрыятычна, з такім глыбокім разуменнем балючых і трагічных праблем Бацькаўшчыны.

ПЕРАД ПАМЯЦЦЮ ПРОДКАЎ

Выступленне міністра замежных спраў Рэспублікі Беларусь П. К. КРАЎЧАНКІ на пасяджэнні Савета міністраў замежных спраў дзяржаў — удзельніц НБСЕ

Паважаны спадар Старшыня,
Паважаныя спадарыні і спадары,
Паважаныя калегі!

Для мяне вялікі гонар выступіць тут у Празе — сталіцы дружалюбнай нам дзяржавы, аднаго з самых цудоўных гарадоў свету — на пасяджэнні Савета міністраў замежных спраў дзяржаў — удзельніц Нарады па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе.

У гэты ўрачысты для нашай дзяржавы час хачу яшчэ раз пацвердзіць, што ўрад Рэспублікі Беларусь заяўляе аб сваёй прыхільнасці да хельсінскага Заключнага акта, парыжскай Хартыі для новай Еўропы і ўсіх іншых дакументаў Нарады па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе, усіх абавязацельстваў, зафіксаваных у гэтых дакументах, пацвярджае сваю рашучасць кіравацца іх палажэннямі ў сваіх дзеяннях.

Мы вітаем місію дакладчыка, якая будзе арганізавана Старшынёй Савета міністраў Нарады па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе, і выказваем нашу гатоўнасць зрабіць усё магчымае для таго, каб аблегчыць выкананне задач, што стаяць перад місіяй, і аказаць ёй неабходную дапамогу. Выказваю ўпэўненасць, што гэта місія дазволіць азнаёміць дзяржаву-ўдзельніцы з тым прагрэсам, які быў дасягнуты ў Рэспубліцы Беларусь у справе ўсебаковага выканання абавязацельстваў у межах НБСЕ, а таксама аказаць дапамогу Беларусі ў ажыццяўленні гэтай мэты. Мы зыходзім з таго, што даная місія будзе кіравацца вопытам экспертаў з дзяржаў-удзельніц, інстытутаў НБСЕ і іншых адпаведных арганізацый.

Адначасова мы выказваем гатоўнасць да таго, каб кіраўнік дзяржавы або ўрада Рэспублікі Беларусь пры першай жа магчымасці падпісаў хельсінскі Заключны акт і парыжскую Хартыю для новай Еўропы.

Гэтыя асноватворныя дакументы — погляд у будучыню, які дазваляе нам з надзеяй думаць пра лёс беларускага народа ў бліжэйшыя дзесяцігоддзі, набыццё ім доўгачаканай палітычнай і эканамічнай свабоды і лепшай долі. Разам з тым, вяртаючыся ў сям'ю еўрапейскіх народаў, мы не можам не азірнуцца ў мінулае, прааналізаваць трагічны па сваёй сутнасці гістарычны шлях, пройдзены беларускім народам за апошнія стагоддзі, падвесці вынікі, асэнсаваць тое, што называецца гістарычнай памяццю нацыі.

Калі паспрабаваць з усёй разнастайнасці яе характарыстык выдзеліць галоўную, то, думаю, гэта будзе трагізм беларускага народа ў гістарычнай рэтраспекцыі. Так, трагізм і яшчэ раз трагізм. Трагізм суровага крывавага мінулага, трагізм учарашніх дзён, звязаных з першай і другой сусветнымі войнамі, і трагізм чарнобыльскай безвыходнай паўсядзённасці цяперашняга. Не шмат знойдзецца народаў у Еўропе, да якіх лёс быў такі ж неміласэрны, як да нас. Для майго народа за апошнія стагоддзі стан вайны стаў перманентным, да жаху прывычным і адначасова ўсё больш непераадольным. І справа ў тым, што не мы, а на нас нападалі, падвяргалі спусташальным набегам, агню і мячу. Нашы гістарыкі падлічылі: у раннім сярэдневякоўі спусташальны вогненны вал войнаў і набегаў абрушваўся на маю Радзіму з дзіўнай метадычнасцю раз у 10 гадоў. У гэтыя гады, ратуючы Еўропу, мы прынялі на сябе ўдар больш чым 100 татарскіх набегаў, сталі непраходным бар'ерам на шляху больш чым 100 набегаў крыжаносцаў, якія імкнуліся на Усход. Наш нацыянальны герб — гэта «Пагоня», паход наўздагон уцякаючаму захопніку, акт не агрэсіі, а адплаты. Звычайная, сцякаючая крывёю Беларусь толькі за чатыры апошнія стагоддзі страціла да 15 млн. чалавек. Толькі ў гады другой сусветнай вайны з 16-мільённага насельніцтва згарэлі ў полымі вайны, паводле апошніх падлікаў, 3,5 млн. чалавек. Сёння, успамінаючы тых, хто аддаў сваё жыццё за свабоду Айчыны, мы з горыччу канстатуем, што беларуская нацыя, чацвёртая-пятая па колькасці насельніцтва сярод славянскіх народаў, магла б быць у канцы XX стагоддзя на ўзроўні 30—35-мільённага еўрапейскага этнасу.

Стагоддзямі нас знішчалі не толькі фізічна, нас гвалцілі духоўна. Пастаянна ўбівалася ў галаву, што няма такога народа, як беларускі, што не мае ён мовы (дарэчы, адной з самых старажытных і самабытных славянскіх моў), не мае культуры. Нашы святыні і нацыянальныя рэліквіі — ва ўсіх музеях сумежных краін, усюды, але толькі не ў нас. Наш народ — з пакалечанай гістарычнай памяццю, абабраны, пазбаўлены нацыянальнай гісторыі, якую часта прысвойвалі нашы суседзі, усё ж выстаяў і, як сведчыць сённяшняя падзея, перамог. Перамог, перасіліў сябе, сваіх непрыяцеляў, няўмольны і бязлітасны лёс, які кідаў, здавалася, нас у бездань невядомасці і дэнацыяналізацыі, страты нацыянальнага «я».

Гэта — горкая гістарычная канстатацыя таго, што было. Мы абавязаны былі сёння сказаць менавіта гэта перад памяццю нашых продкаў, сказаць, зведваючы не радасць помсты, а дзеля таго, каб, уступаючы ў сям'ю еўрапейскіх народаў, падвесці рысу страшнаму, крываваму і змрочнаму мінуламу майго народа, якое ніколі не павінна паўтарыцца.

Хоць трагічнае і наша цяперашняе. Нібы злы лёс праследуе Беларусь і цяпер, у канцы XX стагоддзя, уцягваючы яе ў бездань бед і выпрабаванняў, выкліканых страшнай бядой — Чарнобылем. Бачачы неразуменне многіх, мы ўжо не маем сіл прасіць аб дапамозе і падтрымцы. Мінуць гады, і Еўропа прыйдзе да ўсведамлення глыбіні трагедыі, даведаўшыся ўсю паўнату праўды аб нашых няшчасных дзецях, аб знішчэнні генафонду нацыі. Або, можа, усё цяпер наш голас будзе ўсё-такі пачуты.

Паважаны спадар Старшыня!
Паважаныя спадарыні і спадары!

Мяркую, што пасля сказанага стане зразумелым наша шчырае імкненне стаць нейтральнай дзяржавай, без'ядзернай зонай, вывесці з нашай нацыянальнай тэрыторыі большую частку войск з узбраеннем звычайнага тыпу. Мы не хочам, каб ваенны бот захопніка таптаў нашы землі, не хочам быць заложнікамі чужых ядзерных амбіцый, ядзерных катаклізмаў, падобных на чарнобыльскі, у мірны час. Без'ядзерны статус і нейтралітэт — гэта не нечы капрыз, «гульня розумаў», а горкі, але няўмольны імператыў нацыянальнай гісторыі, воля нашага народа і парламента, увасобленая ў чаканнную фармулёўку аднаго з палажэнняў Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце, прынятай 27 ліпеня 1990 года. Сёння, карыстаючыся выпадкам, мы зноў пацвярджаем, што будзем паслядоўна і няўхільна выконваць узятыя абавязацельствы, звязаныя з вывадам тактычнай і стратэгічнай ядзернай зброі з тэрыторыі Беларусі.

З пачуццём глыбокага задавальнення хачу паінфармаваць калег, што з апярэджаннем у 5 месяцаў літаральна ў гэтыя гадзіны, да 1 лютага г. г., апошнія адзінкі тактычнай ядзернай зброі знікнуць з нашай нацыянальнай тэрыторыі.

Наш ідэал — без'ядзерны пояс у цэнтры Еўропы, які ўключае скандынаўскія краіны на Поўначы Еўропы, захоплівае Прыбалтыку, а таксама дзяржавы Усходняй і Цэнтральнай Еўропы. Наш ідэал — эканамічная і палітычная інтэграцыя ў еўрапейскае супольніцтва пры захаванні і ўмацаванні на пераходны перыяд Садружнасці Незалежных Дзяржаў. Садружнасць нарадзілася на беларускай зямлі. Безумоўна, яна яшчэ будзе даказваць сваё права на рэальнасць існавання, даказваць сваю жыццяздольнасць і жыццеўстойлівасць. Перакананы, што нават калі яна з часам не вытрымае выпрабавання на трываласць, дык усё роўна сілы ўзаемнага эканамічнага прыцягнення і сілы розуму прывядуць да ўзнаўлення падобнага эканамічнага і палітычнага саюза 11-ці ці іншай колькасці дзяржаў. У бліжэйшыя 10—15 гадоў мы асуджаны быць і жыць разам (хацелася гэтага каму-небудзь ці не).

Ёсць нешта большае, чым воля і жаданне палітыкаў, чым іх дзяржаўныя амбіцыі. Гэта — жорсткая эканамічная неабходнасць, якую не адкінеш убок, як палітычную атрыбутыку знікшай імперыі.

А калі гэта так, мы прагназуем аж да 2005 года наяўнасць і функцыяніраванне ў Еўропе дзвюх асноўных геапалітычных і эканамічных адзінак — «Еўрапейскага эканамічнага супольніцтва», якое аб'ядндае да 1996 года ўжо, відаць, 16 дзяржаў (у тым ліку Швецыю, Аўстрыю, Фінляндыю і Швейцарыю), і «Усходнееўрапейскага эканамічнага супольніцтва» — Садружнасці, якая аб'ядндае 11 (або іншую колькасць — большую ці меншую) незалежных дзяржаў.

Пасля інтэграцыі ў «Агульны рынак» краін Усходняй Еўропы пачнецца павольнае і ўзважанае збліжэнне дзвюх еўрапейскіх эканамічных структур адна з адной, якое мае шанц завяршыцца пасля 2000 года. Менавіта тады ідэя адзінага еўрапейскага дома набывае рэальныя абрысы. Менавіта тады базісны прынцып яго будаўніцтва — свабода руху ідэй, людзей, капіталаў і паслуг, апрабаваны ў ЕЭС і Садружнасці, рэалізуецца ў поўным аб'ёме. У кантэксце гэтай мадэлі развіцця сітуацыі Беларусь і яе сталіца гатовы ўзяць на сябе функцыі «Усходняга Бруселя», быць перадатачным звяном, разам з шэрагам краін Цэнтральнай Еўропы, паміж Усходам і Захадам. Заяўляючы пра гэта, мы зыходзім з таго, што дагэтуль Беларусь была астраўком палітычнай стабільнасці і правапарадку. Спадзяёмся, што і ў будучым нам удасца пазбегнуць вялікіх палітычных і сацыяльных калізій.

Размешчаная на скрыжаванні Еўропы, Рэспубліка Беларусь даволі востра адчувае неабходнасць радыкальных мер у галіне экалогіі. Прамаруджванне тут небяспечнае цяжкімі вынікамі для ўсіх еўрапейцаў. У гэтай сувязі Рэспубліка Беларусь напярэдадні КОСР-92 лічыць мэтазгодным неадкладную распрацоўку і прыняцце Еўрапейскай экалагічнай хартыі (па аналогіі з Энергетычнай хартыяй, прынятай па ініцыятыве пана Люберса).

Спадзяёмся, што гэта прапанова атрымае падтрымку з боку ўсіх еўрапейскіх дзяржаў, а таксама ЕЭК.

Паважаны спадар Старшыня!

Вяртаючыся ў Еўропу палітычна і эканамічна, мы зведваем пачуццё радасці і натуральнай занепакоенасці тым, як у нас пойдуць справы. Для нашага народа ніколі не было характэрна ні пачуццё нацыянальнага самаўніжэння, ні манія ўяўнай велічы. Мы спакойны і працавіты народ, які заяўляе аб прыхільнасці да дэмакратычных ідэалаў, павагі правоў чалавека і нацыянальных меншасцей, рынчнай мадэлі гаспадарання. Мы заяўляем аб нашай гатоўнасці жыць у міры і дружбе з усімі, хто шчыра верыць у гэтыя прынцыпы. Мы адкрытыя Еўропе і свету і гатовы вучыцца многаму ў яго.

Спадар Старшыня!

Глыбока сімвалічна, што ўваходжанне ў сям'ю еўрапейскіх народаў адбываецца тут, у Залатой Празе, адным з цудоўных гарадоў Еўропы і архітэктурнай «жамчужыне» свету, сталіцы дружалюбнай нам дзяржавы, якая мае высокі міжнародны аўтарытэт. Прага памятная і значная ў нашай нацыянальнай гісторыі. Крыніцы нашага нацыянальнага руху і самасвядомасці звязаны з тым, што менавіта тут 6 жніўня 1517 года наш вялікі асветнік, вучоны і гуманіст Францыск Скарына надрукаваў першую кнігу на беларускай мове — «Біблію Пражскую». Канкрэтным сведчаннем нашай традыцыйнай дружбы з'яўляецца той факт, што сёння было падпісана пагадненне аб устанаўленні дыпламатычных адносін паміж Беларуссю і ЧСФР.

Мы вітаем нашых партнёраў і сяброў па Садружнасці Незалежных Дзяржаў у сувязі з далучэннем да НБСЕ. Мы таксама заяўляем аб сваёй гатоўнасці правесці адно з наступных пасяджэнняў Савета міністраў замежных спраў дзяржаў — удзельніц НБСЕ ў Мінску — каардынацыйным цэнтры Садружнасці Незалежных Дзяржаў.

Дзякуй за ўвагу!

Прага, 30 студзеня 1992 г.

Акт, скіраваны ў будучыню

(Пачатак на стар. 5).

краіны Атланты, ні Летува. Узяўшы пад увагу гэты факт, можна сцвярджаць: заснавальнікі БНР, творцы Акта 25 сакавіка былі смелыя людзі, якія йшлі насуперак жаданню суседзяў, акупантаў і ўнутраных ворагаў беларушчыны.

Акт 25 сакавіка можна расцэньваць як кульмінацыйны пункт драматычнае гісторыі нацыянальна-вызваленчага руху беларусаў. Пасля яго пачнецца — з пэўнымі адступленнямі ды ўступкамі — крывавая развязка: бальшавіцкі й польскі тэрор. Хто з айцоў БНР, з творцаў Акта 25 сакавіка не пабываў на Лукішках, Уронках, у Грудзёндзы, ГУЛАГу, хто з іх памёр сваёю смерцю? А з імі пакутавалі й гінулі тысячы й тысячы...

Акт 25 сакавіка нёс у сабе і зарад аптымізму. Ад гэтага часу ворагі беларушчыны вымушаны былі ў большай ці меншай ступені лічыцца з фактам існавання беларускага народа, яго палітычнай свядомасці. Яны маглі ненавідзець нас, пагарджаць намі, але сказаць, што беларусаў няма, маглі толькі асляпленыя. Снуючы свае планы асіміляцыі, зліцця і г. д., яны мусілі паводзіць сябе абачліва, асцерагацца, нават баяцца беларусаў.

І ўсё-такі... Акт 25 сакавіка, як гэта ні парадаксальна, быў прыняты рана, быў больш скіраваны ў будучыню, разлічаны на будучыню. Чытаю Антона Луцкевіча. Вось што ён пісаў у 1914 годзе: «...у той мамэнт, калі ідэалы дэмакратыі заваюць сабе пачэснае мейсца ў жыцці, настае мінута вызваленьня і беларускага народу». Як бачым, выдатны тэарэтык і практык беларускага сацыялістычнага руху, беларускай дзяржаўнасці меў рацыю. У 1918 годзе ідэалы дэмакратыі яшчэ не запанавалі ў Еўропе, і маладая беларуская дэмакратыя была асуджана. Нават куды большая і магутная Украінская Народная Рэспубліка была падзелена паміж Расіяй і Польшчай. І гэта задаволіла Антанту. Нават этнічна і рэлігійна больш аднародныя Летува, Эстонія і Латвія страцілі сваю незалежнасць. Нарэшце і заходнеславянская «імперыя» — Польшча, якая дапамагла Германіі падзяліць Чэха-Славакію, і тая трапіла ў гітлераўскія і сталінскія кіпцюры. Дэмакратыя ў Еўропе і ў свеце была яшчэ слабая — больш для ўнутранага ўжытку, бо, што ні кажы, і Англія, і Францыя самі заставаліся каланіяльнымі імперыямі, самі пажываліся за кошт былых германскіх уладанняў.

За тры гады змагання (1988—1991) кволая беларуская дэмакратыя здолела амаль цалкам дасягнуць ідэалаў 25 Сакавіка таму, што яе памкненні супалі з дэмакратычным уздымам суседніх народаў, таму, што старыя дэмакратыі, перажыўшы дзве сусветныя вайны, крах каланіяльнай сістэмы зразумелі ўсю заганнасць імперскага, вялікадзяржаўнага мыслення, сілавога вырашэння нацыянальных праблем, зразумелі сапраўдную вартасць прынцыпу нацыянальнага самавызначэння, выпрацаванага, дарэчы, сацыялістамі.

І зноў цытую Антона Луцкевіча: «З дэмакратамі ўсіх нацый мы можам і павінны ісьці поруч, нага ў нагу: толькі між імі знойдзем мы таварышоў у змаганьні за **нашу волю**, за **наша** шчасьце». Іншага шляху ў Беларусі няма. Толькі ён быў і застаецца перспектыўным.

Анатоль СІДАРЭВІЧ,
сябар Цэнтральнай рады БСДГ.

Здымкі захоўваюцца ў бібліятэцы Літоўскай Акадэміі навук.

ТЭАТР

Утворана асацыяцыя

Справаздачна - выбарчы сход секцыі крытыкі і тэатразнаўства Саюза тэатральных дзеячаў Беларусі пераўтварыў секцыю ў Асацыяцыю тэатральных крытыкаў Беларусі. З трыццаці пяці членаў (дадзеныя на 1987 год) колькасць «тэатральна - крытычнае» каманды ўзрасла да сарака аднаго чалавека. Паводле Р. Смольскага, старшыні секцыі крытыкі і тэатразнаўства (ён, дарэчы, аднадушна абраны старшынёй асацыяцыі), палепшаў, так бы мовіць, якасны склад прадстаўнікоў гэтага тэатральнага цэху, — пабольшала дактароў ды кандыдатаў навук. (Усяго — чатыры дактары і пятнаццаць кандыдатаў навук). Усе члены секцыі так ці інакш бралі ўдзел у тэатральным жыцці Беларусі, — абмяркоўвалі спектаклі на выездах, таксама як і спектаклі гастралюючых тэатраў, ладзілі творчыя канферэнцыі, некаторыя актыўна супрацоўнічалі з фестывалямі. Правялі таксама некалькі «Вольных трыбун» (калі кожны жадаючы мог выказаць сваё меркаванне пра той ці іншы спектакль), аднак разлік на падтрымку прэсы, перадусім «ЛіМа», не спраўдзіўся, таму, як сказаў Р. Смольскі, крытыкі не ўбачылі сэнсу ў сваіх вольных выступленнях. Праўда, у асацыяцыі ёсць шанс спраўдзіць свае найлепшыя памкненні на старонках «Тэатральнай Беларусі». І Р. Смольскі падкрэсліў, што, на ягоную думку, менавіта моладзь мусіць гуртавацца вакол гэтага часопіса. Напрыканцы пасяджэння свае сумненні адносна пераўтварэння секцыі ў асацыяцыю выказала Т. Арлова, і, мабыць, яе слушныя заўвагі паўплываюць на выпрацоўку ўсіх дакументаў асацыяцыі.

Ж. Л.

МУЗЫКА

Харык ад'язджае

На сцэне Р. Харык і С. Лугава.
Фота І. МАКАЛОВІЧА.

9 сакавіка ў Дзяржаўным тэатры музычнай камедыі адбыўся канцэрт-бенефіс заслужанага артыста рэспублікі Рыгора Харыка. У 1978 г. прыйшоў ён у гэты тэатр адразу пасля заканчэння Белдзяржкансерваторыі, тут спазнаў першы поспех і ў хуткім часе заваяваў прызнанне й любоў гледачоў. У 88-м Р. Харыку было прысвоена першае ганаровае званне, праз нейкі час ён павінен быў атрымаць званне народнага артыста... Але артыст пакідае тэатр, парывае з творчасцю, якой жыў усе гэтыя гады, ад'язджае ў ЗША. Назаўсёды. Колькі талентаў мы ўжо страцілі, а разбуральны працэс усеагульнага заняпаду, адток інтэлекту працягваецца... (Што ж, толькі людзі з асаблівай ментальнасцю застаюцца, нягледзячы ні на што, жыць і працаваць на радзіме... — РЭД.).

Гледачы развітваліся са сваім кумірам; у зале панаваў дух узнёсласці й смутку; было шмат кветак. Прыйшлі ж менавіта ўсе тыя, хто любіць і высока цэніць талент Р. Харыка. У зале сядзела шмат артыстаў, якія працавалі поплеч з ім, педагогі з кансерваторыі, прадстаўнікі творчых саюзаў, грамадскіх арганізацый. Артыст сам склаў праграму бенефіса, сам быў вядучым. Упершыню ў сваім жыцці ён меў магчымасць выступаць з людзьмі, блізкімі па духу, творчасць якіх высока цэніць. Ці не таму бенефіс удаўся?

Дзякуючы асаблівай кампаноўцы нумароў канцэрт нагадаў гледачам асноўныя вехі творчасці Р. Харыка — ад самай першай ролі да апошняй, у спектаклі «Джулія», прэм'ера якога адбылася напрыканцы мінулага года. Лібрэта «Джуліі» было напісана спецыяльна для н. а. рэспублікі Н. Гайды, пастаянным партнёрам якой быў Р. Харык на працягу ўсёй сваёй творчай дзейнасці. Гэта прыклад рэдкага творчага ўзаемаразумення. Апроч Н. Гайды, у канцэрце ўдзельнічалі іншыя артысты тэатра, якія выконвалі пераважна сцэны са спектакляў бягучага рэпертуару. Але З. Вяржбіцкая ды Г. Казлоў спецыяльна да гэтага вечара падрыхтавалі свой нумар, вельмі прыхільна прыняты публікай. Дый Г. Казлоў наогул здзівіў гледачоў сваёй вынаходлівасцю, падтрымаўшы адзін з вакальных эпізодаў Р. Харыка арыгінальнай пластычна-харэаграфічнай «аздобай»! З вялікай прыхільнасцю прыняла публіка і госцю з Екацерынбурга маладую салістку С. Лугаву, якой таксама давялося супрацоўнічаць з Р. Харыкам.

Развітваючыся з любімым артыстам, гледачы ўсё ж спадзяюцца пабачыць яго зноў на мінскай сцэне. Тым больш, што і сам ён жадае гэтага, і, ад'язджаючы, пакідае надзею...

Фінансавую дапамогу ў падрыхтоўцы бенефіса дырэкцыі тэатра аказалі спонсары: Мінскае вытворчае тонкасуконнае аб'яднанне, фірмы «Алеся» ды «Міла-віца», ВА «Белмедпрэпараты», ВКА «Осмій».

Зоя ЛЫСЕНКА.

Разам — упершыню

Першы супольны канцэрт двух аркестраў, які анансаваў «ЛіМ», прайшоў з поспехам. Воклічамі «брава!», «біс!», громам апладысментаў і букетамі кветак віталі мінчане ўдзельнікаў праграмы «Музычны вернісаж» — Акадэмічны сімфанічны аркестр Беларусі ды Смаленскі рускі народны аркестр Расіі. Мастацкі кіраўнік і галоўны дырыжор абодвух калектываў, народны артыст Расіі, заслужаны артыст БССР Віктар Дуброўскі натхнёна і віртуозна правёў канцэрт. І пасля заканчэння праграмы яшчэ шэсць нумароў аркестры выканалі на «біс». Такога поспеху не памятаюць беларускія музыканты. Біс іраваліся творы І. Штрауса, Я. Глебава і інш. Сярод мноства падзяк В. Дуброўскі прыняў пасля выступлення і цёплыя словы нашага кампазітара Я. Глебава, які прысутнічаў у зале. У канцы мая абодва аркестры выступяць на традыцыйным музычным свяце, што ладзіцца на радзіме М. Глінкі — у Смаленску.

П. ГАРДЗІЕНКА.

ЛІТКУР'ЕР

Калектыўны зборнік? А чаму б і не!

У апошні час чуецца нямала папрокаў адносна выпуску калектыўных зборнікаў. Сапраўды, сярод іх сустракаюцца і шэрыя, безаблічныя, асабліва прывязаныя да нейкай «круглай» даты. Але зборнік зборніку — усё ж розніца. Напрыклад, «Галасы Прыдняпроўя» (укладальнік і аўтар прадмовы І. Аношкін), выпушчаны выдавецтвам «Мастацкая літаратура», варта толькі вітаць. «Магілёўшчына літаратурная» — падзагаловак выдання гаворыць за сябе. Дзесяткі аўтараў прадстаўлены ў кнізе: празаікі, паэты, крытыкі. А яшчэ і перакладчыкі. Адзін з раздзелаў зборніка — «У сяброў, пабрацімаў», дзе змешчаны творы пісьменнікаў з Габрава і Роўна.

Першы том Збору твораў Васіля Быкава...

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» распачало выпуск Збору твораў народнага пісьменніка Беларусі Васіля Быкава ў шасці тамах. У першы том увайшлі шыраказвядомыя аповесці «Жураўліны крык», «Трэцяя ракета», «Альпійская балада», «Дажыць да світання», а таксама апавяданне «Сваякі». Прадмову «Адно праўда застанецца», у якой разглядаецца творчасць майстра, напісаў М. Тычына.

Застаецца толькі радавацца, што, нарэшце, пад «адной» вокладкай збіраецца ўсё, што напісана на сённяшні дзень В. Быкавым. Ды радасці мала. Нават у застойныя гады чатырохтомнік пісьменніка выходзіў тыражом больш чым 75 тысяч экземпляраў, а сёння тыраж першага тома — 15 700. Гэтак адраджаемся?

...І чацвёрты Івана Пташнікава

Хто падпісаўся на Збор твораў у чатырох тамах гэтага слыннага майстра беларускай прозы, гатоў спахапіцца: а дзе ж трэці том? Будзе і трэці, а пакуль што за другім выйшаў чацвёрты. І хоць у І. Пташнікава ўсе творы, як кажуць, высокай пробы, у чацвёртым томе твор асаблівы — раман «Алімпіяда». Нездарма крытыкі ставяць яго поруч з «Палескай хронікай» І. Мележа.

Працяг традыцыі

Святы маладой паэзіі ў Ляўках, штогадовыя семінары маладых літаратараў вобласці ў розных яе гарадах сталі на Віцебшчыне традыцыйнымі. Нядаўна ж у цэнтры эстэтычнага выхавання абласнога аб'яднання па арганізацыі пазашкольнай работы з дзецьмі і падлеткамі сабраліся на свой конкурс юныя паэты і кампазітары вобласці. Сярод 103 дзяўчынак і хлопчыкаў — 70 юных літаратараў, і што асабліва ўсцешвае — большасць з іх спрабуюць свае творчыя сілы на роднай мове.

Журы конкурсу, у склад якога ўваходзілі дацэнт кафедры беларускай мовы і літаратуры Віцебскага педінстытута В. Русілка, сакратар абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў Беларусі А. Салтук, найбольш спадабаліся вершы вучняў Дубраўскай СШ Ушацкага раёна А. Гуськова і А. Булаева, а таксама вучаніцы Глыбачанскай СШ таго ж раёна Р. Смаргун. Добрае ўражанне пакінулі выступленні школьнікаў з Полацка і Оршы.

Лепшыя вершы ўдзельнікаў конкурсу мае намер надрукаваць газета «Віцебскі рабочы» ў літаратурнай старонцы «Зарніцы». Сам жа конкурс яго арганізатары — названы цэнтр, абласное ўпраўленне народнай адукацыі і мясцовае аддзяленне СП Беларусі — вырашылі праводзіць штогод.

І. ЗІНІН.

Хутка ўзыдзе «Першацвет»

Падрыхтаваны да друку і ўхвалены рэдкалегіяй, у складзе якой У. Бельскі (галоўны рэдактар), А. Масарэнка (укладальнік і рэдактар), Ю. Алесьніна (сакратар), У. Клімовіч і В. Шніп, альманах літаратурнага аб'яднання «Крыніцы», што працуе пры рэдакцыі маладзёжнай газеты «Чырвоная змена». Паколькі сярод 52 аўтараў яго нямала дэбютантаў, назва зборніку дадзена адпаведная — «Першацвет». Увайшлі ж туды вершы, абразкі, мініяцюры, апавяданні.

Вяртанне ў будучыню

Сапраўды, усё тое добрае, што рабілася ў свой час Інстытутам беларускай культуры, гэта і наш набытак. Бо шмат чаму можна і трэба павучыцца ў гэтай установы па прапагандзе нацыянальнай культуры, літаратуры, наогул у справе нацыянальнага Адраджэння.

На гэтым і акцэнтавалася ўвага на пасяджэнні Нацыянальнага навукова-асветнага цэнтра імя Францішка Скарыны, прысвечанага 70-годдзю Інбелкульта. На ім выступілі А. Мальдзіс, М. Мушынскі, М. Барысевіч, З. Шыбека і іншыя.

ДРУК

«Спадчына» № 1

Як і ў ранейшых нумарах «Спадчыны», у чарговым нумары часопіса — ярка выражаная арыентацыя: нацыянальнае Адраджэнне. На чытацкі суд вынесены развагі А. Марачкіна «Няма жыцця ў крайнасці...», апавяданне У. Арлова «Пішу вам у Масковію», артыкул А. Калубовіча «Акт 25-га Сакавіка і адраджэнне нацыянальнай беларускай культуры».

Тут жа — працяг публікацыі «Заходне-русізм» А. Цвікевіча, заканчэнне кнігі А. Воляна «Пра дзяржаўнага мужа і пра яго асабістыя дабрачыннасці».

У нумары чытач знойдзе чарговыя раздзелы «Новага запавета» (пераклад А. Клышкі), артыкул А. Станкевіча «Родная мова ў святынях». Багаты раздзел «Даследаванні і меркаванні»: «Школы праваслаўных брацтваў у сярэднявечнай Беларусі», «Готыка ў Іўі» А. Кушнярэвіча, «Кубак-жарт» М. Верацілы. Пад рубрыкай «Сілуэты продкаў» яшчэ адно сяганне ў глыбокую даўніну — «Гедымін» В. Чаропкі.

БЕЛАРУСКАЕ ЗАМЕЖЖА

«Полацак»: год другі...

№ 1 (11), 1992

Шмат значных матэрыялаў у першым за сёлетні год нумары часопіса «Полацак», ды пачаць хацелася б усё ж з «прыватнай думкі нелінгвіста» М. Сяднёва «Яшчэ раз пра мову». Развагі ўзніклі далёка ад Бацькаўшчыны, але яны маюць самае непасрэднае дачыненне да нашай сённяшняй рэальнасці: «Беларуская мова, насуперак сцверджанням некаторых «вучоных», лінгвістычна самастойная мова, і ў ёй ёсць дастаткова сродкаў для выяўлення псіхікі нашай нацыі. Толькі наша мова, ніякая іншая — ні расейская, ні польская, толькі наша мова блізка нашаму характару, толькі ёй — мяккай і мілагучнай — адгукаецца наша душа. Беларуская мова самастойная, наколькі самастойная наша нацыя. Ні больш і ні менш». У тым жа раздзеле «Роднае слова» — вершы А. Цыркунова, Э. Лявона, С. Багданкевіч, А. Гучка, тэкст і ноты песні «Жыве Беларусь!» (словы Н. Арсенневай, музыка П. Нядзведскага.

«Аб стварэнні Полацкай епархіі» разважае Ю. Штыхаў. Гэтую ж тэму працягвае М. Ермаловіч — «Полацкая епархія і яе роля ў гісторыі». «Аднуль прыйшло хрысціянства ў Беларусь?» — артыкул С. Тарасава.

У раздзеле «Наша гісторыя» выступаюць М. Белямук («Эмблема на шчыце герба «Пагоня») і П. Урбан («Да пытання этнічнай прыналежнасці старажытных ліцвінаў»).

«Час духоўнага паяднання» — так ацэньвае сучасны грамадскі стан А. Сабалеўскі. «Беларусы ў Аргенціне» — аповяд К. Мерляка.

У нумары — пачатак успамінаў Л. Шымана «Мая няволя», працяг успамінаў Я. Ціхановіча, публікацыі лістоў і вершаў У. Караткевіча, артыкул В. Ліцвінкі «Заспявай сваю песню, народзе!», запіс народных прыкмет, зробленых В. Санько, падборка «З жыцця эміграцыі», рэдакцыйны артыкул С. Белай «Вяртанне крыжа».

А. М.

ВЕСТКІ З-ЗА МЯЖЫ

Святкуем пры незалежнасці

«Мы ўпершыню святкуем дзень нараджэння Кабзара пры незалежнасці», — сказаў пры адкрыцці ўрачыстага вечара ў сталічным Палацы культуры «Украіна» прэзідэнт рэспублікі Л. Краўчук. Ад пісьменніцкай арганізацыі Беларусі ў Кіеве выступіла Г. Каржанеўская, у Львове — С. Законнікаў.

Беларуская тэма прагучала і ў выступленні даўняга сябра нашай літаратуры Рамана Лубкіўскага. «ЛіМ» шчыра віншуе слыннага паэта з Дзяржаўнай прэміяй імя Шаўчэнкі сёлетняга года.

НАШ КАР.

З'ЕЗД СТД

Абрана новае кіраўніцтва

З'езд Саюза тэатральных дзеячаў Беларусі (праходзіў у Мінску 17 і 18 сакавіка 1992 года) зацвердзіў новую рэдакцыю статута СТД і абраў новыя кіруючыя органы. Старшынёй СТД Беларусі абраны драматург Аляксей Дудараў. Падрабязную інфармацыю «ЛіМ» падасць у бліжэйшым нумары.

УВАГА: КОНКУРС!

Пачакаем да 7 красавіка

Рыхтуючыся да дваццацігоддзя выдавецкай дзейнасці, выдавецтва «Мастацкая літаратура» разам з аб'яднаннем «Белкніга» праводзіць конкурс на лепшага прадаўца-распаўсюджвальніка беларускай кнігі. Для пераможцаў будуць выдзелены 7 прэмій па 1 тысячы рублёў. Лепшыя з лепшых прадаўцоў атрымаюць прэміі ў дзень святкавання — 7 красавіка.

Вольга МЕШЧАРАКОВА,
рэдактар па рэкламе
выдавецтва «Мастацкая літаратура».

АНОНС

«Банальна, але... пра каханне»

«Дык пра што раман? Пра каханне рэдкае, бясконцае. Якое існуе, нягледзячы на жудасныя часы, на прыгнёт агрэсіўнага асяроддзя...» — так разважаў кампазітар Я. Глебаў на сустрэчы са слухачамі ў Клубе сяброў оперы напярэдадні прэм'еры ягонага твора паводле рамана М. Булгакава «Майстар і Маргарыта». Коратка пра гісторыю напісання гэтай оперы ён распавёў ужо чытачам «ЛіМа» (гл. нумар за 13.03.92 г.). На вечары ў Клубе сяброў оперы, куды кампазітар прыйшоў разам з жонкай Л. Глебавай, якая дапамагала яму ў напісанні лібрэта, выступіў таксама музычны кіраўнік пастаноўкі А. Анісімаў і прагучалі фрагменты з оперы ў выкананні салістаў ДАВТа Н. Кастэнкі, У. Каўруса, А. Кеды, М. Жылюка, Г. Чэпікава, А. Тузлукова ды канцэртмайстра Г. Каранта. А пасля сустрэчы зацікаўленыя слухачы ўтварылі чаргу ля століка, дзе быў наладжаны продаж білетаў на спектакль. Паруплцеся: прэм'ера оперы «Майстар і Маргарыта» — сёння, а таксама 21 сакавіка!

Б. С.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

ПАДСЛУХАНАЯ СПРЭЧКА

Аднойчы я стаяў на прыпынку, чакаў свайго аўтобуса і пачуў вельмі цікавую, на мой погляд, размову. Размаўлялі двое. Адзін, відаць, тутэйшы, мой зямляк, бо акцэнт у яго расейскай мове быў беларускі. Другі недзе з Каўказа.

— ...ты видел дурнев, что стоят возле исполкома? — гаварыў мясцовы хлопец. — Стоят, козлы. И лозунгами махают. Им, видишь ли, надо гарком. А мне жрать нада, а не гарком...

Але тут яго перабівае каўказец:

— Всэ вы дураки. Собралис да выгнали этих партократов. Как вша со своей морда!..

Тутэйшы вырашыў узяць па-банку у гэтай спрэчцы:

—Ты что, забыл? При камунистах калбаса была и этай дурной «мовы» не была.

— Не уважать свой языка?! Нэ понимаю.

— Что мне этот колхозный язык. Главна, нет жрачки. Ненавижу я этых демократов.

— Слушай, — працягваў каўказец, — так чего ты не идешь на митинг требовать отставка правительства? Иди. Тебя, барана, с работы выкинут, так и ты будешь стоять с плакатом.

Тутэйшы відавочна быў збянтэжаны такім паваротам пытання.

— Зато у нас мирна, никто не стреляет. — Намёк на Закаўказзе.

— Мирно! Тебя мирно грабят, а ты «миру-мир»! Всех перебьют по одному. Мирно!

Тутэйшы хацеў запярэчыць, і, пацёршы вуха, раптам уляпіў:

— Не, нада партию вернуть. Обязательна.

— А партия что, на завод пойдет работать? Или в колхоз? Э-э-э. При партия ты бы среди день шасталь бы по очередь. Ты бы вналывал на завод. И получал свой сто двадцать руб. А партия получаль тысяча руб. Хорошо, да? Ходил ты в магазин и покупать мясо за десять руб. А партия ходил бы в буфет и покупал мясо за десять копеек. Вот так. А кто бы ему продавал так дешево такое хороший мясо? Твой родитель-белорус в деревня.

— Зато был бы парадак, в магазинах все была бы, и дешава. Не то, что счас...

— И получка твой тоже дешево-дешево, маленький-маленький. А тебя партия не пустит в свой столовый. Он сам себя кормит за твой получка. А ты начнешь возмущать себя, так тебя пригласят на кавер и начнут стругать. Нэ поможет — в КГБ; на зона. А после работы ты будешь сидеть на партсобрании, а в выходной будешь со всем завод идти с флагами и кричать «Слава партии, слава товарищ Сталин за наша счастливый детство!» Ты был трус, ты трус и останешься...

Каўказец гаварыў хутка, размахваючы доўгімі рукамі з вялікімі далонямі. Ён час ад часу аглядваўся на тых, хто, забыўшыся пра этыкет, пачынаў прыслухоўвацца да размовы. Але як толькі чарнявы хлопец звяртаўся да іх, яны адразу рабілі выгляд, што размова іх не цікавіць. Каўказца гэта, відаць, вельмі раздражняла, у яго пачаў распальвацца той агеньчык, які называецца пачуццём нацыянальнай годнасці. Пэўна, ён прабыў не надта доўга ў Лідзе, бо мясцовыя людзі не кранаюць гэтай тэмы ў нашым горадзе.

— Вы дураки. На вашай земля строят дома для офицер с Германия. Строят литовцы, платят немец, платят валюта. А этот солдат будет жит здесь. И это тогда, когда идет безработица. Ваш рабочий уволнять, их принимать? Так? А валюта тю-тю. В Литва. А солдат умеет только убивать. Его только этому учили. Или он будет работать по своей специальности?

Але тут я пачуў тое, чаго не чакаў пачуць ад чалавека, які нарадзіўся і жыве на сваёй Бацькаўшчыне.

— А мне плевать. Пусть жывуть. Их будет кормить Шушкевич...

На гэтым і скончылася іх спрэчка. Падышоў аўтобус, і яны пайшлі ў розныя дзверы. З рознымі, як і дагэтуль, поглядамі.

У нашым горадзе шмат людзей расейскіх, альбо абрусачаных, якія прыехалі сюды як у калонію з метраполіі. Асабліва зняважліва адносяцца да беларускае нацыі расейскія жанчыны, жонкі ваеннаслужачых. Таму, мабыць, карэнныя беларусы і баяцца гаварыць пра тое, што яны беларусы, бо можна закрануць нацыянальную «гордость» расейцаў. Але ж душа без нацыянальнага пачуцця, што цела кастрата. Яна ўсё можа, акрамя таго, каб пакінуць пасля сябе патомства — моладзь, якая б не саромелася свае бацькаўшчыны...

У Лідзе—ваенны гарадок і процьма часцей, і ў лесе, і ў полі. У гарадку, дзе размешчана авіяцыйная часць, тысячы пілотаў. З іх тры чвэрці — рускія, а астатнія—прадстаўнікі іншых нацыяльнасцей былога СССР. Вось і рабіце вывады. Хіба не тоіць небяспекі тэхнічная ўзброенасць людзей, якія могуць у любым канфлікце стаць на бок свайго «законнага» камандуючага, маршала авіяцыі Шапашнікава?

Віктар РАДЗЕВІЧ.

г. Ліда.

ШТО ЗАСТАЕЦЦА Ў ПАМЯЦІ

(Пачатак на стар. 8—9).

●

«Лонву» я спачатку аднёс у «Маладосць». Паклікаў мяне, прачытаўшы, галоўны рэдактар (намеснік сядзеў побач, за сваім сталом).

Ну і пачалося.. Тое не так, гэта не гэтак... І трава такая ля кладак на балоце не расце (хоць я з бланкнотам у руках хадзіў па балоце і запісваў, дзе што расце), і мова не тая, і глова, і наогул цяжка чытаецца..

Намеснік увесь час маўчаў, ні за ні супраць.

Я слухаў, а тады вазьмі і скажы:

— Брамса таксама цяжка іграць...

І пасыпалася:

— Але там мелодыя добрая палучаецца ад ігры! — І гэтак далей, і гэтак далей...— І наогул,— гаворыць ён намесніку,— давайце ў трэці нумар Ніну Лагун...

На трэці нумар планаваўся я. Намеснік прывёў адразу аднекуль Ніну Лагун, а я забраў аповесць.

Выкінуў пасля з аповесці старонкі пра трыццаць сёмы год і аднёс яе ў «Полымя». Падумаў толькі: «Так бы і сказалі адразу... А то — не тая трава расце...»

У «Полымі» аповесць прынялі, давялі да другой карэктуры, але тут прычапілася цэнзура... У галоўліце спыталі ў дзяжурнага па нумару толькі адно:

— Ці чытаў Танк?

А Танк не чытаў. Узяўшы карэктуру, ён прачытаў яе за ноч. Назаўтра толькі і сказаў мне: «Аўтар у смале выкачаўся...» Не ведаю, што ён гаварыў галоўліту, але аповесць больш не затрымлівалі.

Масквіч Міхаіл Гарбачоў — на той час даўні сябра беларускай літаратуры, пераклаў маю «Лонву» на рускую мову для «Дружбы народов». Тут ужо яе ў самой рэдакцыі затрымала галоўная рэдактура: «Матронін двор». Грасыльда з аповесці — Матрона з апавядання Салжаніцына.

І на рэдкалегію ў часопіс, будучы ў Маскве, пайшоў Максім Танк. Я не ведаю, што ён гаварыў і там, няёмка было дапытвацца, але аповесць была надрукавана. Пасля яна выйшла асобнай кнігай і на рускай, і на польскай, і на славацкай мовах.

Эх, Яўген Іванавіч... Мой колішні галоўны рэдактар...

Прыходзіць, бывала, у рэдакцыю і амаль кожны раз:

— Чаго вы тут седзіцё? Ідзіце пішыце сваё..

●

«Тартак» з першага разу ў «Полымі» не прайшоў; забракаваў намеснік галоўнага рэдактара. Адвярнуўся да мяне спіной, глядзіць на пафарбаваную пасля рамонту сцяну:

— Жыхары вязуць здаваць збожжа немцам, а павінны былі везці партызанам...

Але рэцэнзію сваю мне пакінуў (ёсць у мяне, хаваю).

Намеснік тады быў за галоўнага рэдактара. Пасля таго намесніка галоўным рэдактарам стаў Павел Кавалёў. Ён падпісаў аповесць да друку, толькі сказаў зняць прысвячэнне «Памяці маці» — перад гэтым праскочыла недзе адно прысвячэнне былому паліцаю, і прысвячаць творы было забаронена. Я адмовіўся здымаць: у мяне якраз тады памерла маці, — і ён выкрасліў прысвячэнне пры мне сваёй рукой. Як кажуць рускія: и на том спасибо...

Не ведаю якім чынам знайшоўшы «Полымя», «Тартак» у Маскве прачытаў Дзмітрый Осін, рускі паэт, празаік і перакладчык. Прыслаў мне пісьмо. Збіраўся перакладаць «Тартак» для «Нового мира». Запрашаў да сябе на дачу і ў «Новый мир» на гутарку з Аляксандрам Твардоўскім. Я не паехаў: сын быў яшчэ зусім маленькі, і пакідаць з ім адну жонку не захацеў. Напісаў Осіну пісьмо, даючы згоду на пераклад. Осін пакрыўдзіўся: «В «Новом мире» так не принято...» — і ўсё сарвалася.

Я ўсё жыццё шкадую, што не паехаў тады да Твардоўскага.

«Тартак» усё ж быў надрукаваны ў «Новом мире», пазней, пры Касалапаве, у перакладзе Міхаіла Гарбачова. Выйшаў затым на ўкраінскай, латышскай, эстонскай, польскай, чэшскай і балгарскай мовах.

Але і пасля гэтага я шкадую, што не сустрэўся з Твардоўскім: невядома, як склаўся б тады мой лёс. Відаць, па-другому.

●

Апавяданнем «Прахадная пешка» ў снежні 1964 года я быў прадстаўлен «Чырвонай зменай» як дэлегат на нараду маладых пісьменнікаў у Маскве, вылучаны СП БССР. У Маскве датуль я ні разу не быў, і мне страшэнна хацелася паехаць.

Але ў той час у Маскве гралі маладых: Еўтушэнку, Вазнясенскага і іншых. Трэба было такую ж «антысавецкую фронду» знайсці і ў нас, у Беларусі. І знайшлі.

Замест мяне на нараду паехаў Іван Шальманаў. Маё прозвішча са спіска выкраслілі ў ЦК камсамола.

Барыса Сачанку тады таксама выкраслілі. Не памятаю, каго камсамол паслаў замест яго.

●

Пасля майго рамана «Чакай у далёкіх Грынях», надрукаванага ў «Маладосці», на адным з пленумаў ЦК камсамола тагачасны першы сакратар доўга распінаў мяне, відаць, па падрыхтаванай некім шпаргалцы, — сам ён рамана, як аказалася, не чытаў. Каб паказаць членам пленума канкрэтна, як я пішу, ён адгарнуў старонку часопіса і пачаў чытаць, перакладаючы на рускую мову. Мова ў маім тым рамане не такая і лёгкая для перакладу, і ён — пык-мык — і не пацягнуў:

— Бачыце, як ён піша, што я нават не магу і перакласці...

У зале абурыліся.

Мне перадалі. Я адказаў таму, хто перадаў:

— Я рад, што разанскі мужык паламаў зубы аб маю беларускую мову...

Яму данеслі. Адразу.

Пранясло. А можа, і не...

●

А за маё апавяданне «На шчасце», надрукаванае ў той жа «Маладосці» раней, у 1958 годзе, мяне, дзякуючы некаму, як закруцілі ў ЦК камсамола за тое, што я «не люблю жанчын» (такі вывад зрабілі, прачытаўшы апавяданне), што мяне па просьбе Уладзіміра Карпава ратаваў сам Пятрусь Броўка — старшыня СП.

●

На маю «Лонву», якую я хацеў выдаць разам з апавяданнямі, закрытую рэцэнзію ў выдавецтве Матузава напісаў П., абвінiўшы мяне ў ачарніцельстве.

Я прачытаў рэцэнзію ў рэдакцыі і неасцярожна сказаў:

— Рэцэнзію можна выкарыстаць у спецыяльных мэтах.

Меў на ўвазе — данос.

На закрытым партыйным сходзе ў СП загадчык рэдакцыі прозы выдавецтва далажыў:

— Аўтар — гэта значыць я, — прачытаўшы, сказаў, што такую рэцэнзію трэба «павесіць на гвоздзік». А рэцэнзент — паважаны чалавек.

Абурыліся ўсе. Крычалі:

— Гнаць такіх з саюза!..

На партыйным сходзе я не быў. Беспартыйных на закрытыя сходы не пускалі. Пасля ўжо камуністы мне і расказалі — не ўсе і тады баяліся «выдаць тайну».

●

Калі я надрукаваў раман «Алімпіяда», адзін наш заядлы «крытык-празаік» ён жа і «вялікі знаўца прыроды» лаяў мяне на чым свет стаіць за фальш: у рамане быў заяц з белымі вушкамі... «Крытык» распінаўся, што такога не магло і не можа быць...

Калі я пісаў раман, у Хадаках, дзе я тады жыў летам, шафёры, якія вазілі з поля ячмень ад камбайнаў, прывезлі і маленькага зайчыка, шэранькага, з белымі вушкамі — трапіў пад нажы камбайну, але выкаціўся жывы-здаровы. Я яго многа разоў браў за тыя белыя вушкі, даставаў і садзіў у клетку дзе ён жыў, даваў яму дзяцельніцу і нават паіў малаком з бутэлечкі...

Паспрабуй, дакажы што такому заядламу «крытыку», калі яму сама прырода не можа даказаць.

●

Цераз Свіслач-раку, амаль насупраць нашага дома — мост. Жалезабетонны, вечны. Проці вуліцы, якая вядзе за ракой у невялікі сквер, дзе дзесяцікласнікі вясной з аўтаматамі Калашнікава гуляюць у «ваенныя гульні» і па дзяржаўных святах група салдат на «палігончыку» дае салют.

Лета. Сёння нейкае ваеннае свята і, вядома, будзе салют. Да яго застаюцца лічаныя хвіліны, і людзі цераз мост валам валяць у вузкую вуліцу. І сама больш з сабакамі на прывязі — з аўчаркамі, бульдогамі, дварняжкамі, маленькімі таксамі (не пералічыць парод) — якраз надыходзіць летняя вячэрняя пара сабачых прагулак з гаспадарамі па ўзбярэжжы. Ідуць усе гордыя, смелыя, важныя, — і гаспадары і сабакі — ідуць глядзець салют.

Спыняюся на мосце, далей не іду — усё роўна не паспею да пачатку...

Праз мінуту раздаюцца стрэлы з гармат і ў небе шыпяць зялёныя ракеты...

А яшчэ праз мінуту назад з вуліцы на мост з «палігона» навыцяжку, як толькі могуць, імчацца сабакі, цягнучы за сабою па зямлі прывязь: і аўчаркі, і догі, і дварняжкі, і таксы... Толькі пыл пад нагамі, як попел...

І праз некалькі хвілін за імі ўслед бягуць гаспадары — даганяць. А паспрабуй, дагані сабаку, калі яму падсмалілі хвост....

●

Ходзячы па гладка вымашчаным плітамі ўзбярэжжы ля ракі Свіслач, я часта, бывае, не толькі гляджу на сабак, а і складаю вершы.

Белыя, белыя чайкі,
Белыя, нібы снег...
Прыгожы і незвычайны
Над цёмнай вадою іх смех...
Бывайце, чайкі над ракой...
Я к вам яшчэ не раз вярнуся:
Я не паеду з Беларусі,
Я тут знайду сабе спакой.
Бывайце, чайкі над ракой...

Гэта — з ранейшага. А цяпер з нядаўніх прагулак:

Многа жыў зімой і ўлетку
Я ў любімай старане.
І душа грудную клетку
Пакідае у мяне.
— Ды не вельмі ты журыся.
Што й рукой не варухнеш... —
Так душа мая ў высі
Пасміхаецца з мяне...

●

Мая жонка, Валянціна Іванаўна, працуе ў Архіўным упраўленні пры Саўміне. У свой час яна была прычасна — з самага пачатку — да той справы, калі рабіліся яшчэ толькі першыя спробы вярнуць з Прагі ў Мінск архіў і рэчы Міхася Забэйды-Суміцкага па яго завяшчанні.

Яна пісала і пісала лісты, даведкі, запросы ў МЗС у Маскву, у Прагу і г. д. На той час гэта было па вядомых прычынах не так ужо і проста.

І раптам я атрымаў ліст з Вільнюса ад... Зоські Верас. Яна з такой шчырасцю і ласкавасцю дзякавала за гэта перш-наперш мне (а мы ж не былі нават знаёмы), дазнаўшыся пра ўсё ад аднаго нашага вучонага, дзякавала, як можа зрабіць гэта толькі стары, той, дарэвалюцыйны, інтэлігент. Было нават ніякавата: чым я гэта заслужыў?

Такія шчырыя словы ў маім жыцці мне давялося пачуць хіба толькі ад Максіма Лужаніна.

●

Студэнтам я быў на практыцы ў Плешчаніцах, у раённай газеце. Вечарам хадзіў на пятачок — танцавальную пляцоўку, што была ў парку каля РДК.

У той вечар іграў духавы аркестр, і на пятачок сцягнулася ўся плешчаніцкая вузкаштаная піжоністая шпана.

Тым летам я быў падстрыжаны пад машынку і хадзіў у кепцы. Быў падобны больш на вахлака, чымся на каго здатнага.

Запрасіў на танец дзяўчыну, чарнявую, коратка стрыжаную, з падведзенымі вачыма і бровамі.

Загаварылі.

Яна працуе ў райбальніцы медсястрой, прыехала як і я, на практыку.

— А вы где работаете? — пытаецца ў мяне.

— Дугі гну ў прамкамбінаце...

— Кто что может... — адказвае мне. і гэтулькі ў голасе спачування і пагарды...

●

На сустрэчах з залы просяць заўсёды пад самы канец прачытаць вершы

ці расказаць самы смешны выпадак з жыцця. Відаць, чытачам нецікава слухаць, над чым ты цяпер працуеш, тым больш — урыўкі з рамана.

Самых смешных выпадкаў у жыцці шмат; так, жыццё напалову складаецца са смешнага. Смешнае — на кожным кроку, але яно лёгка забываецца, не застаецца надоўга ў памяці.

Сяджу аднойчы на лаўцы, чакаю аўтобуса на прыпынку. Гляджу, людзі праходзяць і ўсё мне кланяюцца... Пазнаюць ці што?..

Пракляты хандроз... Ад яго часта баліць шыя, а ўрачы рэкамендуюць круціць ці ківаць пабольш галавой...

Вось я сяджу па прывычцы ківаю галавой...

Людзі ў адказ і кланяюцца....

●

У верасні 1972 г. я быў у Варшаве на міжнародным сімпозіуме ЮНЕСКА па гуманізме славянскіх літаратур.

Даехалі добра: падселі ноччу ў Мінску на вакзале у камфартабельны вагон (цягнік Мінск — Вюнсдорф) — перш, каб паехаць у Варшаву, трэба было спачатку ехаць з Мінска ў Маскву, а адтуль ужо праз Мінск у Варшаву — і пад вечар наступнага дня былі на месцы.

Старшым нашай дэлегацыі з трох чалавек — вядомы пісьменнік і дзеяч Н., я і сам кіраўнік — тады быў Казімір Паўлавіч Буслаў — супрацоўнік АН БССР.

У Варшаве я быў упершыню, дарога выматала і страшэнна хацелася спаць.

Пасялілі нас у гасцініцы «Варшава». Буслава, як кіраўніка, у асобны пакой, нас, мяне і Н., у нумар на дваіх.

Заснуў я адразу і адразу недзе прачнуўся ад крыку. Крычаў на ўвесь голас Н., што ён не выспіцца, што яму заўтра выступаць і яшчэ Бог ведае што...

Аказваецца — я хроп.

Засну — крык, зноў засну — зноў крык...

Тады я ўзяў сябе ў рукі і рашыў — не спаць. Ляжаць з адплюшчанымі вачыма — бо, заплюшчыўшы, адразу пачынаеш храпсці — і глядзець праз акно на сінюю варшаўскую цемнату. Аднекуль паявілася злосная шалёная воля, і сон выветрыўся: як рукой зняло... Ляжу, вочы парабіліся шкляныя, не заплюшчыш, каб і хацеў... Ад нервовай перагрузкі...

Ляжаць у цішыні мне давялося надоўга. Недзе праз паўгадзіны мой сусед па ложку захроп на... усю Варшаву.

Я ціха праляжаў да раніцы. А затым і ўсе астатнія ночы — без сну...

Пасля мне доўга снілася Варшава.

●

Ляжу ў трохмеснай бальнічнай палаце пакуль што адзін. Заходзіць мужчына з сетачкай у руках, сімпатычны, бадзёры, недзе маіх гадоў, а можа, і старэй.

— Храпіцё?

— Храплю.

— Я таксама храплю... — падыходзіць і паціскае мне руку, як старому знаёмаму.

●

У 1937-м годзе чатырнаццацігадовы хлопец ішоў у школу — хадзіў у дзявяты клас. Пад новым драўляным мостам на сваі чырвоным алоўкам ладнымі літарамі ён напісаў: Сталін — х.

У раён пазванілі адразу ж. Адразу ж прыехаў і опер з энкавэдэ. Хлапца тут жа знайшлі і забралі; тройка, хоць ён быў і непаўналетні — непаўналетнім давалі толькі па дзесяць гадоў, — упякла яму дваццаць пяць.

Прайшлі дзесяткі гадоў. Як кажуць руския: устами младенца глаголит истина.

А хлопец так і не вярнуўся. І нідзе ніякіх слядоў ад яго не асталося.

Затое ў яго крымінальнай справе ляжыць цяпер невялікая дошчачка (5×20 см) з надпісам пра Сталіна, акуратненька зрэзаная са сваі, відаць, стамескай. Зразаў сам опер энкавэдэ.

Яе знайшлі пры рэабілітацыі хлопца. Ляжала як «вещьдок».

●

Здавалася, што я гэта ў некага чытаў, сустракаў раней. І не пісаў бы, калі б сам не трымаў у руках крымінальную справу, прысланую ў суд, каб рэабілітаваць чалавека.

Прыязджае ў 1937-м годзе да дзядзькі ў вёску опер з энкавэдэ.

У дзядзькі — адна карова. Ён складае акт, што ў дзядзькі адна карова і вязе акт у раён.

На дзядзьку ўсё роўна клепяць.

Прыязджае да яго другі опер з энкавэдэ. Складае другі акт, што ў дзядзькі адна карова.

На дзядзьку зноў пішуць.

Прыязджае трэці опер з энкавэдэ. Складае акт, што ў дзядзькі адна карова і вязе акт у раён.

Чацвёрты опер не едзе да дзядзькі па сігналу...

У трох актах — па карове. Значыць, усіх кароў у дзядзькі тры.

Дзядзьку прышываюць «кулака» і высылаюць у Сібір...

●

Каля будынка былога ЦК КПБ на двух прыгожых чорных гонкіх пастаментах стаялі такія ж прыгожыя галовы: на адным — Карла Маркса, на другім — Уладзіміра Леніна (скульптуры Заіра Азгура).

Іду раз вечарам: і ў самім будынку ціха і цёмна, і на цёмным пастаменце няма цёмных галоў.

Міжволі падумалася: адны, «тыя», здымалі галовы ў жывых, другія, «гэтыя», здымаюць у мёртвых. Не могуць людзі і жыць, каб не здымаць адзін у аднаго галовы...

Вось так.

●

Маёй дачцэ Тані тады было гады чатыры і я любіў хадзіць з ёй гуляць у парк Горкага.

У той дзень была нядзеля і вясна. Зелена, сонечна, яблыні цвітуць, каруселі аблеплены дзецьмі, як пчоламі...

Дачка бегала па траве пад яблынямі...

Шэранькай чысценькай асфальтавай дарожкай падымаліся на горку пад чортава кола немкі — я пазнаў па іхняй размове — некалькі маладых жанчын, апранутых не па-нашаму, жвавых і вясёлых.

З імі была дзяўчынка, гадоў дзесяці—дванаццаці. Тоненькая, светленькая, рухавая — вада на ёй не ўстоіць.

Адлучаецца яна ад жанчын, збягае з асфальтавай дарожкі да нас на траву і падлятае то да маёй дачкі, то да мяне. Картавай ломанай рускай мовай просіць, каб я дазволіў пагуляць ёй з маёю дачкою.

Я трохі разгубіўся і адчуваў сябе ніякавата: тады з немцамі ці з кім другім мы яшчэ тут, у Мінску, гаварылі здалёку.

Ну што ж, — гуляйце...

І яны гулялі. І колькі было ў іх, у абедзвюх, ласкі...

Дзяўчынку хутка пазвалі немкі — яны стаялі на асфальтавай дарожцы і ўвесь час глядзелі ў наш бок.

Дзяўчынка насыпала маёй дачцэ прыгаршчы тады яшчэ рэдкіх у нас «жвачак». Бегла, вясёлая, да немак, азіралася і крычала:

— Бітэ, бітэ... Каогумі...

Колькі радасці...

Пасля ўжо я сядзеў з дачкой на лаўцы пад чортавым колам. Я яго ніколі не любіў і рэдка на ім падымаўся.

А тут прычапілася да нас дзеўчынёха, наша, старэйшая за немку — гадоў шаснаццаці—васемнаццаці: просіць, каб я дазволіў пакатацца ёй на чортавым коле з маёй дачкой...

Як прыстала, ну, з рук вырывае дачку і цягне... Прыліпла, як смала... Дачка не хоча, а яна яе ўсё цягне.

Я паглядзеў угару на самы верх чортавага кола, пасля на дзеўчынёху, — і мне стала страшна...

●

Сустрэўся з Д.

— Як жывеш? — пытаюся.

— Усе мы цяпер жывём, як Герасім, які ўтапіў сваю Муму. Замест таго, каб стаць ды абараніць яе, дык ён ёй, няшчаснай, камень на шыю. Як пані загадала... Пасля спяшыць з Масквы дамоў у такую ж няшчасную вёску — у божы свет, як у капейку.. Велікан, з мяшком за плячыма і з доўгай палкай у руках...

●

Жыла дзяўчынка.

І мама пасылала яе кожную раніцу па ваду да студні.

І жыў у дзяўчынкі маленькі сабачка. Аўчарачка. Паявіўся сабачка на свет у міліцэйскім двары, ад вялікай маці-аўчаркі, што вартавала двор і міліцыю.

Два хлопчыкі праз ламаную агароджу залезлі ў двор да міліцыі і — як ім гэта ўдалося! — укралі маленькага сабачку і прынеслі дамоў. Бацька напалохаўся, але назад сабачку не панёс — баяўся міліцыі — і аддаў яго бацьку дзяўчынкі: яны працавалі разам.

І палюбіла дзяўчынка сабачку — маленькага, з чорнай спінкай і рыжымі падпалінамі па баках, з вялікімі чорнымі вочкамі, стаячымі вострымі вушкамі і тоўстымі лапкамі.

Ідзе дзяўчынка па ваду, і бяжыць за ёй маленькі сабачка.

Ідзе насустрач чужы дзядзька:

— Стой! Дзе ты яго ўзяла? — Ану давай сюды... — і нагінаецца, хочучы схапіць сабачку. Пазнаў, якой ён пароды...

Яна, маленькая, была спрытнейшая за чужога дзядзьку. Кінулася яму пад рукі, схапіла сабачку, сунула яго хуценька ў вядро і ходу з вядром ад чужога дзядзькі... Ён крычаў ёй яшчэ нешта ўслед.

Яна прыбегла дамоў усхваляваная і напалоханая, — маленькае зусім дзяўчо...

Вады ў тую раніцу яна не прынесла.

Але яна ўратавала сваю «Муму».

«НА БЕРАГ ПЛЫВЕ МОЙ ЧОЎН...»

80 гадоў з дня нараджэння Кліма ГРЫНЕВІЧА

Нібыта адчуваючы вялікую бяду, так пісаў студэнт газетна-выдавецкага аддзялення Вышэйшага педагагічнага інстытута (цяпер Мінскі падінстытут імя М. Горкага) Клім Грыневіч у адзінай, на жаль, сваёй паэтычнай кнізе «На бераг» (1932).

Паэтычны човен прычаліў да яго дужа рана. Ды голас творцы змоўк, не расквеціўшыся. Ён быў прыдушаны энкавэдзістамі, якія прыслужліва выконвалі загады «роднага і любімага бацькі».

Хваля арыштаў «чорным воранам» наляцела на студэнтаў літаратурнага факультэта інстытута. На пачатку 1933 года былі арыштаваны студэнты газетна-выдавецкага аддзялення маладыя паэты Змітро Віталін, Алесь Пруднікаў, а 10 жніўня 1933 года павялі ў душныя падвалы НКУС і Кліма Грыневіча.

Хто ж ён такі?

Нарадзіўся 18 лютага 1912 года ў сялянскай сям'і ў вёсцы Шасцёраўка цяперашняга Клімавіцкага раёна. У юнацтве працаваў рабочым на будаўніцтве чыгункі Асіповічы — Магілёў — Рослаў (1929—1930). Вучыўся ў Рагачоўскім педтэхнікуме. Пераехаўшы ў 1931 годзе ў Мінск, быў будаўніком, сакратаром рэспубліканскага ЦК прафсаюзаў рабочых сельскай гаспадаркі, карэктарам у друкарні. Я добра ведаў Кліма па сумеснай вучобе ў інстытуце, жыў з ім у адным пакоі драўлянага барака на Студэнцкай вуліцы за чыгуначным вакзалам.

Асудзілі К. Грыневіча толькі на два гады выгнання за межы Беларусі. Яго, як і іншых, абвінавацілі ў прыналежнасці да беларускіх нацыяналістаў. У высылцы К. Грыневіч працаваў настаўнікам (1933—1934), інспектарам школ горада Сары-Агач Паўднёва-Казах-

станскай вобласці. Служыў у Чырвонай Арміі (1935—1937), настаўнічаў у школах горада Благое Цвярской вобласці (1937—1941). Завочна вучыўся на літфаку Ленінградскага педінстытута імя Герцэна.

Памёр К. Грыневіч у г. Благое 3 сакавіка 1941 г. Рэабілітаваны 24 жніўня 1956-га.

Яфім ГАВАРУШКА.

Клім ГРЫНЕВІЧ

●

На бераг плыве мой чоўн, —
Дзе травы вады сіней...
...Вецер паўднёвы пранёс
Зыбкае прасла хваль,

І пакінуў жвір на мель...
Вецер паўднёвы змыў
Твань
і туман
з вады.
Вецер паўднёвы знёс
На хвалях сваіх плёс.
На бераг — плыве мой чоўн,
На бераг зялёных траў,
На бераг —
вясны
і садоў, —
Дзе маладосць, сіла і гарт!
І рукі не слабнуць... Не!
І песень такі ўлоў!
Хоць хвалі збіваюць мой чоўн,
Хоць хвалі пярэчуць мне —
Я буду упарта плыць,
І вёслы трымаць мацней!
І хціавая плынь
Больш не пасіліць
Мяне!
На бераг! —

Жыцця і садоў.
На бераг —
паэзіі
слова...
Плыві, мой вялікі чоўн,
З песенным добрым
уловам!

10/X—31 г.
Менск.

Муляры

Калі ноч заравая астыне,
На дамы сядзе сонечны грым, —
Падагнуўшы скулявыя спіны,
Параскідаюцца
муляры:
Па ўзвышшах ружовай будовы,
Па расліне вялізных муроў.
І віхрыць песень юная коваць
Ад зары
да сляпых вечароў...
Тут калісь
Зуравымі клінкамі
Мы хадзілі зару выкрасаць...
А цяпер — цэгла буйная, камень —
Заліваюцца ў стройны фасад!
Павыходзілі сёння брыгады,
Песень сеецца
сыпкі гарох...
Пабудоў найвялікшыя грады
Вырастаюць з-пад спін муляроў.
Я пакінуў (шкада) гэты цэмент, —
У цэх будовы другі перайшоў, —
Дзе мурамі
стаяць паэмы,
Цэглай высіцца ляск радкоў.
Я люблю гэтую ветлую шастань,
Звонкасыпкі камуны запеў, —
Дзе кружаніцца дзень
наш бліщчасты
У будаўнічай цяжкой сяўбе...
Дзе сагнуўшы напружныя спіны
Пад снапы сонцавейных іскрын, —
Пад мурамі вялізнымі стынуць
Запацелыя
муляры.
І штохчас уздымаюцца стромкай
На расліне жывых пабудоў —
Пакідаючы старыя коміны
І вятрамі падмецены дол...
Толькі сонца на плынь ўскіне
У снапох залатых серабро, —
Пасагнуць зноў напружныя спіны
Мастакі найвялікшых муроў!

23.11.31 г.
в. Шасцёраўка.

Вясёлая сяброўка

Спяваюць пасы...
Спяваюць пасы...
Як мне цябе у грудзёх не насіць!
Як мне цябе не любіць, не пяяць! —
Песня, сяброўка мая...
Спяваюць пасы,
гамоняць пасы...
Цябе у далёкія стэпы насіў,
Цябе ў атаку вадзіў казак
Табе ён ласкава казаў:
— Мо' я загіну,
Мо' я і таго...
Аб гэтым ты скажаш
Маёй дарагой.
Вечна табе —
Маладзець, буяць! —
Песня, сяброўка мая.
Дзе той гуляе вясёлы казак! —
Мо' косці яго прыхіліла Пазнань!..
Мо' зноў ён вярнуўся на Украіну! —
І зараз цалуецца з любай
дзяўчынай.
І зараз ён ветліва кажа ёй:
— Ты будзеш сяброўкай маёй...
Спяваюць пасы... Гамоняць пасы...
Як мне цябе у грудзёх не насіць!!
Як мне цябе не любіць, не люляць —
Песня, сяброўка мая!!
Мы разам з табою вядзём варштат —
Ударныя тэмпы,
Такая хада!..
Спяваюць пасы...
Гамоняць пасы...
Як мне цябе
У грудзёх не насіць!!
Як мне цябе
Не любіць,
не пеяць —
Песня,
сяброўка
мая!

19.X.31 г.

Сімпозіум, пра які пiша ў сваіх нататках Анатоль Грыцкевіч, адбыўся ў канцы мінулага года, такім чынам назваць гэтую інфармацыю злабадзённай, здавалася б, нельга. Але праблемы, што абмяркоўваліся на сімпозіуме, яшчэ доўга будуць актуальнымі...

Сімпозіум у ВАТЫКАНЕ

За месяц да канферэнцыі-сіноду еўрапейскіх каталіцкіх біскупаў, прысвечанай узаемадачыненням хрысціянства і культуры, што мела адбыцца летась у лістападзе—снежні, у Ватыкане (у зале папы Паўла VI) 28—31 кастрычніка быў наладжаны перадсінадальны сімпозіум. Апостальская сталіца вельмі чуйна сочыць за палітычнымі зьмяненнямі, што адбываюцца апошнім часам у Еўропе, своечасова і адэкватна рэагуе на іх. Таму менавіта ў Ватыкане і быў скліканы гэты сімпозіум. На яго былі запрошаны сорак прадстаўнікоў навукі і культуры — інтэлігенцыі, якая гуртуецца вакол каталіцкага касцёла (і рускай праваслаўнай царквы — маркуючы па тым, што некалькі чалавек прыехала з Масквы). Беларусь была прадстаўлена сціпла — прыехаў толькі я. На жаль, не змог прыехаць Васіль Быкаў.

Ян Павел II паставіў Папскай радзе па культуры мэтай «запрасіць прадстаўнікоў культурнага свету Еўропы, каб прааналізаваць ролю хрысціянства ў мінулым у развіцці культуры і еўрапейскага грамадства, сучаснае становішча і вызначыць накірункі развіцця культуры ў еўрапейскіх краінах у будучыні». Сімпозіум і канферэнцыя біскупаў былі скліканы ў той гістарычны момант, калі скончыўся доўгі і драматычны перыяд раз'яднання Еўропы па ідэалагічным прынцыпе.

Працай сімпозіуму кіраваў кардынал Поль Пупар, старшыня Папскай рады па культуры і адначасова старшыня кангрэгацыі па дыялогу з няверуючымі (аўтар некалькіх кніг па культуры, раней дырэктар каталіцкага універсітэта ў Парыжы), а таксама архібіскуп Ян Скотэ, фламандзец, генеральны сакратар рады еўрапейскіх біскупаў. Спецыяльнай трыбуны ў зале не было, кожны з прамоўцаў выступаў або удзельнічаў у дыскусіі, седзячы на сваім пазначаным шыльдачкай месцы і маючы свой уласны мікрафон і прыстасаванне для слухання перакладаў на рабочыя мовы, якімі былі англьская, французская, нямецкая і руская. Час для выступаючых быў жорстка рэгламентаваны. На табло перадаваліся сігналы — 3 хвіліны, 2, 1 і «стоп». На вялікім тэлевізійным экране паказваўся дакладчык, яго прозвішча і назва горада, з якога ён прыбыў. У першы дзень было некалькі дакладаў, прысвечаных гісторыі ўзаемадачыненняў хрысціянства і культуры ў Еўропе. З цікавым дакладам выступіў малады французскі прафесар з Сарбоны Рэмі Брагe, які разглядаў хрысціянства ў яго развіцці ў спалучэнні з рознымі формамі культуры. Прафесар Януш Зялкоўскі з Варшавы расказаў пра нацыянальныя аспекты хрысціянскай культуры ў Еўропе ў мінулым і цяпер. Ён звярнуў увагу прысутных на асаблівасці гэтай праблемы ва ўсходняй, посткамуністычнай Еўропе. Доктар мастацтвазнаўства Дмытро Стэпавык з Акадэміі навук Украіны выступіў з дакладам «Хрысціянства і культура на Украіне». Ён звярнуўся да хрысціян Захаду з заклікам шырока адчыніць дзверы іх тэалагічных вучэльняў для украінскай хрысціянскай моладзі — каталіцкай, праваслаўнай, пратэстанцкай. Мой даклад меў назву «Беларусь — сувязное звяно ўсходняга і заходняга хрысціянства ў мінулым і ў сучаснасці». У ім у агульных рысах асвятлялася гісторыя хрысціянства ў Беларусі, а таксама сучаснае рэлігійнае жыццё. Я прыгадаў, што на Беларусі створана Біблейскае таварыства, у якім і ва ўправе якога прадстаўлены ўсе хрысціянскія канфесіі, што ёсць у рэспубліцы.

І праваслаўная царква, і рымска-каталіцкі касцёл прымаюць пэўны ўдзел у нацыянальным адраджэнні беларускага народа, але беларускай мовай у богаслужэнні карыстаюцца пакуль што толькі некалькі святароў абедзвюх канфесій. Мітрапаліт Мінскі і Гродзенскі, патрыяршы экзарх Беларусі Філарэт стварыў камісію для перакладу Біблii на беларускую мову. Кансультантамі ў камісію запрошана некалькі навукоўцаў. У духоўных семінарыях у Жыровічах (праваслаўнай) і ў Гародні (каталіцкай) выкладаецца беларуская мова. Але асноўнымі мовамі ў зносінах з вернікамі ў праваслаўнай царкве застаецца руская мова, а ў рымска-каталіцкай — польская. А гэта звужае магчымасці ўплыву названых канфесій на людзей Беларусі. У гэтым сэнсе лепшую перспектыву мае каталіцкая царква ўсходняга (візантыйскага) абраду (грэка-каталіцкая, уніяцкая), у якой богаслужэнне вядзецца на беларускай мове. Ва ўмовах нацыянальнага адраджэння беларускага народа ёсць пільная неабходнасць стварыць асобную іерархію для уніяцкай царквы ў Беларусі (пакуль яна падпарадкавана іерархам уніяцкай царквы ў заходняй Украіне).

Значная частка дакладаў на сімпозіуме была прысвечана сучаснасці, розным аспектам хрысціянскай культуры, справам евангелізацыі і дзейнасці царквы (напрыклад, даклад барона Хілтана з Вялікабрытаніі). У больш шырокім сэнсе гэтую праблему разглядаў прафесар Анджэй Стальмахоўскі з Варшавы (тагачасны старшыня сената Рэспублікі Польшча). Прафесар Віторыа Страда з Венецыі (саветнік па справах культуры пасольства Італіі ў Маскве) выступіў з цікавым дакладам на добрай расейскай мове пра марксісцкі гуманізм і «богашукальніцтва» і адраджэнне рэлігійнасці ў Расіі, цытуючы Горкага, Луначарскага і Леніна. Забыўшыся, імпульсіўны італьянец звярнуўся да прысутных па-расейску: «Товарищи!», што выклікала ажыўленне ў зале.

З палымянай палітычнай прамовай выступіў ураджэнец Гарадзеншчыны па пашпарце беларус, але шчыра аддaны ідэі «единой неделимой России» і «единого русского народа» (уключаючы ўкраінцаў і беларусаў) Віктар Аксючыц, малады старшыня хрысціянскай дэмакратычнай партыі Расіі і дэпутат Вярхоўнага Савета РСФСР. У сваім дакладзе «Адносіны паміж атэізмам і хрысціянствам» ён назваў іерархаў Рускай праваслаўнай царквы «чырвонымі епіскапамі», пастаўленымі на свае пасады ЦК КПСС і КДБ, і абяцаў, што хрысціянска-дэмакратычны рух зробіць усё, каб адазваць са сваіх пасад усіх «чырвоных епіскапаў». В. Аксючыц назваў прыведзеную ў прэсе лічбу агентаў КДБ сярод праваслаўных святароў. Праўда, другі прадстаўнік праваслаўнай маскоўскай інтэлігенцыі аспрэчваў гэтую лічбу, сказаўшы (без аргументацыі), што агентам КДБ з'яўляецца толькі кожны дзесяты, а не кожны другі святар. Увогуле, было непрыемна слухаць такую дыскусію праваслаўных масквічоў на еўрапейскім навуковым форуме.

Важнай часткай такіх канферэнцый з'яўляецца наладжванне і ўмацаванне асабістых кантактаў паміж навукоўцамі розных краін. Успамінаю сцэну, калі прафесары з Харватыі, Славакіі, Украіны і Беларусі размаўлялі, гаворачы кожны на сваёй мове і добра разумеючы адзін другога. Мне давялося мець гаворку з шэфам расейскай рэдакцыі радыё Ватыкана айцом Даменіка, італьянцам, які добра гаворыць па-расейску. Ён папрасіў дазволу перадаць тэкст майго даклада па радыё. Такая перадача адбылася па-расейску і па-беларуску ўжо пасля ад'езду ўдзельнікаў. У мяне ўзяў таксама інтэрв'ю хвілін на 15 прадстаўнік амерыканскага каталіцкага часопіса, бо сучасны стан царквы і рэлігійнасці на Беларусі зацікавіў і католікаў-амерыканцаў, як і сама Беларусь. Былі пытанні і пра становішча на Беларусі, і пра нацыянальнае адраджэнне.

У першы ж вечар багатая рымская арыстакратка са старажытнага роду, з якога паходзіў папа Клімент IX, княгіня Эльвіна Палавічыні (сама родам з маркізаў Медычы) наладзіла вялікі прыём у сваім палацы. На гэтым прыёме я сустрэў знаёмых, якія ў маі 1990 г. арганізавалі праз Мальтыйскі ордэн збор лекаў, шпрыцоў і вітамінаў для дзяцей Чарнобыля, калі мы з прафесарам Адамам Мальдзісам былі ў Рыме на навуковай канферэнцыі. Гэта маркіза Ванда Роля-Гаўроньска і графіня Імакулята Саляра дэль Борджа. Графіня Імакулята Саляра прыязджала і летась у Мінск і ўспомніла, што мы сустракаліся тады на прыёме з сябрамі Саюза беларускай шляхты. Яна расказала пра клопаты, якія яна і яе муж (ён кіруе аддзелам дабрачыннасці Мальтыйскага ордэна — рыцарскай арганізацыі з правамі дзяржавы без тэрыторыі) маюць з прыёмам тых лекаў на Беларусі, што яны адпраўляюць з Італіі: «Чаму вы, беларусы, там такія інертныя? Трэба патрабаваць ад уладаў у Маскве, каб яны не перашкаджалі ў прыёме гэтых лекаў на Беларусі». Дарэчы, у Рыме ў розных прадстаўніцтвах былога СССР працуюць каля тысячы чалавек (цяпер, відаць, гэтыя прадстаўніцтвы пад расейскай юрысдыкцыяй). Часта сустракаўся я ў гэтыя дні з нашым добрым знаёмым Янкам Мойсікам, беларусам з-пад Беластока, які працуе на радыё Ватыкана. У беларускай рэдакцыі Янка Мойсік чынна ўзначальвае рымскую суполку Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны. Пазнаёміўся і сустракаўся я там таксама з супрацоўніцай гэтай жа рэдакцыі мінчанкай Аленай Маржэцкай.

У апошні дзень сімпозіума перад яго ўдзельнікамі выступіў з дваццацімінутнай прамовай папа Ян Павел II. Канферэнцыя скончылася ўрачыстым прыёмам удзельнікаў канферэнцыі, які даў папа. На гэты раз размова з ім была па-беларуску (у 1990 г. —па-польску). Прачуўшы ў канцы размовы папа сказаў мне: «Люблю Беларусь. Люблю беларусаў. Я з вамі!» Мне было вельмі прыемна пачуць беларускую мову з вуснаў галавы каталіцкай царквы і дзяржавы Ватыкан. Кожны з удзельнікаў сімпозіума атрымаў сімвалічны падарунак ад папы на ўспамін: ружанец і вялікі альбом (больш метра даўжынёй) карцін і малюнкаў Рафаэля.

І апошняе. Сімпозіум скончыўся 31 кастрычніка 1991 г., а праз месяц я атрымаў кнігу з перакладамі на італьянскую мову ўсіх дакладаў, што былі на сімпозіуме.

Правядзенне сімпозіума па пытаннях культуры было карысным для яго арганізатараў і для ўдзельнікаў. Папская рада па культуры атрымала магчымасць абагульніць не толькі становішча ўзаемадачыненняў царквы і культуры напярэдадні сіноду еўрапейскіх біскупаў, але і вызначыць тэндэнцыі гэтага працэсу, што, у сваю чаргу, дазваляе абраць правільны накірунак сваёй дзейнасці. Што ж датычыць удзельнікаў, дык многія з іх пазнаёміліся са сваімі калегамі, з навуковымі тэмамі, якія распрацоўваюць навукоўцы ў галіне культуры. Можна таксама канстатаваць, што гісторыя Беларусі, яе сучасныя праблемы сталі цікавіць шырокія колы рэлігійных і навуковых дзеячаў Еўропы.

Анатоль ГРЫЦКЕВІЧ.

Марцін КОЎЗКІ

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Неадкладны клопат нацыі? Лічыце, прыватызацыя, лёс зямлі, старыя, мафія? Памыляецеся: парнаграфія. Супраць «парна» прынялі закон, іншыя пусцілі пад адхон. Не былі народ і партыя адзіны — у розныя хадзілі магазіны.

●

«Прайшоў школу камсамола» — колісь гэта азначала азіраўся наўкола і свайго чакаў прычала: на што ты там зашморганы — на культуру ці на органы, у адпаведнасці, важак, канчай філфак або юрфак. Я знаў такога небараку, у кадрах нехта зблытаў «факі», амаль юрыст і кадэбіст, ён быў пасланы на культуру, прымаў карціны і скульптуры і апякаў літаратуру. Убраўся ў пер'е функцыянер — цяпер знаток мастацкіх сфер. Адно маўчыць, як пра крамолу, што выйшаў з школы камсамола і, каб не хіба апарата, такім бы ведаў «кампраматам», такі б устроіць мог «аўрал», што быў бы, пэўна, генерал і — будзь здароў, не рыжанькі — суняў бы ў пальцах дрыжыкі.

●

Перавага: каб на зайздрасць усім сяброўкам час ад часу чуць гэта цудоўнае: «Як вы папрыгажэлі!», трэба нарадзіцца непрывабнай.

●

Пасадзіла сіняк, сама не ведаю як, махнула рукою, чорт з ёю, з нагою, загоіць прырода, калготак шкода.

●

Па выкарыстанні рабочых брыгад, школьных брыгад, студэнтаў магутны наш калгасны лад не знае прэцэдэнтаў. Іосіф Вісарыёнавіч неяк геніяльна сказаў: «Уборка — справа сезонная, своечасова ўбраў — выйграў, не ўбраў — прайграў». Прадбачыў бацька калгаснага руху нашу заўсёдную скруху.

●

На Піне, кажуць, заснавана школа выратавання ленінскага камсамола. Адкуль там юныя рэвалюцыянеры, спытайце ў Мінску ў партыйных функцыянераў. Смяюцца пінчукі: нашто нам сапляки, у нас і так паўсюды тапляки.

●

«Скачаш, скачаш, а неба не бачыш», — уздыхнула жаба. «Па неба ныраць трэба», — адгукнулася качка. «Не аб тым спрэчка, — умяшалася авечка, — нам што неба, што дно — усё адно, была б жвачка».

●

З аднаго інтэрв'ю: мастак штодня ў Леніна просіць бласлаўлення. Нашто тое маленне? А для пракармлення: ці не для дзесятага пакалення мастак малюе Леніна.

●

— У афарызме небагата матэрыялу, — сказаў мне аўтар мнагатомнай эпапеі. — І ў вашай камізэльцы яго мала, адцята лішняе, а грэ... Задумаўся стваральнік эпапеі, вялікія малых ці разумеюць?

ЛіМ

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65, Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Індэкс 63856

М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12